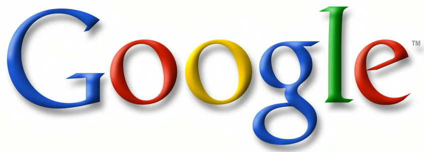

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

ՍՕՍ

ԵՒ

ՍՕՆԴԻՊԻ

—*~~*—

արար

Մ· Դ· ԹԱՂԻԴԵԱՆՑ· Վ· Ա·

'Ի ԿԱԼԿԱԹԱ

'Ի ՏՊԱՐԱՆԻ

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

1847

Առ —

ՀԱՅՈՒՀԻ՝ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ

ՏԻԿԻՆ ՔՈՅՐ։

ՇՆՈՐՀՕՔ վերնախնամ ՀՈԳՒՈՅՆ Աստուծոյ վսեմանամ արդարև, ոչ այնքան ի գիւտ անարուեստ երգոց, որքան կենդանաբար երախտեաց ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ՀԱՅՈՒՀՒՈՅԴ. որ ոչ միայն առաջին հանդիսացար մեծապարգև առատաձեռնութեամբ պսակել զիմ փծուն ձեռագիր՝ այլև անխնայ մատակարարելով զեւ և զանձերի ծախս տպագրութեան սորա՝ մատուցեր զսա ի գրոս և ի զուարճութիւն Տիկնաց Պատուականաց մերոյ աշխարհի։

Մի՛ եւս համարձակեցայց պարծել Պարոնայք ի զատերս երգոց իմոց, այն ինչ Արեւ շնորհաց փայլեալ ի Հայաստան՝ երեւ եցուցանէ ԶՀԱՅՈՒՀԻԴ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ յեթերաճեմ ի գահ Մասեաց ընդ Անահտայ եւ ընդ Նանեայ՝ ախորժալուր նուագել զաշխոյժ նախահարց Ազգիդ ։

Մի՛ եւս յաւելցին լեզուք վեհերոտք զմարգարէութիւն թիւր մարգարէանալ ի վերայ Հրեշտակուհեաց տանս Թորգոմայ, որք վաղու եւս սկսեալ՝ եւ ՔԵԻ զարդիս խրախուսին անմահիցն զմայլիլ ախորժ նուագօք ։

Երանի՛ էր ինձ, եթէ գործն դուզնաքեայ՝ որ միայն ժտի առ ի գիր եղեալ՝ արժանի ինչ լինէր երախտեաց ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ՀԱՅՈՒՀԻՈՅԴ․ բայց որովհետեւ ոչ այնպէս, յաւելու նա մանաւանդ զշուք հայրենասիրութեան ձերոյ՝ քան զարժանիս իւր, եւ խրախոյս բազմաց գերարուեստ եղբարց իմոց առաւել եւս հանճարով մղիլ ի հանդէս փառաց Հայրենեաց ։

Ամենախոնարհ Ծառայ

Մ․ Գ․ ԹԱՂԻԴԵԱՆՑ․

ՍՕՍ ԵՒ ՍՕՆԴԻՊԻ

ԵՐԳ ԱՌԱՋԻՆ

ԴՐՈՒԱԳ

ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԳՈՑ

Նկարագիր Վահեւանեան տոհմից։—Սօս զաճիւն հաւաքեալ իւրոյ Սօնդիպեայ ամփոփէ յարտեւան լերինս Ասողիկ յԱրածանին կանխեալ գետ՝ Նշմարէ զնա։—Հարցանէ զնմանէ ցորդի իւր Սէր։ որոյ անփոյթ բայց և ստոյգ պատասխանի ի զուլթ շարժէ զԱստուածուհին,— Հիր ծաղկանց հմայ առաքէ առ նա. այլ ընդ այլոյ եղեալ Սօս՝ գիմէ առ Աստուածուհին, որ հարցանէ ցնա զպատճառս սգոյն։ Սօս պատմել սկսանի թէ ծրդէս աշխարհաշուքն եղեալ՝ ի Հինդ հասանէ. Անմուտ ի Կանոյ՝ բացօթեայ բանակի արտաքոյ. ընականև զարմացական խոկմունք.— Ցայտն փայտակերտ տեսանէ կախեալ զպարապաց. հուպ մատուցեալ զտանէ ի նմա կուան վիրաւոր, որոյ շրթանց հեծեծում Սիրոյ՝ նետահար ի սիրտ լինի, և ուշաթափ արկանէ։

ՎԵՐ...

՚Ի

ՍՕՍ ԵՒ ՍՕՆԴԻՊԻ

ԵՐԳ ԱՌԱՋԻՆ

ՎԱՀԵՒԱՆԵԱՆ[1] ՏՕՆ
խմբի ՚ի Տարօն.
ՎԱՀԱԳՆԻՆ[2] մեծի՝
պատմել զօրութիւն ։
Որով Ահարկուն
Առ լախտ հաստաբուն,
զոհման[3] վիշապանց
զճարեաց համբուն ։

Նա՝ յԱսորեստան,
Ջահ հան և սասան.
Երբ զԱստուած Նոյա՝
Բանդեաց՛[4] է ըզԹարշամ։
Ձորոյ պէզ յարդին,
Հան յայեր վերին.
’ի մէջ աստեղաց՝
Ցատակեայ զուղին։
Ո որ յանուն՝ վեհին՝
Հինք անուանեցին
Մեզ հետ[5] Ցարդգողի,
Ցակաստան[6] Հայկին։
Մինչ յործամ[7] Աստղիկ,
Սիրոյն դիւցիկ.
Կաթն ’ի սուրբ ստեանց՝
Ցայն կամար ծորեաց,
Յայնժամ նախնիք մեր՝
Ուսան յոճ ընտիր.

Մկրտել որդւոց՝
Ջուղին կայծընծիր ։
Ցնծումն ամբոխին ,
Մեծ էր 'ի տօնին ·
Քան զոր [8] Վարդամատն
Եհար յոսկէ վլին ։
Ուերբ մանկանային ,
Մանկունք խայտային ·
Եւ քան զամենայն՝
Կայթէր կանանին ։
Հայորեար գրոհին ,
Քաղցրանայր Երկին ,
Եւ դաբր 'ի պարուց՝
Հարկանէր գետին ։
Յորժամ ՍՋՍ Վանեան
Հոծ 'ի թախծութեան ,
Նստեալ մենաւոր
Լերին յարտեան ,

Հեայ ըզմըմռունջ ,
Ի՛ ցօղ սրտառուչ
Թանայ ըզղամբան՝
Կուսին ոսկեփունջ ։
Օ՜ որ դիւցակըրօն
Հայր [9] անագորոյն
Հան զոհ ՚ի սեղան
Կուոց Հայկազուն ։
ԱՆԴ [10] Ոսկեծըղին
Աշխարհիս Տիկին ,
Մայր Սիրոյ Աստղիկ՝
Մատչի առանձին .
Յակն [11] Արածանւոյ
Գոհարեան գետոյ .
Ջիրան լուսեղէն
Մաքրել յարատոյ ։
Ուր մանէ Մանկիկ
Ըղձին՝ գեղեցիկ .

Զարդ պարանոցի՝
Գոյն ըղձոյն ծաղիկ ։
Եւ առնէ հիւսիս
Հերացն հոպոպիս ,
Զովահար մատանց
Քնքուշ խաղալիս ․
Յարդարել 'ի պակ ,
Սիրոյն արուսեակ․
Եւ ջահել նովին
Վահագնին [12] Սենեակ ։
ՄԻՆՉ այս և մինչ այն,
Աչք Մօր Ցանկութեան՝
Յորժամ 'ի տեսիլ
Պատանւոյն Հայկան ։
Ոգին փափկասուն ,
Հալեցաւ զէտ մոմ ․
Թախծելայն Սօսայ
'ի կարեկցութիւն ։

Հեայ ըղմրմռանջ ,
Ի 'ի ցօղ սրտառուչ
Թանայ ըղղամբան՝
կուսին ոսկեփռանջ :
Օ՜ որ դիւցակըրօն
Հայր [9] անագորոյն .
Հան զոհ 'ի սեղան
կուոց Հայկազուն :
ԱՆԴ [10] Ոսկեծըղին
Աշխարհիս տիկին ,
Մայր Միրոյ Աստղիկ՝
Մատչի առանձին .
Յակն [11] Արածանւոյ
գոհարեան գետոյ .
Ջիրան լուսեղէն
Մաքրել յարատոյ :
Ուր մանէ Մանկիկ
Ըղձին՝ գեղեցիկ .

Զարդ պարանոցի՝
Գոյն ըզգոյն ծաղկի ։
Եւ առնէ հիւսս
Հերացն հոպոպիս ,
Զովահար մատանց
Քնքուշ խաղալիս .
Ցարդարել 'ի պակ ,
Սիրոյն արուսեակ.
Եւ ջահել նովին
Վահագնին [12] Ընենեակ ։
ՄԻՆՉ այս և մինչ այն,
Աչք Մօր Ցանկութեան՝
Ցօրժամ 'ի տեսիլ
Պատանւոյն հայման ։
Ոգին փափկասուն ,
Հալեցաւ գէտ մոմ .
Թախծելոյն Սօսայ
'ի կարեկցութիւն ։

Հեայ ըզմըմունջ ,
Ի 'ի ցօղ սրտառուչ
Թանայ ըզղամբան՝
կուսին ոսկեփունջ ։
Ո՜ որ դիւցակըրօն
Հայր [9] անապորոյն
Հան զոհ 'ի սեղան
կուոց Հայկազուն ։
ԱՆԴ [10] Ոսկեծըղէն
Աշխարհիս Տիկին ,
Մայր Սիրոյ Աստղիկ՝
Մատչի առանձին ․
Յակն [11] Արածանւոյ
գոհարեան գետոյ ․
Ջիրան լուսեղէն
Մաքրել յարատոյ ։
Ուր մանէ Մանկիկ
Ըղձին՝ գեղեցիկ ․

Զարդ պարանոյի՝
Գոյն ըղձոյն ծաղկի ։
Եւ առնէ հիւսիս
Հերացն հոպոպիս ,
Զովահար մատանց
Քնքուշ խաղալիս ·
Ցարդարել 'ի պակ ,
Սիրոյն արուսեակ·
Եւ ջահել նովին
Պահագնին [12] Սեննեակ ։
Մ՚ԻՆՉ այս և մինչ այն,
Աչք Մօր Ցանկութեան՝
Ցորժամ՚ 'ի տեսիլ
Պատանւոյն հայրան ։
Ոգին փափկասուն ,
Հալեցաւ զէտ մոմ ·
Թախծելւոյն Սօսայ
'ի կարեկցութիւն ։

Որ վառի ՚գեղով,
Եւ չունի գորով,
Իժ է մահաթոյն՝
Վա՜ռ ընդ վարդենւով.
Իսկ Դիցուհիս մեր՝
Անհարկեալ առ Սէր,
Զև զայս օրինակ,
Ցընա հարցանէր.
"Ուժգին [13] Դից Վերնոց,
Տեսանես յայնկոյս.
Պատանի սուզեալ
Խոր ՚ի սուգ ողբոց.
Աշխարհ ընդհանուր
Ցնծայ համահոյլ.
Իսկ նա բառնայ սուգ
Դրօշմ՚ի դէմս իւր.
Սէր դարձոյց առ նա.
"Ո՞չ [14] ես կոյր ծնայ,

Եւ զի՞ ասխյես,
Թէ ով լալի՝ լայ։
Նետաձիգ լինիմ,
Յո՞ և հասանիմ.
Եւ զի՞ փոյթ ունիմ,
Թէ ով լալի՝ լայ։
Ո՛չ յայր խնայեմ,
Եւ ո՛չ իսկ 'ի կին.
Աշխարհ բովանդակ
Ինև լալի՝ լայ։
Գուցէ Սօնդիպեայ,
Արին լցէ դա.
Ջորոյ մահ անկարծ
Ողբում լալի՝ լայ։"
"Իբրև՛ գեղեցիկ
Ցանձըն թշուառիկ,
Գայծառանայ սէր,"
Հառաչեաց Աստղիկ։

“Ամօ՛թ [15] Անմահից
Որք ըստ անբանից
Վրընջան ըղձեա
Հեշտիցն Յաւերժից ։
Այլ գընամ քաղցրիկ ․
Եւ զայս տար հիրիկ ․
Զոր ձեռք Շնորհաց՝
Հիւսեցին զողորիկք ։
Ա՛րկ զուլամբ նորա ,
Որպէս [16] հոյն հըմայ ․
Եւ զոգին տառած՝
Ցիս յափշտակեա՛ ։
Յատկութիւն որում
Ցաւխտեանց Թաքուն ,
Ա՛յս է՝ որ վշտաց
Բերեալ մոռացօն՝
Փոխան տրտմութեան ,
Տայ որդւոց մարդկան

՚նոր հանդէս սիրոյ
Եւ ուրախութեան ։"
Ս՝ՕՐ հրամանին՝
Հնազանդ որդին ,
Մինչ հիր Ցանկութեան
Հար ՚ի Պատանին ,
Որպէս շանթահար
Երկաթ ՚ի բովուց ,
Մուխ ՚ի սառուցեալ
Աւազան Ջրոց ,
Այսպէս Սիրոյն բոց
՚ներգործեալ ՚ի Սօս ,
Անման տարփանօք՝
Ջոգին եւայոց ։
Այլ յայլմէ եղեալ ,
Որպէս խելագար ,
Մոռացաւ զանձն իւր ,
Եւ Սօնփիլ խապառ ։

Յարեաւ ՚ի կիտին ,
Ըստ Սիրոյ բանին .
՚Ի կոչ Ցանկութեան
Զոգաւ կամովին ։
Ո՞ւր է ծանրութիւն
Անշարժ ՚ի կեդրոն ,
կամ սիրտ , որ անքարշ
՚ի տտռանց սիրոյն ։
Գո՛ւ , որ անարիւն
Արձանի հանգոյն ,
Ճարտար ստութեամբ
Խամրես բնութիւն ,..
Բե՛ր բարոյութիւն .
Եւ մեկնեա՛ ինձ սո՛յն .
կարէ՞ հուր ժուժել
Թէ հուպ վառօդոյն ։
Թէեւ զո՛ւր լալիք .
Սօս ելաց հերիք

Զիւրոյ Սօնդիպեայ՝
Յուրտ ոսկերոտիք ։
Եւ առեալ զաճիւն
Մաքրափայլ մարմնոյն՝
՚Ի գիր հանգստեան՝
Զետեղեաց իսկոյն ։
Տնկելով յերի ,
Ցխրագին Նոճի ·
Յօղով արտասուաց՝
Սփռեաց հովանի ։
Այլ զի հրաւէր
Անմահին ՚ի սէր ,
Հլութիւն կամաց՝
Զողջոյն պահանջէր ։
Սանորոյ գընաց ,
Մօր հեռուեցըն յայց ·
Որ սոսկ հայեցիւք
Զօգին հրաժեհեաց ։

Ձոր իբրև եռեա ,
Թնդայ սաստկապէս ․
“ Ողջո՜յն քեզ ,” ասաց ․
“ Դժխե՛մ լուսերես ,
Թէ հողեղէն ես ,
Ի՞մ այդքան փայլես ,
Եւ թէ հրեղէն՝
Ուստի՞ մարմին քեզ ,”
Ասաց Պատանին ․
Եւ զոյգ ընդ ձայնին՝
Հպեր ՚ի համբոյր
Այտոյց Անմահին ։
Իսկ հեշտասիրին
Խլիրտ ՚ի սրտին ,
Այլ ՚ի դէմս իւր կեղծ
Լրջութիւն բանին՝
Խէթ խոժոռ աչօք ,
Որ յաւելոյր շուք

Արժարժուն դիմաց,
Անկնարկեալ՝ ասաց.
"Ի՞նձ հուպ մատչիս դու,
Ժպիրհ մահացու.
Ո՛ւմ ծնրին աստուածք
Քո [17] երկրպագու։"

ՍՕՍ

"Ներեա՛ ինձ, Դիցո՛ւհ.
Հաստատեա՛ այդու,
Զանշուշտ իրաւունս
Իմ առ քեզ սիրոյ։
Օ՜ հ ով, որ տեսս՝
Ոչ սիրեաց ըզքեզ.
Կոյր աստուածքն իցեն.
Եւ լուսաւոր՝ Ես։"
Զինչ իցէ լեզու
Կընոջ գեղանւոյ.

Թէ ոչ աւերորդ
Աճուրդ անդամոյ ։
Սուր աչք անբարբառ
Առաւել ճարտար
Խօսին ըղձերից՝
Քան զարհրին հանճար ։
Մին՝ այսպէս խունջիկ
Մին՝ այնպէս մնջիկ ,
Մին նազ նազելով՝
Գործ առնէ հերիք ։
Խոր գաղտնեաց սերին ,
Փորձ էր Դիցուհին .
Փորձ և բնութեան՝
Քաջ Ալոյեննին ։
“Ո՞վ էցես ,” ասայ .
Իւ զի՞նչ այս քո լաց .
Ո՞ զոգիդ անմեղ
Տարուբերել կարաց ։”

ՍՕՍ

"Ո՛հ Դիցո՛ւհ Ըղձից.
Իմ անցք աղխտից՝
Ջոր Մէր շարադրեաց.
Օգտիցէ՞ն ինչ քեզ։
Արուոյն եմ հայոց,
Միակ որդի Սօս.
Որ 'ի զարգանալ
Մանկական տիոց,
Ուի զջոկ ջորոյ,
Ուղտուց և ձիոց,
Եւ զանքաւութիւն
Հայրենի զանձուց,
Զոքայ ինքնակամ,
Ցաշխարհ ամենայն.
'ի գեօղ և քաղաք,
Ծանօթ և անծան։

Ես երբ ահագին
Յաղթ արտասուոյ վէմ
՚ի գահէ Մասեաց
Ճայթուցեալ ՚ի բաց,
Հոսա՛յ ուժգնակի,
Հարա՛յ, և հարի.
Փշրեցա՛յ այն,
Բայց և փշրեցի.
Գերմանց աշխարհի,
Պատրանաց Բաղտի.
Բոհմանց օտարաց՝
Բասրանաց Ազգի,
՚ի տանջ և տրտոր,
Գլխովին տագոր
Ցարայ տոսկաւին,
Ուսանիլ ինչ նոր.
Այլ միայն գրտի,
Զայս խրատ ոսկի.

Թէ այր հեզամիտ
Վեհ է Ճշմարիտ ։
Կամիս կեալ անփորձ ,
Նոյն ջանա՛ այլոց ․
Եւ զոր ինչ անձին՝
Արա՛ ընկերին ։
Քանզի տես ․ մարդ ո՛վ ․
Որ կեանս ապահով ,
Ղեկեաց ընդ անհուն
Աշխարհի այս ծով ։
Ինձ այս կեանք դպրոց ․
Իսկ Վարժապետ՝ փորձ
Բուռն և բանացի՝
Դասեր շատ ուսոյց ։
ԱՅԼ ի Հնդկաստան ,
Ուր սին 18 Բրահման
Իշխէ տիրաբար՝
Խորհրդոց մարդկան ։

'ի քաղաք ուրեք ,
Հասի յոստանիկ ,
Ուր անուն[19] կանող ,
Պարիսպք՝ պղնձէք :
Ուր գիշերոյ մութ
Անխայեաց ինձ մուտ ,
Բանակ բացօթեայ
Հարի յառաւօտ :
Իմ ծառայորեար ,
Արբեալ ըղձեկտար
Մորփեան մեկոնից ,
Քաղցր 'ի քուն խորդայր :
Իսկ իմ ընդ աչաց ,
Քուն 'ի քէն զենեաց .
Նստայ մտախոհ .
Զաշխարհիս բերմանց :
Ուր պատկերացան ,
Մտաց տեսութեան՝

Ընհամար դիմօք ,
Ցնորք ուրուական :
Մ՛երթ ասեմ յինքեան ,
"Թէ հէմ[20] գանիթարվայն
փոխեալ անիծիւք
Ցիշդ կերպարան ,
Կարաց հրաշիւք ,
Ասմ , հրմայիւք .
գտել զայն քաղաք
Խօթն պարսպօք :"
Մ՛երթ յիս զամ անպլրէն .
"Թէ իմ հնարին ,
Ջի իբրև զբոց
Ցոսկեղէն բովուց ,
Զուլիցեալ 'ի բաց՝
Ազգ[21] Ակնիկուլաց ,
Քաղաքիս մեծի՝
Ամբարձին գլխաւս :

Ամենայն ինչ հին ;
Թէպէտև չնչին :
Մինչ չարիք անգամ,
Գործանք համարին,
Անցեալ ժամանակ
Պարծ յիւր յիշատակ.
Յինքն գրաւէ
Զամենայն փափագ :
Այլ փորձն անվրէպ,
Որ ուսոյց ՚ի դէպ
Կշռել ըզներկայն՝
Յանձին երաշխէպ,
Յանդիման արար,
Զաշխարհ ծայրածայր,
Ընդ թշուառութեամբ՝
Դիպուածոց հոծեալ :
Աստի թուէր ինձ,
Ըզգալ ըզկսկիծ

Մօր յօրհաս մանկան՝
Մաղկատել երկնից ։
Իսկ ա̀նտի՝ հարսից՝
Հո́ծ ըղձնարից
Հոգեվար սիրոյ՝
Թօթափել թախիծ ։
Ողջաստ առ քաղցի՝
Անկեալ 'ի բացի ,
Տոչորէր որպէս
Ձուկն 'ի տապակի ։
Եւ զէ՞ մի առ մի ,
Վայր առանց վշտի
'ի Ներքոյ երկնից՝
Ոչ ուրեք տեսի ։
Ընդ շրջան ամաց ,
Եւ անիւ կենաց ․
Ցանսահմանութիւն
Հոլովէր անդարձ ։

Որպէս չիթ ցօղոյ՝
՚ի վերայ սիզոյ.
Ցողդողդ ՚ի վտանգ՝
Է այս կեանք մարդոյ։
Դարձայ ես ապա,
Ը՞նդ անձին խօսեցայ.
Փո՛ւշ[22] մարդ. թէ աշխարհ
Այսպէս գայ՝ գնայ,
Ապա դու զի՞ կաս,
Գրաւեալ աստեաց.
Խորհեա՛ց մի, և տես.
Աշխարհ ծո՛վ մեղաց,
Ո՛ներութիւն ամաց,
Թարց գործոց բարեաց՝
Ոչ զոք փրկեցին
Յաւուր արտասուաց.
Թէ չար ես զղջա՛.
Բարւոյն հետևեա՛.

Եւ ՚ի գութ երկնից
Ապաստան գընամ ։
Քանզի գովին իսկ ,
Արայն [23] գեղեցիկ
Մեռելոց երկրի՝
Եկաց անդրանիկ ։
Ուր վիճակք չարաց
Ըստ պղպջակաց ,
Ցնդեալ վերացան՝
Զուրկ յիշատակաց ։
ՄԻՆՉ այս և մինչ այն ,
Մասն հաստատութեան
՚ի պատառուածոյ
Ամպոցն՝ երևան ,
Ճողէր ընդ աղօտ
Ցերկնից վերնոլորտ՝
ՅԱնահտական [24] Դից
Փայլին ցառաւօտ ։

Օ որ ներքուստ գանգէս
Ցիւր անբաւ այլիւ՝
Բեկբեկէր ՚ի բիւր
Ձև զարմանաւոր ։
Այլ յո՛ւշ ․ տեսարա՛ն
Նոր գայ յերևան ։
Կա՛խ ըղպարապաց՝
փայտակերտ տապան ։
Օ որ ձեռք դողդոջուն
Լարասող թողուն ,
Մինչ հասուցանեն
Խըրամից ամրոյն ։
Ուր իբր անպիտան ,
Լքուցեալ դառնան ․
Եւ վատ ըղվարուց
Գաղափար ինձ տան ։
Այլ ես յառարկայ՝
Զարմանաց մատեայ ,

Եւ սատուգեցի.
Կուսան մի անձն.
Որ խիստ անիրաւ
Եւ չար միջոցաւ.
Խորտակեալ և կայր
Արիւնաթաթաւ.
Որ լուսով գեղոյ
Ցաղթէր արևոյ.
Մինչ բանայր զամէն
Գաղտնիս խորհրդոյ:
Իսկ քաղցր և ազդոյ
Շողն հայեցուածոյ՝
Բեղմնէր ՚ի բարբառ՝
Ջամբութիւն ուշոյ:
Շղարշ նրբաթել
Ընդ քարշ կկատուածէր,
Խաւ ՚ի խաւ հարեալ
Սիտական [25] Աղեեր:

կուռ ՚ի գլխակն ,
Ակատ մեծագին .
Իբրև [26] հոյլ հզօր
Վառէր վիշապին ։
Յականջացն ՚ի վայր ,
Գինդ ակնապարար .
Ցեռու́ և ռընգան՝
Քթոց [27] քարաշար ։
Մահիկ մարգարտէ ,
՚ի պարանոցի .
կանաչէր և՛ կուրծ ,
Հարան զմիխոտի ։
Բազպան բիւրեղեան ,
կապեալ յարմնկան ,
Որ բաղտ , քան բաղտի՝
Ցուռութ պահպան ։
Ապրշանք ձեռաց՝
Ցականց մեղեսկաց ,

Իբր զխեմ[28] Սանեայ
Ոլոր յաստեղաց ։
Նմանար յակնթեայ
Ըզմիջով Նորա ,
Խալխալք սրունից՝
Ոսկի[29] Սումատրայ ։
Գամ վաղվաղակի
Եւ տամ կաթոգնի ։
Համբոյր սուրբ այտուց
՚նորուն քալենի ։
Մինչ այսօրինակ ,
Առնուի Ճաշակ
Վարդաբոյր շնչոյ՝
Հրաշագիւտ հուրբույ ,
Քո՛յ զինեալ Որդիդ
Որ շլթանցըն դէտ՝
Դարանեալ հսկէր ,
Ցիս շանթեաց ըզնետ ։

Կոտեաց կարեվէր ․
Հատոյց բիւր եղեր ։
Եւ զի՞նչ քան զայս մեծ ,
Արար բնաւ Տէր ։
Ձա՛յն տուք քաջարանց
Հսկայից մեծաց ․
Գալ և վկայել
Սիրոյն դաւանոյ ։
Թո՛ղ քեզ[30] Համբրամ ,
Որ զայս Հայաստան ,
'ի խնդիր խանդին՝
Ողողեաց յարեան ։
Կամ դէպք[31] Պարխայ
Ընդ իւր Հեղինեայ ․
Որ եղծ աւերեաց
ԸզՏրովադայ ։
Սամփսոն[32] , Դալիլա ,
Պիրամ[33] ընդ Թեսպեայ ,

Եւ բիւրք ընջնոսին՝
Թո՛ղ լըցին վկայ ։—
Անկայ հոգեվար ,
Թուէր մինչ խապառ ։
Թէ բարձաւ յինէն
Եւ բան՝ և հանձար ։—

ՍՕՍ ԵՒ ՍՕՆԴԻՊԻ

ԵՐԳ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԴՐՈՒԱԳ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐԳՈՑ

Աստղիկ ընդ Միհրայ և Շնորհայց նոր նուագ լսել. Սօս շարունակէ ասել զհանգամանս գոր-մանելոյ վերոց, զգիւտ Պիղեայ, զբժշկութիւն, զանկանեան ասենչ իւր, և Սօնդիպեայ հրաշա-կերտ խորտաքն. Որոյ անլուր՝ մեկնումն իւր յանապատ, ուր տեսանէ զատարակին օրինակ. զղջայ ի գործ. Սօնդիպեայ պատահեալ՝ ստա-նի զտերեն յԱյրիկ։ Սորանաւքայ հարց և փորձ. զարձն լի գանձուք. յաղթել զաղա-նին. միջնորդութիւն Միհրայ և Բաղդի, ճա-խութեան բերմունք։ Կալիգաայ հարճին նը-կարագրութիւն, զինէհարութեամբ պագշո-տել և ամօթահար գործ Սօսայ. յանդիմանու-թիւն Սօնդիպեայ. ցաւ սրտի Սօսայ. և ա-նէծք անհնարինք ի Կալիգաա. յոր և Կուսին հարեանցն անկնարկութիւն, և յանկարծ կար-ռալ բանից։

կուռ 'ի գլխակն ,
Ակատ մեծագին .
Իբրև [26] հոյլ հզօր
Վառէր Վիշապին ։
Յականջացն 'ի վայր ,
Գինդ ակնապարար ։
Ցեռու և ռընգան`
Քթոց [27] քարաշար ։
Մահիկ մարգարտի ,
'ի պարանոցի .
կանաչէր և՛ կուրծ ,
Հարան զմրխտի ։
Բազպան բիւրեղեան ,
կապեալ յարմնկան ,
Որ բաղտ , քան բաղտի`
Ցուռութ պահծապան ։
Ապրջանք ձեռաց`
Ցականց մեղեսկաց ,

Իբր զխեմ[28] Սաննայ
Ոլոր յաստեղաց ։
Այամար յակնթեայ
Ըզմիջով Նորա ,
Խալխալք սրունից՝
Ոսկի[29] Սումարայ ։
Գամ վաղվաղակի
Եւ տամ կաթոգնի ,
Համբոյր սուրբ այտուց
Նորուն բալենի ։
Մ՛ինչ այսօրինակ ,
Անուրի Ճաշակ
Վարդաբոյր շնչոյ՝
Հրաշագիտ Հուրւոյ ,
Քո՛յ զինեալ Որդիդ
Որ շիթանցըն պէտ՝
Դարանեալ հսկէր ,
Ցիս շանթեաց ըզնետ .

Աստեաց կարեվէր․
Հատոյց բիւր եղէր ։
Եւ զի՞նչ քան զայս մեծ ,
Արար բնաւ Սէր ։
Ձա՛յն տուք քաջարանց
Հսկայից մեծաց ․
Գալ և վկայել
Սիրոյն զաւանեայ ։
Թո՛ղ քեզ[30] Համբրամ,
Որ զայս Հայաստան ,
'Ի խնդիր խանդին՝
Ողողեաց յարեան ։
Կամ դէպք[31] Գարխայ
Ընդ իւր Հեղինեայ ․
Որ․ եղծ աւերեաց
ԸզՏրովադայ ։
Սամփսոն[32], Դալիլա ,
Գիրամ[33] ընդ Թեսպեայ ,

Եւ բիւրք ընդնոսին՝
Թող լիցին վկայ ։—
Անկայ հոգեվար ,
Թուէր մինչ խապառ ։
Թէ բարձաւ յինէն
Եւ բան՝ և հանճար ։—

ՍՕՍ ԵՒ ՍՕՆԴԻՊԻ

ԵՐԳ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԴՐՈՒԱԳ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐԳՈՑ

Աստղիկ ընդ Միրոյ և Շնորհաց նոր նատի լեալ. Սա շարունակէ տեսլ զհանգամանս զարմանելոյ վիրաց, զգիւտ Պիլղեայ, զբժշկութիւն, զանկանոն տենչ իւր, և Սօնդիպեայ հրաշակերտ խորանքն. Որոյ անլուր՝ մեկնումն իւր յանապատ, ուր տեսանէ զտատրակին՝ օրինակ. զղջայ 'ի դարձ. Սօանդիպեայ պատահեալ՝ տանի զտերեւն յԱյոծ: Սորոնաքայ հարց և փորձ. զարձն լի զանձուք. յաղթել զաղանին. միջարկութիւն Միրոյ և Բաղաի, ճոխութեան բերմունք: Կալեգասայ հարճին նըկարագրութիւն, զինէհարութեամբ պաշտօտել և ամօթահար դարձ Սօսայ. յանդիմանութիւն Սօնդիպեայ. ցաւ սրտի Սօսայ. և անէծք անհնարինք 'ի Կալեղաս. յոր և Կուսին հարեւանցին՝ անհնարկութիւ, և յանկարծ կապտոյլ բանից :

ՔԵՐ

Ի

ՍՕՍ ԵՒ ՍՕՆԴԻՊԻ

ԵՐԳ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՊՈՂՅՐ Աստուածուհին ,
Որ միշտ յանկողին
Վարդենի՝ հանգոյշ
Ամուքեր զոգին ·
Յարձան ինչ խոշոր ,
Թազմեցաւ անդոյր ·
Շնորհք [1] շարաշար
Ծնրեցին բոլոր ·

Ի՛մ և Մանո՛ւկ Սէր ,
Որ խաղուց զհետ էր ,
Ջճարդ զուսպ յանկձիաս
Հըրաշից լինէր ·
Ցորժամ Սօս Վանեան
Ըզկարգ պատմութեան ,
Այս ձև վերստին
Առնոյր ՚ի բերան ։
“Իւյլ յիս գամ կրկին ,
՚ի հնչիւն ձայնին ·
Որ մեղմ և ըզմայլ
Սուղեցաւ յունկն իմ ։
“ Ո՞վ իցես , հ՛րուր դու ,
Որ յայս նեղ ժամու ,
Գաս հաղորդ վշտաց՝
Եղկելւոյ միոյ ։
Ո՛վ ձեռն անիրաւ ,
Որպէս զօրեցաւ ·

Զրիս երախտեաց՝
Ածել ապաշաւ ։
Այլ սակայն էա՛նց ,
ժա՛մ զանգատանաց ․
Եւ կոյր ընտրութեան՝
Մահ մատուցաւ վարձ ։
Ողորմած Աստուած ․”
Հնչեաց և հեւաց ։
Եւ թուեցաւ ինձ ,
Թէ մեռաւ՝ գընաց ,
Բայց հուպ մատուցեալ՝
Տեսի , որ շունչ կայր ․
Եւ արիւն վիրաց
Տակաւին երթայր ։
Խօսեցաւ անդ գնա ,
Իսկոյն փութացայ ․
Եւ զարթուցեալ իմ՛
Բանակ բացօթեայ՝

Բացի՛ զդեղարան ,
Բերի՛ զբալասան ,
Գտեցի զնորա՝ .
Ըզվիրաբերան ։
Խոնարհեաց գիշեր՝
Յհաւուն խօսել ·
Եւ ոսկեզօծէր
Զաշխարհ լուսաբեր ,
Ուր վաղայարոյց
Եզնավարն ՚ի լուծ ,
Խիղճ՛ ՚ի հատանել
Զնիրհ յանդամոց ,
Հարսին սիրայնոյ՝
Որ արթուն ցայգոյ ,
Խոնջ յարարըս տան՝
Մուտ ՚ի քուն ժամու ,
Ցուշիկ մատուցեալ ,
Դիէ ըզնեկտար

Պէծ կարմիր դիմաց՝
Եւ մեկնի 'ի վար ։
Միա՛յն հաստատուն.
Առն երջանկութիւն՝
Է կին անարատ ․
Քան զոսկի բազում ։
Այլ մեք 'ի վէպ մեր ․ —
Դարմանեալ ըղձէր ․
Ցո՛ւշ և 'ի ժամուն.
Օրին առաւօտէր ։
Բարձեալ 'ի դեսպակ ․
Ցա՛յն հանի քաղաք ․
Ուր վարձո՛ւ կալեալ՝
Ինձ տուն ընդարձակ ․
Հանգուցի յուշիկ ․
Ցանկողին հեշտիկ ․
Եւ չոգայ ․ բերի
Ըղձալատար բժիշկ ․

Ո՞ր անդ ՚ի գարուն,
Բժիշկ իմաստուն.
Որ համբաւ էր մեծ
Եւ Գիղպի անուն ։
Ազգաւ Բրահման,
Խիստ ամբարտաւան.
Որ ծնաւ զոդջիր,
Աւագ [2] Արհիման ։
Ո՛ւ ուր դիմեցի,
Ոսկի տեղացի,
Եւ առ Միրուհին՝
՚ի ծունր իջուցի.
Ո՞ր անհնարին,
Կամ զի՞նչ դժուարին,
Զոր ո՛չ դիւրացոյց
Դեղներես ոսկին ։
Սուտ [3] Բերանածին,
՚ի տես Չքնաղին ,

Զասիցես · մըրպէս
Զիջաւ գըլխովին :
Օ՛շ եթէ յայնժամ ,
Դիցո՛ւհ հեշտութեան ·
ցեսեալ էր քո զայս
Վիրաւոր շուշան :
Որպէս ՚ի խոր ձեանց ,
Զփաղփիւն փառաց ,
Արձակ նշողէր
՚ւ միջոյ վշտաց :
Պիղպի բժշկեաց ·
Այլ խմ՛ բոլոր զանձ ,
Եւ անդորրութիւն՝
Զորոյ պէս գընաց :
Մարկայ՝ թէ ահա՛ ,
Հաս ժամ՛ ակեկայ ·
Յո՞ր քինձ տոփոտուր
Վաստակոց զայր նա :

Պարզեմ՛ւ ըղձաւորուկ .
Ղուրջ գողտր զմիջօք .
Ջայս ձև տուաջեաւ
Ծնրեցի յողոք ։
" Իմ՛ հնդկիկ հուրի ,
Քանի՛ մի քանի՛ .
Տիգօք աչաց քոց
Ղամիրես զիմ՛ հոգի ։
Ի՞մ պիտի լինիս ,
Ասա՛ իսկապէս .
Թէ ոչ՝ է՞ր այսքան
Տորես դու զիս ։"
Ըստ չիկնեաց ամօթ՝
Ջկոյսն անծանօթ .
Ցայն ծիրանափայլ
Երանգ անաւօտ ,
Զոր Հարսունք[4] Դաշտաց ,
Ցանուշակ ծաղկանց ։

Մեզոյր հաւաքեն
վասն Օրէնսդրայ ։
Ո՜ անըրամեստ և լուրջ ,
Մնաց անմռունչ ․
Վարկայ՝ թէ սիրոյն
կապիցէ ըզփունջ ։
Բայց անակնկալ ,
Լուայ , զի կարդայր
Գիժ գլխոյս վերայ՝
Ջաղուխանն տումար ։
Սպաժոյժ ըղձի ,
Ազդէ ոյժ լեզուի ․
Զոր այսօրինակ
Ծուլեաց յիմ հոգի ։
" Ազնիւ անձանօթ ․
Քոյ մարդասէր փոյթ ,
Քեզ խմոյ կենաց
Աւար կխստուած ։

Նաւ մի՛ անըմբեր՝
Ջերըր 'ի սէր խառնէր ·
Առաքինութիւն
Անգոսնէ զոճիր ,
Գործ զվսեմին Դիւց ,
Գործեցեր աւաղ ·
Դիւցազնաբար կեա՛յ ,
Թէ օգտիլ կամիս ·
Ո՜ ինչ պարծանք Երւոյն ,
Որ յաղթեաց մահուն ·
Կընող անկելոյ՝
Աղարտել զանուն :"
ՊԱՐԾ 'ի շուք սերին ,
Գոչեաց Դիւցուհին ·
" Պարծանք արդարև
Հնդկաց աշխարհին :
Որ ծնաւ զաւակ ,
Վարուք Հրեշտակ ·

կանանւոյ երկրի՛ն
Չքնաղ օրինակ ։
գիտութիւն , այն ·
համեմատ գեղոյ ·
Այլ պարկեշտութիւն՝
Զարդն Աստուծոյ ։
Մակաւ զտանի ,
Որ ՚ի վտանգի
կենաց՝ հակառակ
Մղաց , զենուրի ։
Զի՞նչ օգտեցաւ կին ·
Որ անզգուշ յըղձին ,
Զանձըն սպառական՝
Կորոյս հողացին ։
Օ՛ի կարծիք մարդկան ,
Ո՛չ երբին յարգ տան ·
Այլ սոսկ միջոցին՝
Որով ստանան ։

Զի՞նչ լինի ոսկի՝
Թէ ո՛չ՝ գիրդ երկիր.
Այլ զի Հաղուագիւտ՝
Հանապազ յարգի.
Ապեղեան ձեռաց՝
Քերուբ քանդակաց.
Եւ արժան բարձու՝
'ի մէջ աստեղաց՝
է Սոնդիպի, Սոս.
Այլ հազար ափսոս.
Թէ չօգտիցեն զովք
Հանդերձեալ դարուց.
Սանոյր յապայ.
Զո՛ք յորդւոց՝ նմանեայ.
Վիպասան վարուց.
Ցարուցից զմեզ,
Որ յետ 'ի վճիռ,
Բանից մարգարիտ.

Հիւսիցէ դիմա՝
Պսակ Ճշմարիտ :»
«Լո՛ւկ անտոխեղծ.
Թո՛ղ քո Բանաստեղծ,
Ցարիցէ ՚ի լար
Հարկանել զիմ[6] ա՛ր :
Որ վառեալ սիրով,
Որպէս հող ՚ի քով.
Ղահեցայ ոչ ինչ՝
Նորա խրատով :
Որ յիմ տագնապի.
Այնքան կայ յուշի,
Որքան Ջուր ՚ի մաղ
Հողմ ՚ի վանդակի.
Ուստի յուսահատ.
Թողեալ զանարատ
Ակն երանութեան՝
Զոքայ յանապատ :

Ամէն առարկայ
Թուէր անուպայ •
Եւ սանդարամետք՝
Աշխարհ ոսկեկայ ։
“ Գանձ, ասեմ, այլ չէք •
Ոչ ազգ՝ ընտանիք •
Ցրուեցան ծառայք
Եւ ձիք և ջորիք ։
Որպէս թէ չարիք
Այս՝ չէին հերիք •
Խաբեաց զիս՝ և խիստ
Հնդկացւոյն աղջիկ ։
Արդ՝ ցուցէք ինձ, դէք,
Թէ ուր սատանդէիկ,
Կայր բաղոխ բերմամբ՝
Ելից մուրացիկ ։”
Այսպէս խօսեցայ,
Եւ խոր սուզեցայ,

Յանդուգն վարանայ
Մարն [7] Աժդահակայ ։
Մինչև վեհ Բնութիւն ,
Բեր 'ի տեսութիւն .
Հեզ մնաց խիղճ՝
'Նորոգ զարմացօն ։
Օ ի յերի գահին ,
Յոր կամ 'ի գնին ,
Անկանէր խարխուլ
Որմ աւերակին ,
Ուստի սուր մեջին ,
Թևոց թրթռին ,
Յարոյց զիմ զանդաղ
Ուշադրութիւն ։
Կամայ՝ ակամայ ,
Յայնկոյս հայեցայ .
Եւ տեսի զտառապ
Տատրակ 'ի տագնապ ։

Զի մահաբերն օձ ,
Պարզեալ զխայթոց ,
'Ի բոյն զոռ 'ի վեր՝
Նկրտէր ծագուց :
Ուր զո՜յգ ապիկար ,
Իբր արդարև մայր ·
Փոյթ 'ի փրկութիւն
'Նոցուն մահանայր :
Բարէ աղեաց մօր ·
Եւ մինչ որխառուր՝
Հանցեն զաւակունք ,
Գործ արժանաւոր :
Ընդ և վարուժանն ,
Տխուր անմեղութեան
Վառեալ 'ի վրէժ
Զուգին կորստեան՝
Քան ըզկար անձին՝
Քաջ 'ի վտանգին ,

Մրցէր ու կոցէր ·
Մնչէր ցաւագին ։
Որպէս թէ ի ձայն՝
Քաղցր Անմեղութեան
Կոչէր զոք որբոց
Իւրոց օգնական ։
Տեսի՛լ աղիտիս ·
Գալարեաց զաղիս ·
Հարի՛ զթշնամին
Տիգաւ Նիզակիս ։
Ընկա՛ւ ախոյեանն ,
Ցերկիր անկենդան ·
Իսկ տատրակն ի գեղ
Հանեալ ըզվրէժ ,
Երիցս Ճխալով ·
ճախրեաց ըզքընով ·
Եւ երիցս սաւառն
Ած զիւրով գլխով ։

Իբրև երախտեաց ,
Արարեալ ինձ դարձ ·
Անկաւ ի գետին ·
Եւ զոգին փչեաց ·
“ Քաղցրի՜կ բնութիւն ·
Քանի՜ իմաստուն ,
Ո՞չ իցէ , ասեմ ·
Քոյ ամէն շարժումն ։
Որ տաս օրինակ
Ցայս անմեղ տատրակ ,
Ամուսին սիրոյ ,
Ծնողական գթոյ ։
Այլ նոքա անցին ,
Եւ ինձ գո՛գ թողին ·
Հոգ նորափետուր
Մատաղ որբերին ։”
Յիս առի՛ զձայնին · —
Այլ լցա՛ւ սիրտ իմ ·

Որ այսպէս անփոյթ՝
Լքի զԱնձկալին ։
Ոյր պարկեշտութիւն ,
Զէն կուսից պարուն ․
Էր լոկ՝ որ զոպէր
Զիմ պաղջաստութիւն ։
Փոշիման դարձայ ․
Եւ տեսի ահա՛ ,
Զի հնդիկ հուրքն
Ընդ յանուաշ խմգայ ։
Ցոլժամ յիս հարան
Աչք մեղրածորան
Ծօղովք արտասուաց
Հիկեկայ զայս քան ․
"Ոհ պատուակա՛ն Մէր ․
Սիրոյ սրտիս տէր ․
Ինձ բարկանիս դու ․
Այլ մի՛ մեղանչեր ։".

" Բա՜ մինչ երբ կալոտ
Մնայցեմ սիրոյդ ·
Մահ ունի գլխ , կո՛յս ,
Եւ քո դեռ չե՞ փոյթ :"
" Յուկեր Պատանեկդ ·
Գուցէ զմարդարիտ
Անաշխատ գտեալ՝
կորուսցես դարձեալ :"
" Եւ այդ քո վճիռ
Ցնացէ զիւր ոճիր ."
Ասացեալ ցընա ·
Անկայ 'ի մախեր ·
Ո ուլամբ կաթոգնէ ·
Սիրուհին փարի ·
Եւ սիրտ իւր սրտիս
Ցայ սպեղանի :
Չիմ նորոգեցայ
Ընդ հպիլ նորա

Մահացուն սիրով
Ղ՛որդ անմահականայ ,
" Ո՛ փորձութիւն իմ ,
Դարձեր վերստին ,
Զոհել զիս ," ասաց ,
" Սիրոյդ կրակին ։ "
Ա՛ռ քեզ զայս պսակ ,
ՑԱյովդ [8] տո՛ւր քաղաք
Ցո՛ւր ցներքինին
Աւագ Մարգանաք ։"
Խորհուրդք էին խոր ,
Ինձ ինքն , և գործք իւր ,
Միտք մեկնել կարէ
Զկանանայն ցնոր ։
Օր իւրաքանչիւր ,
Գո՛գ ծնանելս նոր
Աւխթ զայլմանայց՝
՚ի գեղն ահաւոր ։

Տերևիկն յԱյովդ,
Տարայ կարճ փոյթ ·
Եւ ցներքինին
Ետու խնամոտ ։
Որ բարձր 'ի բազմոց՝
Ճօճէր հեծանոց ·
Ջերկակի գանձուք՝
Գոյից և Գեղոց ։
Իբր գլխլուրդ կոյր՝
Որ զանձ թաղէ խոր,
Այլ 'ի վայելից
Մէն նստի և զուր ։
Կամ հրէշ 'ի հուր,
Որ ձոյլ 'ի սարսուռ ·
'Ի հրձուխս հարսանց
Կայր լուռ և տխուր ։
Եւ փմուք այսուքիկ,
Ջուր տան արքունիք,

Ջուր կասկածանաց
Ջոհել ըղձմարդիկ ։
" Ո՞ւր էցէ ." ասաց .
" Դժխոյն սէրայրեաց ,
Տալեան տերևոյ ,
Հզօր աս տուած ։"
" Փայակ ՚ի պատգամ ,
Վարձեա՛լ տարաժամ .
Ծրար ՚ի ծոցի՝
Քո զառաջեաւ գամ ։
Եւ ասել ինձ իւ .
Թէ զի՞նչ այդ տերև
Ասիցէ զինէն ,
Պատի՞ժ , թէ պատիւ ։"
Որքան Ջանացաւ ,
Սակաւ օգտեցաւ .
Երեկս Որեգակն՝
Հարաւ ընդ Հարաւ ։

Մինչ դարձաւ Արհին
Եւ բերեալ ինձ ձին ,
Մատոյց զառաջեաւ ,
Գարկ 'ի զաւակին ։
"Արի՛ ե՛լ , Օտա՛ր ,
Ցայս սօս ունէաւք .
Եւ զոր կամս " առանց .
Զգուշութեամբ սա՛ր ։"
Որպէս ծանրութիւն
Մղի 'ի կեդրոն ,
Կամ դէպ 'ի բեւեռն
Ձգի մագնետոն .
"Այո՛ն ես 'ի ժամուն ,
Ցուս հեծեալ ձիոյն .
Ծալ 'ի ծալ հատոր
Ջուղղոյն ծանրութիւն ։
ԱՅԼ ՚ մեծանախանձ
Հիմանատեանն առատաւած ,

Խանդացեալ սիրոյ
Անմեղ տարփածուայս ,
Հրէշ մի զարզանդ ,
Դժնդակ և ժանդ ,
Նոր գոգջեր [10] Գրող ,
Պահապան եղ անդ ։
Իրան խաւարին ,
Դէմք Ճիւաղային ,
Ցորմէ և զժոխք
Սարսեալ դողային ։
Կոլթող մնային ,
Ցոր դէք խաւարին ,
փոխանակ ոգւոց՝
Անդուլ եռային ։
Աչք հրբուղխք էին ,
Ցայտ արձակէին ,
Ուստի քուն սերազ՝
Փախուստ առնուին ։

Սա ի դըրան տան ,
Յորում տեսան
Էր Սօնդիկայի մէջ՝
Հոկէր տարաժամ։
Այլ նոր խոչ մերոյն .
Ո՞ւր դժուարութիւն ,
Զի՞նչ որ յաղթահարէր՝
Արգելու զնոյն ։
Յաւէտ զայրագին
Վառեցայ սրտիւն .
Դատեր Սուրաջայ
Պաշտեն և ընգերին ։
Խոյացեալ ուժգին
Մատչիմ ի տեղին ,
Բայց լուեալ զայսու
Աշեղ Ճիւաղին՝
Որ ասէր . «Մերժեցայք
Պատասխանեդ ի քեզ ,

Թէ ոչ փոխարինես
Ըզմահ ընդ կենաց ,"
" Մերժել ՝ի սիրոյ ,
Սօնդիկեայ լուծ ,
Ճիւղոյդ ուրացեալն .
Սպառնաս ինձ դու ,
Ցնորդ ահագին ,
Թ՞ողես մահ ինքնին .
Մեկնել զիս աստի ,
Զիջես տանջանքին ։
Քոց յոխորտանաց՝
Ա՛ռ զայս , ասեմ , պատիժ .
Ընդ բանիս՝ պատասխան
Նիզակ երկնատեսութեան ,
Մօտ ինձ հասանելոյ
Ցոյց զնա փախչել .
Սոսկալին հեշտ
Գէշ թռչնոց պէտել ․

Թէ չէր Սիրուհին
Զիջուցեալ սիրտ իմ,
Չերանգել ըղձէր
Արեամբ չուառին ։
Եւ դարձեալ առիս,
Քաղցրութեամբ բանիս.
Որ խո՛ր, կարճ խո՛ր
Ազդեցաւ յոգիս ։
"Որ ետուր պայման.
Իսկ արդ էանց ամ.
Եւ դու նո՛ր դառնաս,
Իմ կե՛նաց պաշտպա՛ն ։"
"Դժխո՛յ Սիրուհեաց,
Թէ քեզ ամ էանց,
Ինձ" ժուկ մի տղջոյն,
Թարթ ական թուաց ։"
Այսպէս խաղ առնէր,
Աչացուն քո Սէր.

Զաւարկայ ըղձիս
Ցաւէստ անուշել ։
ԻՍԿ իղձն աստանօր ,
Որ յանկձիւս էր խոր ,
Այսպէս առ Արին
Բաց ըղբերան իւր ․
" Թէպէտ մերկ ծնայ ,
Սակայն հաւատամ ,
Որ 'ի մերկութեան
Կամ' ամենեցան ։
Ընդ հիւղ աղքատին ,
Առաւել հաճիմ․
Քան ընդ արքունիս
ցանեբան 12 Քաջին ․
Մարդ՝ քանի պարզ կեայ ,
Այն սէր նորա ․
Բայց ընդ ճոխութեան
Ոխն յաւելանայ ։

Քեզ որպէս թուի,
փոխումն վիճակի.
՚Նախ և ըղկընի՝
գանձուց աշխարհի ." —
" 'ի չար անդր կոյս —
Այլ հազար ափսոս.
Զի թէ Բագտ, թէ Սէր
Եւ կոյր էք, և կեռ ։
Իբր երաշտ և թօն,
Ցուրտ և ջերմութիւն.
Սոսկ 'ի կուրութեան
Իրար համաբուն ։
Զի յորժամ բերէք,
Քսակ գանձու լի,
Ցվերջին դենար՝
Էտ ինձ Սօնդիպի ։
Եւ ասէ ," գընա՛,
գնեա՛, և ձեւեա՛

Քեզ սար 'ի սարուց ,
Կասեան կտաւուց :"
Թուէր այս պատուէր
Զքարէն գուշակել .
Զի իւրաքանչիւր
Երազէ ինչ իւր :
Գնամ անդանօր ,
Եւ ընդ նորանօր
Ապշիմ յաշխարհին
Առատ առևտուր :
Ուր էր հրապարակ
Լայն և ընդարձակ ,
Եւ մեծակառոյց
'Ի կեդրոնին՝ ազ :
Յորում Կալկաթաս ,
Արքայաստանս
Կայր պերճ 'ի պաշտօն՝
Ոգւոյ հազարաց :

Զոր գըտի ինձ այր ,
Ցոյժ քաղաքական .
Որոյ լեզուն մեղր՝
Եւ շուրթն էր շաքար .
Սա շատ ատիպեաց
Զիս յիւր տուն և հաց ,
Մինչ հաւանութիւն
Տուեալ յակամայս ,
Նստաք ի սեղան
Պարարտ , համադամ .
Եւ շուայտեցաք
Ցամբիետ[13] գլնջական ,
Հրաշագործ գինի ,
Տես քանի յայտնի ,
Քարոզէ յունկան
Զգաղտնիս սրտի ,
Զի քուրմն ապիկար
Զիմ ուստ անկեալ ,

Շնորհ աղերսէր ․
Ում շնորհ արար ․
Ու է Ներսես , եղբայր ,
Է՛ իմ սիրահար ․
Գարիկ , երգեցիկ ,
Եւ նուագահար ․
’Ի քէն գանթարվայ
Այսր ածէց ըղձա ․
Երգով օրհնութեան
Հռչակել [14] զինքնայ ․
Որ աչագեղեցն
’ի մէջ Ցաւէրժէց ․
Բոլորոջէ ըղձոց
Ապաժույժ կըրէց ։
Զի զինի և զեղ
Թէ չիցեն մի սեպ ,
Զիմորդ աղուեցեն
Որ համ և համեղ ։”

Ըսացի “ Պարո՛ն .
Քո՛ կամք , և քո տուն .
Ո՛վ է , որ չանսայ
Պատգամաց զինւոյն ։ ”—
Գընաց կալիղաս
Եւ ահա՛ սարաս ,
կնոջ դժնէի ,
Եւ քեռ[15] կատաղեաց ,
Ներքս անդ անձեալ
Նստոյց հաւասար .
Դև ՚ի դժոխոց ,
Գէսքն օձագալար ։
Ձի քաձն աղաւաշ ,
Աչս ունէր վավաշ .
Քիթըն թիզուկէս ,
Պռնչուկն անտաշ ։
Բերան լայն բացեալ ,
կոկորդ կերկերեալ .

Երգն առասպելօք
Պղծութեանց խառնեալ ։
Գարշեա՛լ ի տեսոյն ․
Նողկա՛մ ցփախօն ,
Ցուղեղ ․ Հարկանէ
Ոգի ըմպելւոյն ։
Յ՛ինչ յիս զամ խնկոյն ,
Աւա՛ղ ցիս ուրոյն ․
“ քե՛զ ինչ ․ որ սրտի
Սիրածն է սիրուն ։ ”
Անցին զէտ մրրիկք
Ցայգունք ի ցերեկ ,
Եւ ածին [16] զՏէր
Վըկայ չարեաց մեր ։
Ո՜չ ինչ պատուական
Քան ժամանակ այն ,
Զոր վատնեն մարդիկ
Հուայտ յարբեցութեան ։

Այլ են ապաշաւ,
Յո՛յց զառապանաւ,
Թէ ելք փափկութեանց
Զզուանք են իրաւ.
Յարուցեալ [17] խուժան.
Դարձ ամօթահար
Արարի. առ ձէլ —
Արդեօք հասկացա՞ր. —
Զքան առաջին,
Զոր կոյսն երկնային
Կշտամբեաց՝ տողեմ
'ի պալատու անձին.
" Տես սիրելի Յօս.
Թէ այսպէս թողում
Զիս խոր 'ի վարան
Կոյս անապատական,
Եւ շիջիս մալի,
Հուայր 'ի գինի.

Ընդ անտառակայ
Քաղաքին մեծի ։
Թո́ղ տապա հացի
Հաղկապ այն ոսկի ,
Զոր աՉ երախտեաց
կապեաց ՚ի մէջի ։" —
Աստցեալ այսպէս ․
Ելաց դառնապէս ,
Ուր իբր ՚ի Հնոցէ՝
Եւ ծուխ ՚ի սրտէս ։
Ողբացի զա́յն օր ,
Յորում ծընայ նոր ,
Եւ ըղկալըղաս ,
Զհայց և քամ իւր ։
Որպէս խօթութիւն
ցանձող և ունուն ,
Որ ելանիցէ ․
Բանիւ Բարձրելոյն ,

ՏՐՈՒԱԴ

ԵՐՐՈՐԴ ԵՐԳՈՑ

Փոփոխութիւն Սմնդիպեայ, գէր Կալխիդասայ, ի կոչունսն հրաւէր, զարմանալի և յանկարծ յեղափոխութիւնք վիճակին Սոսայ ։ Խորա Սմնդիպեայ, բազմ խնճոյից, արբեցութիւն, յանել Սոսայ և գտանել զԿալխիդաս և զկին նորա ընդ խորգով ։ Սմնդիպեայ աներևոյթ գնալ, տաճարկոյսն անհնարին, թաղումն սպանելոցն, ելն ի խնդիր նորա, հանդէս կրօնաւորութեան Հայոց, հիւանդացեալ կալ առ Քրիշնայ մհենաւն ի Հուստի, պատահել Սորոնաքայ, հրաշակերտէցն ունկն դնել ասացուածոց նորա, Սիրոյ խնդիր առ Մայր իւր՝ որ սաստէ նմա զուսպ կալ, և առնէ զԱրին մեր ի ծառ ։

ՔԵՐ

'Ի

ՍՕՍ ԵՒ ՍՕՆԴԻՊԻ

ԵՐԳ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՀԱԶԻՒ անց ամիս
'ի վերայ բանիս ,
ցորում զօգչէր , կոյսն
Թաղեալ 'ի թախիծ ,
Մերթ 'ի վայր լռին
Ողբայր ցաւագին .
Մերթ յոգւոյ հանէր
Հառաչ մահածին ,

Մ՛երթ յերկինս ՚ի վեր
Ակնապիշ հայէր.
մերթ գլուխն ՚ի կոր՝
Զարտասուս ցօղէր։
Մինչ յորժամ՝ [1] դիպայն,
Աչացուն Աստուած,
Զայր թուղթ ՚ի ձեռին,
՚ի Ներքս անդր եկած։
Թ՛օթափեալ իսկոյն
Զխորին տխրութիւն,
Տերև ոսկեգիր,
Առ իս կարկառէր.
"Արի Սօս վանի,
Տես զինչ ՚ի Տալի.
Տողեաց քեզ " ասաց,
Արքայն կայեղաս։"
Ը՛նդ հնչիւն անուան՝
Զարհուրեալ դողամ,

Ցորժամ ² Սանսակլիան
“ Այսպէս հասկանամ.
կայլերդաս ³ Ռաջայ՝
Քաջին Սօս վանեայ.
Ողջոյն առաքէ
Ըստ՝ ՚ի ⁴ Դւից Լաշմեայ ։
Ո՛չ գիտեմ ընդէ՞ր,
Այսքան համակիր
Լինի քեզ ոգի,
Ըզտիւ և գիշեր ։
Գուցէ յառաջնում
Ծննդեան մերում,
Համամայր ծնաք.
Մի ազգ, մի արիւն.
Եւ նոյն երկուքին
Ծնցուք վերստին.
Թէ կեցցուք սիրով
Կաց ՚ի միասին ։

Ուստի եկից ես ,
Սուրբրգեան ՚ առ քեզ
՚ի ծափ եւ ծիծաղ՝
կատարել հանդէս ։։

Պողն ՚ի կախաղան ,
Ջուր երկիւղ մահուան
Բառնայ յերեսաց՝
Գոյն կենդանութեան ։
Ոչ այնքան ըղձայ
Ահափետս եւ ահ ,
Որքան ես ՚ի դիւս
Նամակի նորա ։

Ժպիտ անծանօթ
Ծաւալ ընդ ծնօտ
Ակնարկեալ առիս
Ասաց՝ համառօտ ,
« Ծէս կրկրէ մերում
գալուն տայ պատուայն

Զափ արդար չափէ
Եւ Արդարութիւն.
Պըհնմ Սօս վտակի,
Ջի հաց օտարի
Զրին կերողաց
Դժուարաւ մնայի.
Հրաւէր կարդամ
Քում կալիգաայ.
Եւ վարար վտակի
Ցարփածուի Նորա :»
Օ՛ արմանք կալան զիս
Ընդ անկածելիս,
Ցեղյեղյթ բնութեան,
Իրզանակ խօսից.
Թուէր հորիզոն,
Գլտորեալ զերդյն.
Գարզել ՚ի պայծառ
Սիրոյն հաշտութիւն.

“ Կամք քո եղիցին ,”
Ասացեալ նմին՝
Լուռ , տխուր և լուրջ ,
Զափեցի զուղին ։
Միայն ժամ՚ի ժամ ,
Խորհելով յիս զամ .
Թէ ես՝ որ չունիմ
Գէթ հինգ կրեղան .
Ո իմորդ փառալից
Նորուն խնձոյից ,
Խնձոյ հաւատար
Կազմել կարացից ։
Եւ այս իսկ ալատ ,
Զի մերկ ծնաւ մարդ ,
Եւ յաղքատութեան ,
Կազմեալ յորդայթ ։
Ոչ յայլոց չարեաց ,
Հատ խորշի ՚ի բաց ,

Որքան յայնմանէ՝
Յոր եդ զնա Աստուած ։
Թէ այս՝ և թէ այն ,
Քաղցրութեամբ զերջան
Կալեդաս և կենն ,
Պատուել զիմ՞ սեղան ։
Բայց յորժամ Հայտաք
Ջուղայն Հասարակ ,
Բաքէ[6] տեսարան
Հրաշազան տեսաք ·
Սփիւռ անուշակ
Վարդ ու մանուշակ ,
Փողփողեն գոդջեր ,
Ջփողոցեն յատակ ։
Իսկ սատի՝ անտի
Դարբասին մեծի ,
Բառնան[7] քիլենիք ·
Ղար բացմենակի ·

Բայց մնեալ 'ի բակ,
Հատ սքանչացայ,
Որ փոխեալ գոգջիր,
Ցաղին փառունակ՝
Ընծայեր աչաց
Ուրախ հայեցուած,
Եւ բոյրս անուշից
'Ի կազդոյր կենաց.
Իսկ տուն մեր բաբէ,
Ո՞ պատմել կարէ,
Եթէ [8] Որմզդին
Չիցէ մարգարէ.
Օ ի բազմոցք ոսկի,
Բարձքն վարդենի.
Կահ ու կարասիք
Ողջոյն արքենի.
Ուր խորդոցըն թաւ
Ծաւալ խաւ 'ի խաւ,

Ճերմակ ու կապոյտ
խառնեալ երանգաւ ,
Կոհակ առ կոհակ
Ծածանեն համակ ,
Ցայլս հարկանեն
Ըզտուն ընդարձակ ։
Անդ ՚ի կեդրոնի
Որպէս ՚ի կղզի ․
Ամբառնայր սեղան
Բիւր բարութեամբ լի ։
՚Ի վերայ որոյ՝
Գունտ ոսկւոյ սրբոյ․
Եւ կուռ ՚ի գնտին
Զոյլ՝ անմահ ՚ի դրմու ։
Ջոր անդրադարձիկ ․
Ցոլմանցն հայելիք ,
Պատկերին ՚ի բիւր
Տարազ գեղեցիկ ։

'Ի վերնակողման
Թաղմ արքունական .
Ցորում նստան Հիւրք
Մեր բարեկենդան ։
Դիցուհիդ ծանեար .
Զի պսակ հիւսեալ
Ցաջոյ Անեղին
է կին տնարար ։"
ՅԱՅՆԺԱՄ Սօնպիլի
Առեալ Միքուսի ,
Զև զայս օրինակ՝
Խօսել խուձայի ։
"Միոյն այր ժուժկլով
Կարէ պատիւ տալ .
Հապա զգոյշ . Սօս .
Բնաւ չարբենալ ։"
"Ո՞ շաղեալ ընդ մեր
Եւ կոյցէ մաքուր ։

փորձ զոսկին յայտնէ
Ընկեր զընկեր իւր :»
«Միայն զգոյշ կաց՝
Ասաց և էանց ·
Իսկ ես ընդ հիւրոց
Բազմեցայ 'ի հաց :
Այլ որ չէ տեսեալ,
Եւ ոչ փորձ առեալ
Ըզկայլիղատայ՝
Կարէ զարմանալ,
Թէ զի՞ անվկհներ
Ուտէր և ըմպէր ·
Եւ զընկերն 'ի նոյն
Զարիս յորդորէր :
«Դու՝ որ ոչ ըմպես,
Ասաց · այդ առնես,
Զի և ես ծարաւ,
Ելից 'ի տանէս :

Արդ մի՛ ըմպեր դու
Զայս դաւաթ գինւոյ ,
'ի կեանս այնորիկ՝
Որ զայս ետ խնձոյ .
Եւ տեսցես , Պարո՛ն ,
Զի սեղան և տուն
Քեզ միայն թողեալ՝
Մեկնեցայց խնկոյն :"
Երբ ընկալայ զայս ,
Ցաջորդեաց այլ թաս .
Տարաւ գինին զիս՝
Ցնդեաց 'ի խելաց .
Մ՝երթ ըսկսանէր
Քիթըս երկարել ,
Մերթ անօթանին
Սեղանին՝ պարէր .
Մուտ հուր 'ի գլուխ
Ցաչոյ ցնդեաց ծուխ ,

Գաստայեան [10] զինև ,
Գաստեայց մառախուղ ,
Չիմացայ որքան՝
Զգեցաւ երկայն
Այս մեռօրինակ
Թմբիր թախծութեան ,
Այլ . յորժամ յարեայ ,
Տխուր միջօրեայ
'ի տուփ ինձ հանէր
Ջամէն առարկայ :
Տան զուրկ 'ի զարդուց՝
Հաշէր յարատասուս ,
Դրունք և դարակք
Կորզք 'ի կրնկոց :
Այ՛ , ո՛յ քաղտ դժխեմ ,
Որթմինի իցեմ .
Եւ թէ սուտ երազ՝
Ջոր ալդ տեսանեմ :—

Երկրին օրինաց
Ներհակ էր գործ մոյս ,
Որ եթէ աշկնար ,
Թերէր պատուհաս ։
Օ ի անդ ոչ թաղեն ,
Այլ յանձինն դատեն ,
Ուր է առըն գիշոյ՝
Ընկերէ և " կին ։
Այլ մեր Արփենէին ,
Եղև խնդիր իմ․
Կորեան , և կործյս
Ցոյս բովանդակ իմ ։
՚Ի զուր զամենայն
Խորշ մազեցի առն ,
Եւ զուարթ դադարէ
Մզեցի ունայն .
“Միթէ՞ հուպկահար
Մուտ այսր աբաղեալ ,

Ղամփրեաց զերկոսին ,
'ի տեղ մահաստայր ․
Եւ զերի վարեաց
Զոր ոգիս զերեաց ․
Բայց զարմանք իրաւ ,
Որ յետ խնայեաց ։
Գուցէ զիս անմեղ ,
Եւ յօտարի տեղ ․
կամ՝ կոյսն առ անձին
Գաղտատանս էհեղ ։"
Սօսայ չէր հնար
Ըզնա մոռանալ ․
կամ տղայաբար
Նստիլ և ողբալ ։
Ցորոն սարէսար
Ցամենայն աշխարհ ,
Սոսկ 'ի հանդիսին՝
Ածնելի Ձեայր ։

Խնդրեմ թէ իբրև՞
Զընդ ամպեայն այև .
Գտից՝ որ շնորհ
Շողայցէ զենև :
Ուխտեմ[12] վահագնի .
Բագին արծաթի .
Թէ գիւտ կուսանեան
Ինձ յաջողեսցի :
Ելանեմ յուղին .
Յիշեմ զ՚սերքինին .
Յորմէ ՚ի կսկիծ
Ինձ բերի զոսկին :"
ՀՐԱՇԱԿԵՐՏՆ Աստղիկ
Որ ցայս վայր լուիկ .
Յունկն հեզութեան
Քաջին քաղէր զերգ .
՚Ի լուր իւրայոց ,
Զայս կարդաց, քարոզ .

“ Արդարև յատուկ
է քաջացն Հայոց ․
Զոյգ ընդ արութեան
Աշխարհասասան ․
Եւ ըզպաշտօն Դիից
Առնել սեպհական ։
Եւ ինչ դժուարին
Հայկազուն ձեռին ․
Թէ և Դիից անգամ
Ծանր երևեցին ։
Այլ կա՛մ Սօս վանի ․
Քոյ շղթայ ոսկի ․
Եւ յետ ինձ 'ի դոյն
Ղարան մարգարէ ։
Ոի բան ճշմարիտ
Գեր քան մարգարէին'
Եւ Հեշտոյին անգամ'
Զարդ է պատուական ։”

Դիցըս յարգանաց
Գլուխ խոնարհեաց ,
Եւ այսպէս ըղձաւ
Իւր շարունակեաց ։
" ՚Ի Հաստինափուռ [13]
Քաղաք փառաւոր՝
Զոքայ որոնել ,
Այլ ներքեննին՝ ծուր ։
Կալաւ զիս յանձամ
Ախտ ինչ ծիւրական ,
Որ ՚ի բժըշկաց
Կոչէր սիրոյ-բան ։
Օ օրէն կիմախի
Կամ կաղամախի ,
Որ կայծակնահար
Ցերկիր հոսիցէ ։
Ցոգի ապատառն ,
Որպէս աւրուական ,

Հօսալ առ [14] Քերբենայ
Անկանիմ մեհեան ։
Մինչև անապատն
Ներքինեայ ընդ այն
Անցանել տեսք ,
Եւ աղաչեցի .
“ Ո՛հ տէր ողորմեա ,
Մեռանիմ պահն .
Թէ իմ փրկութեան
Ճար ունիս , ասյա ;”
Ժպիտ ինչ թաքուն ,
Խառն ընդ տրտմութիւն՝
Լերկ դիմաց նորա
Բաց զկնճռութիւն ։
Յորմէ առաջօտ
Յոյս նոր յիս եմուտ ,
Թէ դադրենաց իմին
Չիցէ անծանօթ ։

“Գո՛ւ լոյս Արեն,
Ասաց Ներքեննին.
Զոր տեսի կանխաւ՝
Վառ յարեւն վարդեն:
Իսկ արդ՝ զի՞ մաշիս,
Ե՞րբ ուամ կղկաթիս.
Հող ոսկի է, թող.
Թէ ապրել կամիս:
Տրտմութիւն հոգոյ,
Զի՞ յարարածոց
Ո՛չ ձեռքեաց արդեօք
Ցաղիս դժոխոց:”
“Անձի՛ն իմ կորուստ
Մեծ է քան զապրուստ,
Կեանք առանց Նորա
Է ինձ հազար մահ:
Կամաւ տանէի
Կտտանաց Բաղտի,

Քան թէ կորստեան,
կուսին կաթողնի:»
՝Սերքինին գըթած,
Ճմնոացեալ գընաց.
Պատուիրան թողեալ
Խուրոց պատանեաց:
Ո՛ի արագ երագ
Բարձեալ ՛ի դեսպակ,
Եւ ՛ի ջուր [16] գանգեայ
Հանցեն անապակ:
Զի ըստ ցջահար,
Ցամաք և ցնդեալ
Գլխոյ Գրողին
կենցաղ Մարդկայէն:
Օժիտ Ճահաւոր
Եւ կեանք տարեւոր,
Ուխտելոց ձօնէր
գանձէս փառաւոր:

Զի մաքրեցեն զիս
'Ի 'ի զարդ փառալից
Յապարանս անդ իւր՝
Հանցեն յարքունիս ։
Այլ ծանրաձայն ժամ,
Առաւել քան զամ.
Մինչ տեսի զարհին,
Լոյս իմն 'ի մթան ։
Քանի՞ պատուական,
Զիցէ՞ բարեկամ,
Որ անկեղծ 'ի սէր,
Փորձ 'ի նեղութեան ։
Բազմեցաւ առ իս,
Յեղ 'ի լեզուս,
Զիւր տխուր և լուռ
Տեսութիւնս անցից ։
"Վա՜ղ ասէ ծանեայ,
Թափառականդ հայ,

Զի նիւթեր քեզ սէր
Զարկս անխընայ ։
Այլ փորձոյն թողի․
Առնել խելացի․
Բայց զի՞նչ խելքն ճառ-
կամ սեւին օճառ ։ —
Շիկնիս հա՛մ ․ Ցնծամ․
Զի բարի նըշան
Են պատկառանք սուրբ
Ցայտըս մանկութեան ։
Այլ դու միայն չես․
Որ հարար այսպէս
Պագշոտ ցանկութեան
Մահաբեր նետից ։
Զի թշուառագին
Քեզ գտան նոքին ․
Զոր թաղեցեր դու
Գարշութիւն հողոյ ։"

‘Լոյս՛ ելեր անգամ
Երանի՛ կարդամ,
Որ ՚ի միասին
Սնան և մեռան.
Այպ լինէ՛ նմանն,
Թշուառա ապերջան.
Որ զիմ կորուսի
Ծաղիկ անթառամ,
Յուս բարձեալ հառաչում
Ջաւուր ծանրութիւն,
Եւ անմխան սրտի
՚ի ժամու վարձուն,
Ա՛նց բուրումն անոյշ.,
Եւ թող ինձ ըղձուշ,
կատեալ կարեվէր
Ջուշ իմ և զուարուշ."
“Ո՜ քեզ, բարեկամ,
Ծաղիկ անթառամ.

Զո՞ վաստակոց քոց՝
Վարձ Արդարութեան
Անուանես ," ասաց .
Ւ 'ի կնճռեալ դիմաց
Արձակեաց տաղս՝
Խոժոռ հայեցուած :
"Օ՜ այն յաւէրժ հարսնիկ
Իմ կոչեմ ծաղիկ .
Որ յարեան բոսոր ,
Հողաց զարկ իւր :"
"Ուրեմն երկնի ,
Զի վարկպարազի ,
Ըզհետ ընթանաս
Գեղոյ ստուերի :"
"Գեղո՜յ ստուեր —
Այդ ինձ քաւ լիցի .
Ցորչափ շնչեսցեն
Սօս և Սնդրկայք :"

"Այո՛, Սօնդիպի՛.
Իւ ո՛ւստ կարելի
'ի միջի ձերում,
Հաղկապ այսպիսի:"
"'Ի սէր Աստուծոյ,
Ասա՛ 'ի պարզոյ.
Արամբի՞ էջէ
Զքնաղն աշխարհի:"
"Արամբի չէ նա.
Անկեղծ հաւատա՛:"
"Ոչ ես կանամբի՝
Վասըն Սօնդիպեայ:"
"Այլ խօսիր մեծ կայ —"
— "Ընդ էս և ընդ նա.
Զիմաստ առածիդ՝
Զիմանամ, ներեա՛:"
— "Ասեմ քեզ այո՛.
Դու Հայ, նա Հնդու.

Ազգ ազգի ներհակ,
Աղանդ՝ աղանդոյ։"
—"Երբ սիրտ ընդ սրտի
Միով շաղկապի,
Ոչ ազգ, ո՛չ աղանդ
Ընդ ունի զատեղի։"
"Եւ քանի՛ք այդպէս
Գըտան սեւերես.
Յորժամ այր զեղեռն
Իւր անուանեաց սէր։
Հառք ի պատանեաց
Պագշոտ ցանկութեանց՝
Դովին զոհեցին
Ջանուն կուսանաց։" —
Բարբէ զինչ լսեմ.
Ներքինեդ վքսեմ.
Եւ դեռ սէր կոչի,
Եղեռն այդ դժխեմ։

Այս սէր գիտեմ զայն
Բոլբոք ջերմութեան,
Զոր ելոյց Որդիքդ
Յաւրուշան բնութեան։
Զի կենդանարար
Սէրըն պահպանեալ
Զմահացուն դեղ՝
Դիցէ հաւասար։" —
"Սա՝ որ չարաչար
Սիրոյ փորձ էառ,
Ո՛չ կարէ խօսել
Ընդ լաւ, ընդ վատթար։"
"Որ ուղիղ դատէ
Որոշել կարէ,
Թէ ՚ի մէջ մարդկան,
Կայ չար, և բարի։
Այլ պատմեա իշխան,
Ո՞ այն դաւաճան,

Որ քաղցրիկ սիրոյ
Դարձ եւ դառնութեան .
"Աւա՜ղ ազետիս .
Զիա՛րդ պատանեցից .
'Ի լուր քո զանձրուր .
Գուժկան արկածից .
Որ միակ զ սեր
Ծուրաղայ կայսեր՝
Բաց խոր ՚ի սրտի ,
Վէրս անբուժելի :"
— Ո՛վ ժամ՝ երջանիկ .
Յոր բարեբաստիկ
Հաղորդ զայս եւ՝
Վիրաց ոյդացիկ —

Էւ —"

— Զինչ " Է ." քաղաքացուն .
Մի՛ զու լսես նայն ;

Որում ուխտէ նա
Զանձն իւր և զանուն ։" —
"Ես նոյն գոլ յուսամ,
Առանց փոխութեան ․
Սիրեցի, սիրեմ,
Սիրով կամ և լամ ։"
ԱՍՏ ոսկեթևեան՝
Մանուկ Ցանկութեան,
Զուլամբ Մօր անկեալ՝
Զայս աղերսեաց բան ։
"Թէ զիս որդի քոյ,
Արուեստին սիրոյ
Աշակերտ տաս՝ տուր
Ցրմալ այս հնդու,
Օ ի լեզու նորա՝
Զանցեալն առարկայ
Նկարէ ունկան,
Եւ այնքան նեսկայ՝

Մինչ աչաց պխառյ ·
Չէք խնդէր Սերոյ ·
Ա՞յս է՝ որ և Սէր
Ծնաւ զաչացու :"
Իսկ Մօր Նորա ուշ
Յափշտակ ի Յօս ,
Հաշէր անհամբեր ·
Պախձանին երգոյ :
Ձի եթէ մարդկան
Իմն լցէ հաւան
Օղուն ոլորուն
Բարբառ խաղնութեան ,
Սպուրեմն ծրքան ,
Դից համոյական ·
Ոչ լցէ լեզու
Մեր աստուածասան :
Ուստի նոյնհետայն
Ցասուցեալ Մանկանն ,

ՋԱրին մեր Ճարպիկ
Յուղորեաց ի բան ։—

ՍՕՍ ԵՒ ՍՕՆԴԻՊԻ

ԵՐԳ ՉՈՐՐՈՐԴ

ԴՐՈՒԱԳ
ՉՈՐՐՈՐԴ ԵՐԳՈՑՆ

Պատմէ Սօս զատութիւն Սորանաքայ Ներ-քինւոյ, պարտիզպանին որդի Կալիդասայ՝ ուսանէ ի մենայէ զերգ. ներդաշնակութիւն ձայնի և ճոռոմութիւն լեզուի նորա, գթութիւն Սօն-դիպեայ առ նա, բանագնացութիւնքն երկար, դրաւել սրտին Կալիդասայ, յանձնառնել ըղ-նա ցներքինի իւր, կամակէ բողոքէ զսէր ի ի միջի։ Տօն դուրգայ— Անտառ Ջուարճու-թեան, անարի հանդամանք անձին Կալիդասայ, մուրացկանութիւն— Գտնել զԱնտառն Ջուար-ճութեան ընդ նաժշտին, Հրի կամ Քիրշնայ տօն, կոչունք Կալիդասայ, — յանդիմանու-թիւնք Սօնդիպեայ, ՝վիրաւորել և ընկեցիկ լինելն ի պարսպէն, սուտ համբաւ զփախստենէ նորա ընդ օտար սիրահարի, Սուրաջայ ուխտ և ելք,—Դիցն հանդէս, դատապարտումն Լաշմեայ, առաքումն Վրիպալայ առ ի մահ Կալիդասայ, Թշուառութիւնք Սօնդիպեայ, հաշումն վասն Սօսայ, պատահումն իրերաց, խօսակցութիւնք, և հրաւէր ի հարսանիս։ —

ՎԷՊ

՚Ի

ՍՕՍ ԵՒ ՍՕՆԴԻԿԻ

ԵՐԳ ՉՈՐՐՈՐԴ

“ Խօ՛նդա՛ Սօս վանէր ,
Քո՞յ է Սօնդիկայի .
Ասաց Սողոմնաք .
Ցոծ խմանալի :
Որ իբրև ըղձիւ
Շուշանի կարմիր ,
Հոյզն գարնանի
Տէր սնուընդ ըմպէր :

Ու կոկոն կոկոն,
Զմայլարար մեկոն
Պտկէրն ի լանջ՝
Արփենի ծոցոյն,
Ցայնժամ պարտիզպան
Ըստ սովորութեան,
Ծաղկունս հաւաքեր
Դէց նուիրական.
Ոչ ի փունջ հիւսեալ,
ԱՃԼ [1] յափսէ քաղեալ.
Բերէր տալ ծաղէկ
Ծաղկին հաւասար։
Բայց յաւուր միում,
Պղերգ ի պաշտօն.
Յորդի իւր տայ զայն;
Կալիդաս անուն.
Ոյս այն ապերախտ
Կուլէն էր դժբաղտ.

Որ ապախտ արար
Զքարին իւր անախտ ։
Այլ յոյժ պատմութեան ,
Թող անդրէն դառնամ ․
Լալ կոյր ի վերայ
կուսին ընտրութեան ։
Յորժամ կալիդաս ,
Եմուտ ընդ դարբաս
Մեծ կանանցի՝
Արևուն Հնդկաց ․
Բազմէր Սօնդիպի ․
Ցաթոռ՝ սաղուանի
Եւ ունկըն դնէր
Խօսուն՝ մինայի ։
Որ ի մէջ հաւուց ,
Գոլով մարդախօս ․
Գեղգեղէր նմա՝
Զայս տարաղ երգոց ։

“ Ո՛ հազա՛ր ամօթո՛յ ,
Դստեր Յունաստանայ ,
Զօր գիշեր ի բուն ,
Կատարեն աղաչանս ,
Իսկ ես՝ իսկ ես՝ բա՛ն .
Մ'ին խղճուկ մնա ,
Այրեցիմ հրով
Սուրբ սիրոյ նորա ,”
Կայլիդաս լուսաւ՝
Զոր հաւըն կարդայք .
Բան 'ի բերանոյն
Կայլաւ անմխիթար :
Համբարուաց [4] · գուսանակ
Ախորժ էր Հայոց .
Որ այնքան ազգս
Գեղգեղեաց նուագ ,
“ Իսկ ես իսկ ես բա՛ն .
Մ'ին խղճուկ մնա .

Այրեցիմ հրով
Սուրբ սիրոյ նորա :"
Մինչ թռչուն ձայներն ·
Հաւասար Արփենին .
Եւ զթոյն յաչաց
Ընկալաւ՝ քաղցրերն .
" Հրեշտակն ի Մասենէ ,
Գամս աստեղ ասացի ·
Օրհներգու ընտիր
Դիցըն հանդիսի :"
" Շնորհալից՝ ձայնիւ ,
Որ հորինեալ
Հայրենեաց խնկոց
Շողաս գերարփի ․
Մանուկ աղքատիկ
Քեզ բերեմ ծաղիկ .
Որ ամէն ծաղկանց
փայլիս գեղեցիկ :"

Պաժխոյն զիս այնժամ,
Ցես ասէ, իշխան.
Թէ որպէս խօսի
Մանուկ բրահման.
“Խեղճն համարի խև,
Բայց միյս քո պարգև
Դուստր Արեգական՝
Ծաղր առնել զինև.
Օ աղքատ արհամարհ
Աստուած ոչ արար,
Վեհ աղքատ գիտուն
Քան ճոխ անուսուն.
Զինչ երանութիւն
Եթէ վարժատուն,
Ուսուցէ միայն
Զաննշան հնչիւն.
Որ իմաստակաց
Սնոտի է պարծ,

Գիտել, գուրգել,
Եւ մուրալ ըղձանց ։
Իսկ ես ՚ի փորձոց,
Ուսայ անդպրոց ·
Զի զոր ինձ կամիմ,
Արարից այլոց ։
Սիրել զոր սիրուն,
Պաշտել զիմ պաշտօն,
Համարիմ անձին՝
Մեծ իմաստութիւն "
Ասաց Կալիդաս,
Սակայն չաւատաս
Թէ սիրտ Սօնդիպեայ
Ո՛չ պատասխանեաց,
"Ա՛ ինձ երանի
Լինէր յիրաւի,
Տեսանել զքեզ ·
Որպէս ցանկայի,

Գոլ այնքա՛ն զգայուն ,
Որքա՛նւ ես գիտուն ․
Միշտ անվիշտ երգել
Ըղնուած սիրոյն ։
Ուր երամք հաւուց ,
Երգեցկաց վերնոց ․
Նա ծառ և ծաղկունք
Արձագանգք ձորոց ,
Ձայնակից եղեալ
Քընարիդ ըղձմայլ ,
Պատկերին 'ի լուր
Քո՝ ըզսիրահար ։"
Որում կալիզաս
Դարձուցեալ ասաց ․
" Ե՛ւ աստուածուհի՛դ
կարօտխ աստեաց ։
փոխան տարփանաց ,
Եւ աշխուժանաց ,

Հզօր հանճարոյ ,
Եւ իմաստութեանց ,
Ո՛վ որ ո՛չ տայ կարծեն ,
Ո՛չ բառնալ բանն .
Ոսկի և արծաթ
Եւ հալք հանքեղէն :
Դու՛ ոսկւոյ հաշէիր ,
Գանձուց գալարիս ,
Եւ աստուածութեանց
Անօթ չհամարիս :
Ո՛չ ժամանակիս
Ցորում դիպայ ես ,
Ուր հաստուածք փողոյ՝
Պաճառանէն զանձինս :
Թէ կորեաւ համբաւ
Անուն բարելաւ .
Որ քան զամենայն
Ազնիւ գտանցաւ :

Թող ապա ոսկին,
Դիրգ հողոյ չնչին.
Քոյ չընաշխարհիկ
Գեղոյ լիցի գին։
Հայր Արարչութեան
Որ գողտր ՚ի շուշան,
Իբր յօրորանի
Բերար յՈվկիան ։
Տես զի՞ անպիտան
Դնէ սա ինքեան,,
Ծնեալս առ ՚ի քէն՝
Կուլին Բրահման ։"
Ասաց և էանց.
Ոգւով Թախծանաց.
Այլ սիրտն յաւարի
Սօնդիպեայ մնաց ։
Որ սակաւիկ մի՝
Ակնկոր հայի,

Գո՛գ ընդարմացեալ
Ցարձան պղնձի ,
Մինչ կամ[8] Աւատար ,
Ջանխուլ մատուցեալ
Քամեաց ՚ի վերայ
գեղթսի[9] կակղալար ։
Ուստի թափ առեալ՝
Ըզճակատ եհար ,
“ Ո՜հ հայր ,” ասէ ցիս ,
Մեղա՜յ չարաչար ։
Գանձուց եմ կարօտ ,
Որ այսքան ընդոստ՝
Գիւտի սնոտոյն
Գնդիմ հետամուտ ։
Ո՛չ — ո՛չ — դարձցի նա ,
Ցիւր սիրտ ոսկեկայ ·
Ջուր ՚ի յորդայթ ·
Գեղոյ ուրացայ ։

դա՛րձիր կայլեղա՛ն ,
Սօնդիլայն սուղեաց ·
Ա՛ռ չքեղ անդրէն
Քո զաղբիւր լեռնաց :”
“ Օ՛ իմ սիրտ տաս դու քեզ ,
Ո՛չ երբէք առից ·
Այլ թէ քոյ գժկո՛յ ,
Տաս սիրտ ընդ սրտիս ,
Ցայնժամ առայկից ,
Թէ կայ իսկապէս ·
Սէր և գթութիւն
Ցարիւն անմահից :”
Յաւարտել բանին՝
Սօնդիլայ ասէ ցիս ,
“ տեսանես հա՛յրիկ ,
Քանի՛ հրաշալիս ,
Մերկանայ բանից ,
Վսեմ պատանիս ·

Եւ յոձ անմահից
Յափշտակէ զքեզ ։
Ուզէր ՚ի տուն քո ,
Եւ ՚ի գութ սիրոյ ,
Սնուցէր ընդդա՝
՚Ի փառս Աստուծոյ ·
Զոր ինչ արուեստից
Գիւտք են հրաշից ·
Զոր հանճար՝ վերին
Արբո՛ զիմաստից ։
Իւ սար ՚ի սարուց ,
Ռքեղ ընպասուց ,
Յաւելջէք զմին
Ըստ ազատորդւոց ։
Մինչ տեսցո՛ւք ՚իւրք ·
Գողէն երախտիք ·
Կամ անտեսն ՚ի մէնջ՝
Յայտնին ապառնիք ։"

Ասաց Սօնդիպի —
Այլ ՚ի գոյն վարդի ,
Երանգեաց ամօթ ,
Զերեսն արփենի ։
Բիւր երանի՜ տամ,
Ոյց բանին անսան ․
Թէ սիրում իցէ՝
Թէ յատելութեան ։
Ահիւ ընկալայ ,
Զո՛ր պատուիրեաց նա ․
Այլ յիս մեկուսի՝
Զայս ինչ խօսեցայ ։
“Թէ՝ սէր աչք չունի ,
Զի տեսանիցէ
Զպակասութիւն
Սիրելւոյ իւրում։
Այլ ինձ աւուրք գան ,
Եւ իմացում տան ․

Որ զիժ 'ի ծոցի
Ունայն սնուցի :"
Իսկ կամ մեր Հզօր ,
Զանծանօթ ինչ հուր
'ի մէջ երկոցուն՝
Բորբեաց օր աւուր :
Այս դուզնաքեայ կայծ ,
Յայն հրդեհ աճեաց ,
Որ յաճին եդ տուն
Արեւուն հնդկաց :
Մինչ այս և մինչ այն ,
Տօն դուրգայ ժաման ,
'ի կայթ և կաքաւ ,
Հար զհնդկաստան :
Յայնժամ և սոքին
գահ պայմանեցին
Ցանտառ Զուարճութեան
Չուել միասին :

Զոր ՚ի մէջ [10] հաւատոյ ,
Եւ [11] գողկպոթլայ ,
՚ի բլրին բարձու՝
ցնկեաց [12] Ցակինա :
Շուրջ զորով [13] Չեա ,
Ծոցեալ՝ ծովանայ ,
Եւ սիրայորդոր
խառնի ՚ի գնդա :
Ուր [14] Սիպ տարրանայ
ցենչից պարպաթեայ
Եւ ընդ հովուհեաց
Լուղայ [15] Քրիչնայ :
Վերածել ըղնոյն
Աշխարհիս հատմուն ,
Աւազան մեղայ՝
Եւ արքայութիւն :
Զի յայնմ վայրի ,
Թէ ոք մկրտի ,

Քաւեալ ՚ի մեղաց՝
Յաստատուած փոխարկէր :
Սատ յաջմէ՝ ծովուն
Չեղիկ ծածանումն .
՚ի ձախմէն՝ թաւուտ
Անոյշ [16] ամբեհնոյն :
Սէզ դալար ատոք ,
Ծառ , ծաղիկ անոր ,
Ցան սիրոյ նոցա՝
Զնոր իմն ոգի :
Մինչ այնքան՝ զի բան
Հաս Արեգական ,
Եւ եղիտ ըղնա
Խիստ հաճ և հաւան :
Զի կոյր հաւատ մեր ,
Զքուրմ աղօթկեր ,
Առաւել ընտրէ
Քան սէզն ՚ի սուսեր :

Ո՜ւր ինձ ժամանակ
խնայէ արձակ ,
Զանցիցն հիւսել քեզ
Մանրագիր ցուցակ ։
Զի մարմնով տկար ,
Հոգւով ապիկար ․
Ջուր արիւն նորա ․
Լեղին ցամ՛ նեխեալ ։
Որ մինչ [17] խօլն Ռամկուն
Բոյ վառեալ համբուն
(՚նա՝ որ [18] զկուժիլա
Շոպեաց ՚ի Սելմէն ․)
՚նկար ՚ի պատկեր ,
Զարին հանդիսէր
Վեհագոյն Դից Ռամ՛,
Ցասպամնայն [19] մեր ։
Սոսկաց անարին ,
Ցերկիւղ մահածին ․

Եւ ի դիւթութիւն
Ապաստան Ազգին ,
Հզօրն ի խօսս ,
Հեզն ի վտանգս ,
Փախուցեալ Թագեաւ
Ցանքոյթ ինչ տեղի ,
Դ.իւթ էր ցածողին ,
Եւ կեղծաւոր սին .
Գիտէր բանս ի բանս
կարկառել ուշիմ ,
Ցախտ կեղծաւորեալ
Եւ զայլ զայլկահար ,
Զառաջնեան կուսին՝
Զայս պատրաստէ ճառ :
“ Մ̀եհ[20] Նուրան բերնի .
Տես քանի , քանի ,
Հաշիմ վասն քոյ՝
Հանդերձեալ բաղդի ,

Որ զամենօրեայ
Կատարեալ [21] Լուծեալ
Անդուլ ճգնութեամբ
Լցէ [22] զպատրաստ.
Մ՚ինչ արժանացայ,
Դառնէր Սուրբաձայ
Բերել զայս ծառայէս
Հզօրին կամաւ:
Այլ սակայն" —
" Եւ զի՞նչ " այլ սակայն,"
Յինէ՞ն զարդեօ բան.
Այս զոր կարծես,
Առանց խորութեան,"
Խրախուսեալ անդէն
Սուրբ աստուածորդին
Անկաւ մուրացկան
Յոտըս մահացուին.
" Գա բարեզ Անատաւին,

Հաս այսօր ի գլին ·
Ողորմելեա՛ն դշխոյն ։
գնեա՛ զայն վաճառն իւր ։"
"Կամեցի՞ս գնել ,
Ասա՛ անվեհեր —
Եւ զեայեր ընդ քեր
Խառնես ի խնդիր ։
Ես օգնեցից քեզ ,
Որպէս դու կամիս ,
Միայն մի՛ [illegible]
Ջերախտիս հանցես ։"
Օ այս ասացեա՛լ՝ սայ
Յհէզն անդարձ .
Բխուր [23] աղիւն ասէպ՝
՚ի հարկաց փեկուայ ։
Գնաց և գնեաց ,
Ջաղինասարան
Ընտրու [illegible]

Ըմենայն հնդկաց։
Սուր մտեալ նորուն
Որպէս շուն ի բուն.
Ընկուշեաց սիրոյ
Սօնդխպեայ մերում։
Գթութիւն առ գեղ.
Է չար այն քաղցկեղ,
Որ և զերախտեաց։
Ծախեաց զուլխտ անհեղ.
Պարգև Սօնդխպեայ,
Բաշխ Մահապէճեայ
Զոր յեղծ շնորհօղին
Վարեաց [24] Ուաքիս.
Փոխան արքենւոյն
Եւ առաքինւոյն.
Զակատեալ ըղձեա,
Աղձին աղաղուն,
Ս՛րբ գխայց [25] կուլին.

Թէ զի՞նչ էյէ կէ՞ն .
Թէ փող տաս՝ չկայ.
Զօ՛ր ընդ հազարին ։
Նզո՛վք կաւատին ,
Բովանդական սէրին ,
Որք զօձան կնոջ
Խնդրեն՝ քան ըզկէին .
Հուսկ ապա տեսեալ ,
Եթէ չէր հնար
Ցարդար վրիժուց
Անպատիժ մընալ .
Օձն ՚ի ներքուստ դաւ
Նիւթել ըսկսաւ .
Արտաքուստ ՚ի սէր
կեղծաւորեցաւ ։
Օ ստարձանայ [26] Հրք
՚ի հենդն եւ Հալէ
Ուր աշխարհ Հնդկաց

Ցնդեալ ՚ի խնկայ՝
Ցածի անդորրադար
Սփռելով յերկար ,
Փոշի անդուլի ,
Եւ բմբբառ յոճնար ,
Տօն զայս հանդիսեաց
՚ի տաճն կալերգաս ,
Ցոր և Սօնղկիկեայ՝
Հրաւէր կարդաց ,
Եւ ակն յանդիմանն
Կոյս պարկեշտութեան՝
Վարարեալ ըղձեաւ ,
Վատանուն վհկան ,
" Տես դժխեմ , ասէ ,
Ոյս այն պարիկ է ,
Որ յառեղծիս իւր
Զաշխարհ ըղձացեալ է :"
"Այո , հրամայեալ է ,

Զի՛ համբարու է ,
Եւ կործ ըղղա ,
Թէ և սրտմբէ :"
"Այորն նախ զու զինա ,
Եթէ ախտորժիս ,
Զե՛ք որ յաշխարհէ ,
Մեկնեցէ ըզմեզ ,
Մինչև ցե՛րբ կացից
Լրութեան քոյ տեց ."
Այսոց կայլխղաա
Ցոխոտրա զայրալից ,
Օզուանեա՛ց արժան
Բերանամծնեն բան ,
Զոր թէ և սատուած ,
Ույք լուանն՝ աանեան ,
Դարձուցի յայնժամ ,
"Նոր չէք այդ , իշխա՛ն ,
Փող զե՛ր սեռնլիքոր ,

Չարար մեծարան :"

"Արդարև այդպէս ,
Այլ եկ տես 'որպէս ,
Ապախտ առաթուր
կոխեաց զերախտիս :
Մինչ չև էր գինին
Տերացեալ կնձին
Մեկնեցաւ կոյս մեր
'ի խորշ առանձին .
Մինչ այս և մինչ այն
Գիշեր տխրական
ճնշեալ 'ի վերայ ,
Վաստակոց մարդկան ,
Դիւական գործոց
Դժոխամիտք ծածկոց
Ուր անտեսն 'ի մէնջ
կատարեցաւ գործ :
Յայգ հասարակէր

Եւ քուն յորդորէր
Սողոխ Թմրութեան
Խոր յընդերս մեր ։
Ունի զկայլեդաս
Մաձար Նորահասա ․
Ում հովահարէ
Յորենին ի բարձ ․
Խռովեալ խղճին ․
Ո՛չ օգնեաց քամին ․
Գոչեաց " 27 Ռափայէլ ․
Ո՞ւր է Սօնդիկն ։
Զի երազ տեսի ․
Երազ քաղցրալի ,
Եթէ կեցցէ նա՛
Մահ ինձ հասանի ․
Ո՛ն բեր Ռանգուլի ,
Սուսեր երկայրի ,
Եթէ ոչ ձիւ ձիւ.

փանդանիմք վաղիւ .
“ Գուցէ ջերմութիւն
նորահաս գինւոյն ,
Ցնդէ զքեզ,” ասաց :
համոզ համբարուն ,
Որ ՚ի մահուանէ
Երկիւղ ունիցի ,
՚ի գործոց մահու
Հեռի կալ պիտի :”
“ Բեր ինձ այսրէն սուր
Որոտաց [28] Ասուր
Թէ ո՛չ վաղիւ մեզ
Վերջին բերէ զօր :”
Ապերախտութիւն
Դալկանայ իսկոյն
Դրօշ ՚ի դէմս իւր
Քարշելով զԳարգին ,
Զի ժանտ և ժպիրհ ,

Երեսաց կնձիռ
Դժոխոց անդամ :
Ածէր արհաւիր ,
Կացցէ հերապարան
Ամենադաժան .
Քան զանիծապարան
Ապերախտութեան :
Որով կալեդաս
Կուրացեալ բարեաց՝
Կանացի ձեռօք
Բախեաց զհարուած :
Սէր արհամարեալ ,
Եւ ի մահ. մատնեալ .
Յաջոյ սիրայնոյն
Դի տապաստ մնայր :
Մինչև երկոքեան
Գատարատեն տապան
Եւ ի նոյն եղեալ :

Դու կիսակենդան ։
Ննջմամբ սրտիւք ,
Անարգ ձեռօք ։
Տանիին առ կախեն
Զամբիին պարապօք ։
Զոր որպէս ասեն ;
Գտեր վերջապէս ։
Ցերախտեաց քաջից՝
Պանծալի հանդէս ։
Յայս վայր միաբան
Մարդկօրէն մեղան ,
Իսկ ապա դիւաց
Զարագոյն գլտան ,
Տեսեալ թէ այսքան
Ոչ գաղէր մեծ բան ,
Կեղտ յանուն Նորա՝
Պարտել ընկան ։
Այն ինչ յանկուղնի ,

Զօրէն պաճարի,
Քնով քաղցրութեան
Դիւրէաք զոգի ։
Յաղմուկ անհնարին
Ազգային բարձին ,
“ Փախեաւ Սենեքայի ։
Յօտար զաւակին ,”
Օ՜ օրէն շամփիշէից
Յարեաք յանկարծոյնոց ,
Սա պատուստ զիւրեաւ՝
Իսկ նա՝ ի մերկոյ ։
Յոգի ջերմեռանդ
Յածուք աստ և անդ ,
Այլ ո՞ւր մեզ գիւտն այն ։
Երբ նա ի քոյ տան—
Իսկ յարժամն Սուրբն ,
Աղետիցն հաս քաջ .
Կոծ կծու արար

Եւ զոհ՝ մարդ հազար .
Զի որ այսքան մեծ
Անէր ողջակէզ .
Նա քուրմ աստուծոյ
Էր և քաջ՝ մարդոց .
Ապա զայն պարգեւ
Դէպ յահեղ ատեան
Բագնին [20] Բագավանայ
Ուխտ այսպէս արար ,
Թողուլ զերկիր իւր
Զթագ և զաթոռ .
Եւ գալ առանձնիկ
Յաշխարհ ընդհանուր .
'Ի խնդիր դասեր՝
Որ , որպէս թուէր ,
Յարիւն պխպազանց
Զիւր խառնեալ եղեր .
Զի ուր և գոցի ,

Ցողջողակէզ հանդէպ.
Կուսոց աշխարհէին՝
Ձեռօք հայրենի ."

Եւ ցաւագանի
Իւր՝ այսպէս խօսի ,
" Գիտիցէք որդեակք ,
Զի որ միոյ արար ,
Ոչ թողլով զաւակ՝
Աթոռոյն ժառանգ ,
Եւ ո՛չ Բրահմանեանց ,
Բաշխելով կանանցս ,
Պարտի ծայրածայր
Յաշխարհ ծանուցեալ
Ուխտաւոր զինուլ
'Ի տօն և տաճարք ,
Ահա ձեզ թողում
Զայս մեծ անէրութիւն ,
Զի արդարութեամբ

Վարեսջիք ըզգոյն ։
Կալարուք ձեզ սանձ
Զաշխարհիս հնդկաց ․
Ես որպէս մեղայ՝
Այնպէս քաւեցայց ։"
Հուսկ ամենեցուն
Զիւր փեսայացուն
Կալեալ կոչեալ՝
Խոր յառանձնութիւն ,
"Ո՜վ որ ինչ և անցին ․
Թո՛ղ սակ անցցեն ,
Կորիցէ ի սպառ
Յիշատակ նորին ,
Գլխապարտ լիցի ,
Որ հէգ Սօնդիպի
Բնաւ ի բերան ։
Առնուլ ժպրհիցէ
Աւասիկ քեզ զանձ ։

փանդանիմք վաղիւ ․
“ Գույէ ջերմութիւն
նորահաս գինւոյն ,
ցնդէ զքեզ ,” ասաց ․
համոզ համբաւրան ,
Որ ՚ի մահուանէ
Երկիւղ ունիցի ,
՚ի գործոց մահու
հեռի կայ պիտի ։”
“ Թէր ինձ այսրէն սուր
Որոտաց [28] Ասուր
Թէ ոչ վաղիւ մեզ
վերջին բերէ զօր ։”
Ապերախտութիւն
Դալկանայ իսկոյն
Դրօշ ՚ի դէմս իւր
Քարշելով զԳարգոն ,
Ձի ժանտ և ժպիրհ ,

Երեսաց կնճի՛ռ
դժոխոց անդամ՝ ։
Ածէր արհաւիր ,
Կացցէ՛ կերպարան
Ամենադաժան .
Քան զանիծապարտն
Ապերախտութեան ։
Որով կայլեգա
կուրացեա՛լ բարեաց՝
կանացի ձեռօք
Բախեաց զհարուած ։
Մէր արհամարեալ ,
Եւ ի մահ. մատնեալ .
Յաղթոյ սիրոյնոյն
Դի տապաստ մնայր ։
Մինչև երկոքեան
Դատապարտեն տապան
Եւ ի նոյն եղեալ ։

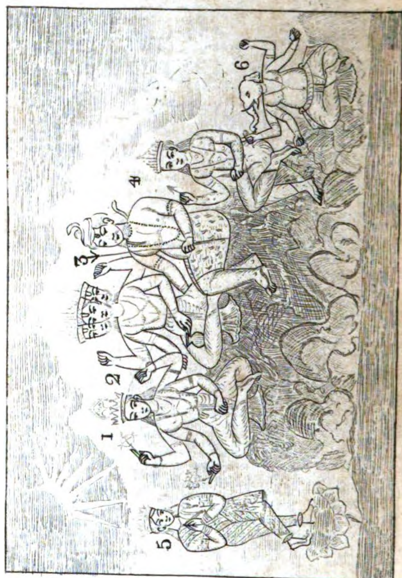
. Դի՛ կիսակենդան .
Անդորմ սրտիւք ,
Անարգ ձեռօք .
Տանին առ կախեն
Զամբիւն պարապօք .
Զոր որպէս ասեն ;
Գտեր վերջապէս .
Երախտեաց Քաջիդ՝
Գանձալից հանդէս .
Յայս վայր միաբան
Մարդկօրէն մեղան ,
Իսկ ապա դիւրայ
Չարագոյն գլտան ,
Տեսեալ թէ այսքան
Ոչ գայլէր մեծ բան ,
Կեղտ յանուն նորա՝
Գարշել ընկան :
Այն ինչ յանկողնի ,

Զօրէն պաճաքի ․
ՔՆով քաղցրութեան
Դիւրէաք զոգի ․
Ցայգնուկ անհնարին
Աղաղակ բարձին ․
“ փախեաւ Սենեքերիմ ․
Ցոտար զաւակին ;”
Օ օրէն շամփշելոց
Ցարեաք յանկողնոց ․
Սա պատառս զիւրեաւ՝
Իսկ նա՝ ՚ի մեկնուց ։
Ցոգի ջերմեռանդ
Ցածուք աստ և անդ ․
Այլ ուր մեզ գիւտն այն ,
Երբ նա ՚ի քոյ տան—
Իսկ յորժամ Մուրաջ ․
Աղէտիցն հաս քաջ ․
Քած կծու աւրաք

Եւ զոհ՝ մարդ հազար ։
Զի որ այսքան մեծ
Անձեր ողջակէզ ,
Նա քուրմ աստուծոց
Էր և քաղ՝ մարդոց ։
Ապա զաղ պարգեւ
Դէպ յահեղ տաճար
Բագնին [29] Բագավանայ
Ուխտ այսպէս արար ,
Թողուլ զերկիր իւր
Զթագ և զաթոռ ։
Եւ գալ առանձնիկ
Յաշխարհ ընդհանուր ։
Ի խնդիր դստեր՝
Որ , որպէս Թուէր ,
Յարիւն դիւցազանց
Զիւր խառնեալ եղեր ։
Զի ուր և գոցի ,

Յողջակէզ հանդէպ
Կուռոց աշխարհին՝
Ձեռօք հայրենի ,”
Եւ ցաւագանի
Իւր՝ այսպէս խօսի ,
“ Գիտեցէք որեմն .
Զի որ մեզս արար ,
Ոչ թողլով զաւակ՝
Աթոռոյն ժառանգ ,
Եւ ո՛չ Բրահմանաց ,
Բաշխելով կանայս ,
Պարտի ծայրածայր
Յաշխարհ ծանուցեալ
Ուխտաւոր գնալ
’ի տօն և տաճարք ,
Ահա՛ ձեզ թողում
Զայս մեծ անէրանութիւն ,
Զի արդարութեամբ

Վարեսջիք ըղձայն ։
Կալարուք ձեզ սանձ
Զաշխարհիս Հնդկաց ․
Ես որպէս մեղայ՝
Այնպէս քաւեցայց ։"
Հուսկ ամենեցուն
Զիւր փեսայացուն
Կանխդաս կոչեալ՝
Խոր յառանձնութիւն ,
"Ո որ ինչ և անցին ․
Թո՛ղ ասէ անցցեն ,
Կորիցէ ՚ի սպառ
Յիշատակ նորին ,
Գլխապարտ լիցի ,
Որ հէգ Սօնդիկի
Բնաւ ՚ի բերան ։
Առնուլ ժպրհիցի
Նաւսիկ քեզ զանձ ։

1
2
3
4
5
6

Եւ անշարժ կայուած ,
Հաստատեմ [30] զՈրիս ,
Բանգալ , Բնարիս :"
Իբրև եղ արքայ ,
Իշխանք անտպայ ,
Զերասան կայան
Տէրութեան Նորա :
Ժո՛ւկ վտանգաւոր .
Զի աշխարհ համօր
Մատնեցաւ զոգջիր ,
՚Ի սուր և ՚ի հուր :
Իսկ վեհ Դիրց ատեան
Ընդ այս անարժան
Արարս արքայի՝
Զայրացեալ ցասեան :
Սաան որոյ [31] Վիշնու
Իբր զբոց հրոյ ,
Շարժեալ ՚ի հիմանց

Ջարհին [32] Սօմերու ,
Լեառն երազածայ .
Ոյր ՚նիստ աթոռոյ
Պահանջէ զօգչէր ,
Թիւր գնտոյ մերոյ ։
Եւ ՚ի բարձրաբերձ
Ոսկեձոյլ գահից ,
Ուր իշխէր Լաշմի
Գեղոյ և բարոից ,
Ցոլոտ ամպրոպաց
Ջառաջեաւ կոչեաց ,
“ Ջի՞նչ այս քո , ասէ ,
Ընկարգ արարած ։
Որ զօձ մահաթոյն
Գեղով վառվառուն՝
՚ի կատար քայլոյ
Պահեալ հաստատուն ,
Ջեղծուս չարաչար .

Զի՛մ [33] ցան Ուխթար,
կարգ տիեզերաց՝
Շրջես վեր ի վայր։
Զի՛մ պարգև բարեաց,
Ձարայ պատուհաս,
Յաղարտ հանելով
Յայդ հէք կալիչաս։
Ու՛մ փոխան պատժոց,
Ճ՛ոխ անձրև զարգուց։
Ցեղացեր այսքան
Յայրըդ չարագործ
Համայն սատուածոց
Հակառակ ա՛յս գործ,
Արժանի է միշտ՝
Արդար վրիժուց.
Վասնորոյ ընդ բարձու
Գահուդ ի Ցումբու.
Խորխորատ [34] կասեայ

Լիցի զնդան քոյ ։
Իսկ [35] Վիրապուլայ
Իշխան Այովդայ
Եղեռնագործին
Կարգեսցի ի մահ ։
Զայն անապաշաւ
Կորիցէ շարեաւ ։
Որ ընդդէմ շնորհաց
Կուսին կուրացաւ ։"
Օ այս խօսեցաւ բան
Աստուած մեր [36] խնամ,
Եւ զամէնն ասաց.
Համաղիցն առեան ։
Բոլոր զերդաստան
Տխուր ի վարան ։
Ցօղուոց Հանէաք ։
Մրմռնջ Հեծութեան ։
Մ՚ինչ տեսաք աՀա

Դ

Գանձդ Վիրապուղայ ,
Ծպտեալ Մծնդխելի
Ցորսոլդ Անահտայ .
'ի մէջ արտասուաց
վիրաց և վշտաց
Նուիրեաց մեզ Նոր
Աւիթ հրճուանաց :
Բայց կնիս զրպարտեալ ,
Եւ ի զոհ ուխտեալ ,
Ցամէն ուստեքէ՝
Դողայր ահահար :
Աշխարհ բովանդակ
Զինէր հակառակ ,
Մանաւանդ այս մեր
Ապերախտ քաղաք :
Ճեպ առ նա դընամ ,
Ողջոյն սիրոյ տամ .
Ջերման Հայրենի

Արտասուօք թանամ.
Եւ փոյթ ընդհեռայն ,
Պատեալ ի սաւան .
Փակեմ յարքունիս՝
Իբր ի խոր զնդան ։
Ոն ըստ միոջէ
Պատմել հնար չէ .
Է՛ եթէ խորհի ,
Եւ այն ըղձքէն է ։
Հա՜նց յերկ էր , Սնա ,
Ցոր ըստ դիպուածոյ՝
Գնացեալ տեսի ,
Զարփենին՝ ափսոս ։
Որ ի ձեռն առեալ
Զէտ անգին գոհար ,
զՎարդագեղն [37]
Զուխտի քո յետևար ,
Թանայր արտասուօք ,

Սրբէր համբուրիւք
Զաւուրց անցելոց
Նորոգէր մորմոք ։
Երբ յողբոց հատեալ
Խապառ թալկանայր
Լուռ հայէր գնամա՝
Եւ սքանչանայր ։
Զոտից կախ տուեալ,
Կացի անդ երկար.
Մինչ լուայ, զի նա
Սկսաւ դարձեալ ։
“ Իմ կենաց կայան,
Տարփանաց տապան,
Մերոյ ճերախտեաց
Սօս Վանեայ նշան ։
Կամ վեհ Տրի դից,
Որ խոյզ 'ի շամբից,
Սոսու թեանց՝ սոսյգն

Առ , և գրեաց մեզ ։
Նշատերիզ արձան
Ահաւոր երգմանն ,
Եւ կնիք ամուր
Ուխտից սրբութեան ։
Առէն պահեցից ,
կենաց իմոց կից ,
Մինչ անհեղափոխ
Գթութիւնք երկնից ,
Ողորմելով ինձ
Դարձուսցեն առ իս ,
ՋԱրին բազմերախտ
Սիրականն՝ տրտմիս ։ "—
Ասէր տակաւին ,
Թէ չէր աղախինն
Ազգ մատամբացի
Արարեալ զինէն ։"
" Պեռ զինէն խորհի

Զքնաղն աշխարհի ,
Զոյր խրատ ազդոյ
Ապախտ արարի :"—
Սա՛ վանի , անո՛ւն·
Զի դեռ բան շատ կայ . —
Նա որ միանգամ
Հարսնութեան խօս տայ՝
Թէ և միշտ անփորձ
կացեալ իցէ կոյս ,
Եւ միշտ ցանկութեան
Շիջուցեալ ըղձոց .
Օրէնք տակաւին ,
Թոյլ ոչ տան նմին ,
Պսակ հարսանեաց
կապել վերստին :
Երբեմն երջանիկ .
Իսկ արդ թշուառիկ
Նաւէ Սենդիկի

'ի լաց մահաձիգ :"
"Դու գեղ մարմնացեալ ,
կարես իմանալ ,
Թէ որպէս եռայ
Յիս իղձ անձուձկալ :
Բայց զի՞նչ յաւելից
Զըղձից պատմել քեզ ,
Որ բոլորովին
Իղձ անմահից եմ :
Այլ յայլմէ եղեալ
Որպէս խելագար ,
Առ ներքինին մեհ
Զայս արարի ձայն ,
"Ո՜ ի՞նչ դառն այս քո զոյ
Զոր տաս ինձ 'ի տուժ ,
Ոգիս տեսութեան
կուսին ապաժոյժ :
Ցողք խոնարհի

վեհի՛դ առաջի ,
Առաջնորդ ինձ օ՛ն
Լե՛ր առ Սօնդեկի ․
Եւ յայնժամ ցուցից ,
Թէ զի՞ կոխ ոտից
Ցաց խժական զայն
Սնոտիս ծխեց ։
Որ ըզկոյս անփորձ
Իբրև զչարագործ ,
Կեր կրակի տան՝
կամ կրկըն բոյծ ։”
“ Մ՛ի յանդուգն այդքան ,
Որք մեղմ ընթանան ,
փութով 'ի կատար
Ուղղոյն ժամման տան ։
Բոլոր Հնդկաստան ,
կուսին է սատան ,
Բայց չազդէ փսեմ

Խոհականութեանն ։
Սէրդ յանդգնութիւն
Ո՛չ է արութիւն .
Եւ միշտ չար գործէ
Փոխանակ բարւոյն ։"
"Գիտեմ զինչ է հայն
Ցաղերըն ապաստան .
Եւ այն բաց բարակ
Սեւոց յանդիման ։"—
"Ո՛ գո՜յշ մի՛ շշուկ .
Հանցես կամ՝ զաղմուկ .
Այլ արի՛ սիրով
Առ նա կանխեսցո՛ւք ։"
Ցորժամ՝ յարքունիս ,
Գըտի՛ զարփինիս ։
Ո՞ պատմել կարէ
Ազնուութիւն սրտիս ։
Իբր այն՝ որ պակաս

Հաստկալ յիւրում՝ տան ,
Եւ զտանիցէ
Գանձ անապական ։
Ջիմըրդ առ խնլէն
Ծափ տայ ու կայտռին ,.
Նոյն ես խնդութիւն ,
Փոխեալ գլխովին ,
Յայլ յայլմէ եղայ ,
Եւ դից Հիմենայ
Զօն նուիրեցի ,
Ցայտըս սուրբ Նորա ։
" Թուէր , Սօս վանի .
Ասաց Սօնդիպի .
Թէ սիրոյդ կարօտ՝
Մեռանիլ պիտի ։
Այլ գոհութիւն դից .
Որ զանձուկ սրտիս
Լցին զթութեամբ՝

Ցերախոտս երկնից ,"
" Հնա՛ր ինձ Անձյշ .
Թէև անզգայշ ։
Մոռանալ սիրոյն
'ի գէմսդ դրօշ ,
Յիմ անարգութիւն
Թող գրեսցի դոյն .
Այլ սա՛մ ո՞ր դև
Էր անագորոյն ։
Որ . մոռեալ 'ի տան
Մինչ էաքս 'ի քուն ,
Եւ զարիւն հիւսոց
Արբոյց ծարաւոյն ։"
Իրա՛ւ զարմանաս
Թէ որ իմանաս , —
Թէ զիա՞րդ զուժկան
Զինոյ կորստեան ,
Առ Վերապուլայ՝

Իշխան Ա՛յովդայ ․
Հանեալ՝ ի վրէժ
Թորթոքեաց զնա ։
Որ կազմեաց իսկոյն
Զայրընտիր զօրուն ,
Շտապ անհնարին ,
Ած ամենեցուն ։
Զի՛ ըղձալիդաս ,
Ուր և համուէհաս ,
Կալեալ սպանցեն ,
Ցահ անառակաց ։
Այք յանկարծ մորին ,
Ծանեան զեղկելին ,
Եւ զոյգ ընդ աղձին՝
Դի տապաստ արկին ։
Ըզքեզ յանկողին
Հանգուցին՝ վասն իմ ,
Զիս այսրէն անձին

Իբր 'ի տուն Հօր իմ.
Ուրանոր ինձ Հայր
Թող միայն աշխար.
Եւ եղ աստանդիկ
Ցերկիր ծայրածայր ։"
" Այո՛, և զքեզ
Ուխտեաց յողջակէզ.
Հա՛յր անագորոյն
Ծընող սևերես ։"
Մ՚է՛ . սիրելի [38] Սօ՛ս .
Ըյդպիսի զրոյց
Խօսեր զնիմանէ՝
'ի գրգիռ ցաւոցս ։"
"Թուէիս կա՛յս ազնիւ.
Հօր դնել պատիւ.
Որ զորդին ուխտեաց
Մատաղ կատաղեաց ։"
"Պրատցէ քանի՛

Եւ կամք հաձիցի ·
Ցանկութիւն հայր է ·
Պատճառ պատահելի :
Ո՞ւր այն խնդրասուն
Որ ՚ի գիւտ պտղոյն
Ծառոն անարգելէ
Թէպէտեւ փշուն :"
Օամօթի հարայ
՚Ի բանից Նորա ·
Եւ բիւր փոշեմեան
Գոչեցի մեղայ :
Պարտ է զաւակաց
Ջանուն ծնողաց·
Առաւել յարգել
Քան զկեանս խերեանց ·
Բայց զի՞նչ օգնելի ·
Խորհիս ՚ի սրտի ·
Յաղագս հանդերձեալ

ԴՐՈՒԱԳ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԵՐԳՈՑՆ

Ի հողոց Սանդխտեայ խորհուրդք ճիգրհոց, հարց գՀայաստանեայց, Սօսայ խնդութեամբ պատասխանեալ, հանդիպութիւն ականաւոր վայրաց նորա և աշխարհին Հնդկաց, Հայկայ հրաշալի նահատակութիւնքն, — Շամիրամայ և Արայի պատերազմին նկարագիր, — Վիշապաց գերութիւնն ի Հայս, — Սուրբազգութիւն նահապարհին առ Հայս ։ Զու, և՛ հաւատմ, Վարդավառին տօն, Սանդխտեայ ընդ օրհներգաց Հայոց ի դաշտին ծաղկաքաղութիւն, Սուրբջոյ յանկարծ ի վերայ գալ, յափշտակել զնա, և կատարածաբար զոհել Կուոց Վահագնի, խառնել ի սիրտ Աստղկան, անձնամատոյց նուէր և Սէրոյ ձգել զվարագոյրն ի վերջ ։

ՎԷՊ

'Ի

ՍՕՍ ԵՒ ՍԱ՛ՆԴԻԳԻ

ԵՐԳ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

'Ի ՄԷՋ ամենայն
Վշտաց բնութեան
Որպէս հող յատուկ
է որդւոց մարդկան ,
՛նոյնպէս և ճարտար
կրթեալ ըղձանձար ,
Եւ առնէ ըղձս
Բիւր հնարից հայր :

Ցերախաոխ երկնից ,"
" Հնար ինձ Անձյշ .
Թէև անզգոյշ .
Մոռանալ սիրոյն
'ի գէմսդ գրօշ ,
Յիմ անարգութիւն
Թող գլխացն գոյն .
Այլ ասմ ծր գև
Էր անագորոյն :
Որ մտեալ 'ի տուն
Մինչ էայքս 'ի քուն ,
Եւ զարիւն հիւսոց
Արբոյց ծարաւոյն :"
Իրմէ զարմանաս
Թէ որ իմանաս , —
Թէ զինորդ զուժկան
Զինոյ կորստեան ,
Առ Վերապուլայ՝

Իշխան Այովղայ ·
Հասեալ՝ ի վրէժ
Բորբոքեաց զնա ։
Որ կազմեաց խոկոյն
Զայլընտիր զօրուն ,
Ղտապ անհնարին ,
Ած ամենեցուն ։
Զի՛ ըղկալիղաս ,
Ուր և հասուէհաս ,
Կայեալ սպանցեն ,
Ցահ անառակաց ։
Այք յանկարծ մտին ,
Ծանեան զեղկելին ,
Եւ զոյգ ընդ աղձին՝
Դի տապաստ արկին ։
Ըղքեղ յանկողին
Հանգուցին՝ վառն իւր ,
Զիս այսրէն ածին

Իբր 'ի տուն հօր իմ.
Աւրանօր ինձ հայր
Թող միայն աշխար.
Եւ եղ աստանդիկ
Յերկիր ծայրածայր ։"
" Այո՛, և զքեզ
Ուխտեաց յողջակէզ,
Հա՛յր անագորոյն
Ծընող սևերես ։"
Ա՛հ, սիրելի [38] Սա՛ս,
Այդպիսի զրոյց
Խօսեր զնմանէ՝
'Ի գրգիռ ցաւոցս ։"
"Թուէիս կո՛յս ազնիւ,
Հօր դնել պատիւ,
Որ զորդին ուխտեաց
Մատաղ կատաղեաց ։"
"Ըրացէ քանի

Եւ կամք հաճիցի․
Յակաւին հայր է․
Պատճառ սրտատանելի ։
Ո՜ւր այն խնդութիւն
Որ ՚ի գիւտ սպառոյն
Ծառն անարգիցէ
Թէպէտեւ փշուն ։»
Ամօթի հարայ
՚ի բանից նորա ․
Եւ բիւր փոշիման
Գոչեցի մեղայ ։
Պարտ է զաւակաց
Ջանուն ծնողաց․
Առաւել յարգել
Քան զկեանս իւրեանց․
Բայց զի՞նչ աներելի ․
Խորհիս ՚ի սրտի ․
Յաղագս հանդերձեալ

ԴՐՈՒԱԳ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԵՐԳՈՑՆ

Ի հօղոց Սօնդղեղեայ խորհուրդք ձայնհոց, հարց դՀայաստանեաց, Սօսոյ խնդութեամբ պատուախանել, հանդիսութիւն ակնածու որ վայրաց նորա և աշխարհին Հնդկաց, Հայկայ հրաշալի նահատակութիւնքն, — Շամիրամայ և Արայի պատերազմին նկարագիր, — Վիշապաց գերութիւն ի Հայս, — Սոարագրութիւն ճանապարհին առ Հայս: Զու, և հասուն, Վարդավառին տօն, Սօնդղեղեայ ընդ օրհներգաց Հայոց ի դաշտին ծաղկաքաղութիւն, Սուրբաշեայ յանկարծ ի վերայ գալ, յափշտակել զնա, և կատաղաբար զհետել Կաոց Վահագնի, խոտերձ ի սիրտ Աստղկան, անձնամատոյց նուէր և Սիրոյ ձգել զվարագոյրն ի վերայ:

ՔԵՐ

Ի

ՍՕՍ ԵՒ ՍՕ՛ՆԴԻՊԻ

ԵՐԳ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Ի ՄԷՋ ամենայն
Վշտաց բնութեան
Որպէս հող յատուկ
է որդւոց մարդկան ,
Նոյնպէս և ճարտար
Կրթեալ ըղձանձանք ,
Եւ տանէ ընդ նա
Բիւր հնարից հայր ։

Այ՛ն և Սօնդկայն
Սոյզ յայլս սրտի ,
Նոր հանճարեաց ինձ
Յաջողուած բաղտի ;
Զի զգաստացեալ
Բան առիս արար
“ Սօս , խորհէին միշտ՝
Թէ քանի արդար
Ձեզէ միտ բանիս ,
Թէ խնդրեն ասա միշտ
Իմաստունք՝ զհանգիստ ,
Յիմարք՝ զհայրենիս ;
Յորժամ՝ կոյր կրօն
Պայմանէ մարդոյն
Սրհինդ[1] ի սահման
Ընթացից իւրում ;
Հօր տուն մանաւանդ
Երբ դատեր է բանդ .

Տխեմ գերեզման
Ջագեր և զարզանդ ,
Զիջէ յաւիտեան
Վասն իմ Հնդկաստան , —
Բայց քոյ որպիսի
Աշխարհ ՀԱՅԱՍՏԱՆ :"
Որպէս աչայուն
Ոստնու ՚ի կայթիւն ,
Եթէ խոստանաս՝
Աչաց տեսութիւն :
կամ նաւուն ՚ի ծով
Ծփելոյ հողմով
Թէ ցուցանէր ոք
Հանգիստ ապահով :
Օ իմրոյ հողմահար
Նաւակին որեար ,
Զիւր երախտագէտ
Ոգի զուլիս ամայր ,

Ցերախտիս երկնից ,"
" Հնա՛ր ինձ Անո՛յշ ·
Թէև անզգոյշ ։
Մոռանալ սիրոյն
'ի գեղման գրօշ ,
Յիմ անարգութիւն
Թող գրեսցի դոյն ·
Այլ ասա՛ ո՞ր գև
Էր անագորոյն ։
Որ մտեալ 'ի տուն
Մինչ նայքս 'ի քուն ,
Եւ զարիւն հիւպաց
Արբոյց ծարաւոյն ։"
Իրա՛ւ զարմանաս
Թէ որ իմանաս , —
Թէ զիա՞րդ դուժկան
Զիմոյ կորստեան ,
Առ Վերապուլայ՝

Իշխան Այովկայ ․
Հատեալ՝ ի վրէժ
Բորբոքեաց զնա ։
Որ կազմեաց խոկոյն
Ջայրընտիր զօրուն ,
Ղտապ անհնարին ,
Ած ամենեցուն ։
Զի՛ ըզկալիդաս ,
Ուր և հասուէհաս ,
Կալեալ սպանցեն ,
Ցահ անառակաց ։
Այլ յանկարծ մտին ,
Ծանեան զեղկելին ,
Եւ զոյգ ընդ աղջին՝
Դի տապաստ արկին ։
Ըզքեզ յանկողին
Հանգուցին՝ վասն ․խմ,
Զիս այսրէն ածին

Իբր ՚ի տուն հօր իմ.
Սուրանօր ինձ հայր
Թող միայն աշխար.
Եւ ել աստանդիկ
Ցերկիր ծայրածայր ։"
" Այո՛, և զքեզ
Ուխտեաց յողջակէզ.
Հա՛յր անագորոյն
Ծընող սեւերես ։"
Մ՛ի, սիրելի [38] Սա՛ս.
Ալդպլխի գլոյց
Խօսել զնմանէ՝
՚Ի գրգիռ ցաւոցս ։"
"Թուխս կո՛յս ազնիւ.
Հօր դնել պատիւ.
Որ զորդին ուխտեաց
Մատաղ կատաղեաց ։"
"Նրացէ քանէ

Եւ կամք հաճիցէ.
ցանկալին հայր է.
պատճառ պատուականին:
Ո՛ւր այն խնկապատուն
Որ ՚ի գիւտ պտղոյն
Ծառն անարգելցէ
Թէպէտև փշուն:"
Ամօթի հարայ
՚ի բանից Նորա.
Եւ բիւր փոշխանին
գոչեցի մեղայ:
Պարտ է զանակոց
Ջանուն ծնողաց
Առաւել յարգել
քան զկեանս խորհնոց.
Բայց զինչ տիրելն.
խորհիս ՚ի սրտի.
Յաղագս հանդերձեալ

Մեռում վիճակի ։
Կացցո՛ւք մինչ այսպէս ,
Տխրութիւն յերես ,
Թ՛ելցո՛ւք քաջութեամբ
Սիրոյն յասպարէզ ։
"Աւուրս երանի՛ .
Եթէ կարէի ,
Ձայդ առնել , ասաց ,
Այսօր 'ի Հուստի ։
Բայց կոյս զրպարտեալ
Եւ 'ի զոհ ուխտեալ
Մէն և թշուառիկ ,
Ողբամ աւասիկ ։"
Աչք 'ի մատանի ,
Եւ ձեռն 'ի ծնօտի ,
Ընդարմացեալ եկաց
Իբր արձան աղի ։

ՍՕՍ եւ ՍՕՆԴԻՊԻ

ԵՐԳ ՀԻՆԳԵՐՐՈՐԴ

ԴՐՈՒԱԳ

ՀԻ՛ՆԳԵՐՈՐԴ ԵՐԳՈՑՆ

Ի հօրոց Սմբատեայ խորհուրդք ճշդհոց, հարց դՀայաստանեայ, Սոսայ խնդութեամբ պատասխանել, հանդիսութիւն ակնածու որ վայրաց նորա և աշխարհին Հնդկաց, Հայկայ հրաշալի նահատակութիւնքն, — Շամիրամայ և Արայի պատերազմին նկարագիր, — Վիշապաց գերութիւնն ի Հայս, — Սոսրովդրութիւն հանապարհին առ Հայս. Զու, և՛ հատուածն, Վարդավառին տօն, Սմբատեայ ընդ օրէնդրաց Հայոց ի դաշտին ծաղկաքաղութիւն, Սուրբանայ յանկարծ ի վերայ գալ, յափշտակել զնա, և կատաղաբար զոհել Կուոց Վահագնի, խուժդուժք ի սիրտ Աստղկան, անձնամատոյց նուէր և Սիրոյ ձգել զվարագոյրն ի վերջ.

ՎԷՊ

'Ի

ՍՕՍ ԵՒ ՍՕ՛ՆԴԻՊԻ

ԵՐԳ ՀԻՆԳԵՐՈ՛Դ

'Ի մէջ ամենայն
Վշտաց բնութեան
Որպէս հող յատուկ
է ողբալոց մարդկան ,
Նոյնպէս և ծարաւոյ
Կրթեալ ըղձանձանք ,
Եւ տանէ ըղձա
Բիւր հնարից հայր :

Այն և Սօնգիայի
Մայլ յայլս սրտի ,
Նոր հանճարեաց ինձ
Յաջողուած բաղտի ;
Չի զգաստացեալ
Բան տալս արար
“ Սեւ , խորհէի միշտ՝
Թէ քանի արդար
Զեցէ միա քանիս ,
Թէ խնդրեն առա միշտ
Իմաստունք՝ զհանդիստ ,
Ցիմարք՝ զհայրենիս ։
Յորժամ կոյր կրօն
Գայմանէ մարդոյն
Սրհինդ [1] ի սահման
Ընթացից խռուամ ։
Հօր տան մանաւանդ
Երբ դատեր է բանդ ,

Ցնծամ գերեզման
Ձագեր և զարգանդ,
Զինչ յաւիտեան
Վասն իմ Հնդկաստան, —
Բայց քոյ որպիսի
Աշխարհ ՀԱՅԱՍՏԱՆ:"

Որպէս աչացուն
Ոստնու ի կայթիւն,
Եթէ խոստանաս՝
Աչաց տեսութիւն:
Կամ նաւուն ի ծով
Ծփելոյ հողմով
Թէ ցուցանէր ոք
Հանգիստ ապահով:

Ո՛ իմ որդ հողմահար
Նաւազնին ուրեար,
Ջիւր երախտագէտ
Ոգի զուրկ ամայր,

՚Նոյն են մեր ի վայր
Ռոստեայ բերկրացեալ՝
Երբ զերջանկութիւն
գտի , և չոր առեն ։
Վ‿ասն որոյ զքեզար ,
՚Նախահայոց առեալ
Այսպէս սկսայ
Տաղել զին Աշխարհ ,
" ԶԱՇԽԱՐՀԷ՛Ս հայոց
Անձես հարցուփորձ ,
Որ սահղծարան
է ազգայ հանճարոյ .
Որոց մայրաքար
կաթնասուն եղեալ
կրօնից և կենաց
Յոյց ըղձանապարհ , —
Ուր ոչ ² Տանաար
ծաղկեայ նախանձաց .

Ցորորել ՚ի քուն
Զաստուած անճառաբար ։

ՈՎ ԱՄԵՆԱԿԱԼ

՚ի Հայր խոնարհեալ
Անդ բանիւ իւրով
կատարելոց զաշխարհս ·
Ուր անկեալ զԱդին ·
Վայր երանաւէտին ·
Եւ եդ ՚ի Նմա
Զմարդն առաջին ։
Հայոց հաւատար ։
Ոչ է քո ³ Հայրդատար ·
Ուստի գանկես մեծն՝
Իջանէ ՚ի վայր ։
Որ առ քեզ ակամք՝
Գղձի զարշութեամբ ·
Մարգագոհ գիշոց
Ողողեալ արեամբ ։

Այլ բղխէ՛ Եփրատ
Յորդ [4] Ափերահաստ,
Պարտիզէ պտղովք
Ջանձրուրն անապատ.
Ծոցէ և [5] զծոփեր
'ի գիրգ սիրալիր,
Ուստի և ծնանի,
Մեզ ոսկին ընտիր:
Ո՛չ և [6] հիմավանդ՝
Քո ղից դարաւանդ,
Որ արագահոս
Վտակէ [7] զինդոս
Գետ Հինդ առաջեան
Ընդ որ Եգիպտական
Մոյծ զօր 'ի աւեզ իւր,
Քեզ բարոյս մարդկան.
Այլ իբրև զայիս
Փոփրացեալ Տիգրիս,

Խոր հերձակոտոր
Առնէ զԱստրիս ,
Ընդ որ [8] Ցիտաննեան
Անց ՚ի Հայս Քաղդեայն
Ջինքն ամծ հանեալ
՚ի վառն ուրուականն ։
Դոլոշմել արեամբ հարց՝
Ցողի զաւակաց ,
Թէ Բէլ ինքն իցէ ,
Արարիչն աստուած ։
Կենդանի էր Նոյ
Մեր վերջին [9] Մնու ,
Որ զաստուածաբառ
Դեռ խօսէր լեզու ։
Սա կոչէ ըզՀայկ
Նախկին նահատակ ,
Եւ կարգայ յունկան ,
Ճառ այսօրինակ ։

“ Ո՛ր է՛ն հարց խնկոյ
'ի Հեղեղաց ջուրց .
Զխս արդարութեան
Քարոզ ապրեցոյց .
Եւ զկատար Մասեաց ,
Ընտրեաց 'ի լերանց .
Հրաշարան խորոց
Մեծ սքանչելեաց .
Աստ յարեաւ սեղան
Բարեպաշտութեան ,
Եւ յողջակէզ խոր
Հաշտեաց զՀայկեան .
Որ յամպս եդ նշան
Սիրոյ հաշտութեան
Ինքն էջ յայս խոնարհ
Դաշտ Արարատեան
Ո՛չ միայն օրհնել
Զհերկ և հունձ մեր .

Այլ և ԶԻՆՔ՚ն մեզ՝
Ցէր ծանուցանել ։
Սրդ թէ՛լ յոխորտայ
Որսորդն անտառայ ·
Ընդդէմ Աստուծոյ
Եւ երկրի նորա ։
Ա՛ռ ընդ քեզ սլդեակ ·
Զարէն Արմենակ ·
Մարտիս Հաստատոյ
Մատեր Նահապետակ ։”
“Նահապետն ասաց ·
Նահատակն եւաց ·
Եւ զօր յԱղէն ծով
կողմ անձապարեաց ։
Ընդ էր ատեանել ·
Զօրուն այրընտիր ·
Զի առեալ և զայր
կատաղութեամբ՝ թէլ ·

Գըլուխ երկաթի.
Բարձըրըն պղնձի,
Ձեռնք և զրահք իւր
Համակ պողուատի։
Այլ երեքթևեան
Արւոյս աղեղան,
Թռչի անցեալ ընդ մէջ
Կորոյս զՔաղդեայն։
Ընդդէմ Թշնամեայն
կանգնեաց յաղթութիւն,
Երբ գլուխն առ եա
Նեբրովթայ [10] մեռաւ,
'ի տես կանանւոյն.
Ո՛չ յայպ անկելոյն,
Այլ սակ 'ի կապըղոյր
կրօնիս մեռաւ։
Իւր մեծահանդէս
Թաղման լցեալ ծէս,

Անուանէ զքաջին
Դուք՝ գերեզմանք՝ մեզ ․
ցեսանես Սէր իմ ․
Զայս մեր առաջին
գործ պատերազմի
Զի՛ մեզմ․ զի՛ վանմ ։
Այս է աւասիկ
Ապացոյց Հերիք ․
Բնութեան և քարուց
Քաջագործ Հայոց ։
Որով գերազանց
Բազմի գեր ազանց
Հայն ոսկեղենիկ
Ազգաց անդրանիկ ։
Ինձ ըստ գեշախանձ
Ձեր Ուրուականաց
Որ լափ լիզելով
Զարիւն Թշնամեաց ․

Ձայն ոճիր չարեաց
Նկարեն աչաց՝
Ընդ որ և սարսափն
Դժնէք պատաղեաց ։
Հայեաց ի Դուրգա
Քոյ տասնաբազկեայ ,
Եւ ամ Հաւատար
փառաւհեղ [11] Դանեայ ։
Հայեաց [12] ի կալի
Ճիւաղ տեսակայի ,
Եւ ի շար գլխոցն
'ի պարանոցին ։
Սամ ի [13] Գորբաթի ,
Եւ [14] Սարասուատի ,
[15] Կուժիլա , [16] Կունթի ,
[17] Ռոտնի , և [18] Սոռի ,
Եւ կանանյք եկեն
Աւպաքսի դժխեմ ։

Անուրջք երազոց
Առաւօտոյ ընդդէմ.
Որք զաշխարհ չնգկաց
Քամեցին յարբեանց
Լոկ վասն լկտի
Ցանկութեանց հուրեանց.
Այլ դու եկ Մէր Տէր,
Մնա՛ս ի վէպ Ազգին
Եւ ընդ կանայս մեր
Հրաշանմա՛ս. գիտեմ.
Պարծանք Հայուհեաց
Հինին յաւէտ յայս,
Զի չառնեն ընդ դէմ
Պատուոյ և փառաց.
Ո՞ երբէք մղեաց
Պատերազմ ի Հայս,
Ըռ պաշտպանութիւն
Սրբութեան կանանց։

Կարծես, [19] կոմաւոն,
Քո բարձր հաւաքուն.
Ուր [20] սուհկայ խօսք,
Զխուժադուժ լեզուն,
Եւ [21] Բրամպուտրա,
Ջաշխարհ [22] կամրուպայ.
Լուացեալ համակ՝
'ի ծով անլլր ամայ:
Իերբե՞ն Բիւրակնեայ
Մերուամ հանգէտ զայ,
Որ զաղենահոս
Ըմայ 'ի գոնդոս,
Փիսոնն, կամ [23] Ճորոխ
գետ ամենաճոխ
Որ 'ի խոյս ոսկիս,
Հաչակէ զկողքիս:
Իւ զի՞նչ, Արփենի.
Վասն [24] գեհոնին.

Որ յանուն կոչեալ
Երասխայ մեծի ·
կիսէ զԱյրարատ
Ըզդաշտ արգաւանդ ,
Մասաց և Մարմնոյ
Համեմարան առատ ։
Օ՛ է որ աստ՝ գանձու ·
Ընդ վասն գերդոյ
Պատերազմ՝ մղեալ
Քօթար [25] Քաղդէոյ ·
Ուր անկաւ Արայ ·
Այլ [26] կոծ Նուարդայ
Թէ ոչ փոյթ ՚ի կեանս
վերածէր ըզնա ։
Պատանիք Հայոց
Հրդեհեալք ՚ի բոց
Սիզուրին գոգձիր ,
Ջաշխարհ անկէնկյոց ։

Դղրդին դժոխք ·
Դողան վախ ու ահք ։
Քոմ 27 խորոխտ սպանչի
Գապանձին զզճզք ։
Մ՝ինչ վերայարոյց
Երևեալ խաւոց
Արայն ․ և տաաց ·
Հերիք՝ քաջք հայոց ։
Ուր ի ծոր Մասանեաց
Վիշապունք Մարաց
Ընուշաւ հանգերձ՝
Թագուհեաւ իւրեանց ։
Ո՛ որ զեբր վարեաց
Տիգրան Հայկազանց ·
Եւ վիշապ ի վաան
Յաղթութեան՝ վարուաց ։
Յորոց կընանէր
Աստապատացին եղ ․

Եւ ջուղա ստեղծ
Լեզու կորճ՛ և կեռ ։
Բայց ույք զԳողթան
գինեւէտ կալան ·
Ջոկ [28] պահեալ բարբառ ·
Ջոկ անուանեցան ։
Որ մեզ Աշդահակ ·
Ըստ Պարսից՝ Զոհակ
դիւական գործոց
դիւթ և հեղինակ ։
Յորմէ Նախաթոռ
Եւ ահեղազօր
պետութիւն [29] Մարաց
ծաղկեաց 'ի Հարուր ։
Ցէ՞ քո [30] կալասա ·
Ընդ. ժայռ ցիբեթայ ,
Ուստի քարավազ
ԳԸԼՎԸԼայ գնդա ։

Թւէ ո՛չ բուն բառ հայ .
Այն է քարաստահ ;
'ի սահից առեալ
Մերոյս Երասխայ .
Կամ՝ փողածոյ այն ,
Ցաղթ կոփուն քերան ,
Ուստ մոգք [31] Մուզալին
Գլխիկոր դարձան :
Թւէ ո՛չ մեր կ'առզան
Որ ձգի երկայն :
'ի զահէ գողթնեաց
Մինչ զաս 'ի [32] Մուղան ,
Ուր ամեայ 'ի բաց
Սահան Ջուրց բազմաց .
Իբր անդարմանելի
Կամուրջ կամարած :
Բիւր չափ բարձր և լայն .
Ընդ որ կարաւան

Ողջոյն մի զօրաց՝
Անթաց գնան ու գան՚ս
Ո՞ր այն արտասուոյ
Լեառն քո [33] Մեկրու ։
Տաճար կարդացեալ
Լուսնին Արեւոյ ։
Թէ ոչ մեր հուժկու
Լեառն Մարաթու ,
Ուր Սեմ բնակեցաւ
Եւ կոյս Գիշերոյ ։
ցեմքը դժխեմ կոյս ,
Զի Աշխարհ Հայոց
Չէ մտացածին
Սահման երազոց ։
Այլ թէ ըստ Գրոց ,
Թ՚ուականից ծերոց ,
դժխոյ դրախտաց
Է կիսագնդոյս ։"

Ցայս վայր Սորմնաք ,
Որ զուշ բովանդակ ,
Երգոց Հայրենեաց
Մղէր հպատակ ,
Ինչօք անմահից ,
Ակնարկեալ առ իս ,
"Գիտեմ, ասէ , Սո՛ս ,
Որ արդար խօսիս ,
Զի երկիր բարի ,
Զազգ բարի պտղէ .
Եւ ժողովուրդ զիւր
Քաղցր և քաջազօր :
Բայց զի և ՚ի մէջ
Դից՝ մտանէ վէճ .
Եւ հաղորդ բարւոյն
Գայ միշտ չարութիւն ,
Թո՛ղ զարդիս դու ինձ ,
Զհին աւուրց անցից

Ղքին ի շքեղ
Եւս՝ ածել հանդէս ։
Իւ միայն ասա՛ ·
Թէ ո՛րչ զի՛նչ կայ ,
Զարմ 'նահատակին
Հաւատոյ՝ Հայկայ ։
Զի պանդուխտք Պարսից
Վա՛ղ պատմեցին ինձ ,
"ՀԱՅՆ ԹԷ ՄԻԱԲԱՆ ·
Վա՛յ է Նաւ Դիից ։"
"Շնորհ ունիմ քեզ ,
Ով սոխակս զիս ,
'ի ճառ զուարճալար
Կացութեան Ազգիս ։
Որ 'ի մէջ Ազգաց՝
'նախ ծանեաւ զԱՍՏՈՒԱԾ ·
Եւ կամք 'ի կանոնս
Մաքուրն առ կենաց ·

Սա Հայր [34] Հնարից
՚ի յաւիտենից .
գտակ առաջին
վերին իմաստից .
Նա քա՛ջ առաջին .
Քա՛ջ կայ սակաւին ,
Եւ պերճ ՚ի պայծառ
ճառագայթ բանին :
Թ. ողում զեգիպտոս
Ցիւր հաստահեղոյս
Փքալ ՚ի [35] բրգեայ
Շիրիմք մեռելոց .
Ուր յարտաքուստ ահ ,
Եւ ՚ի ներքուստ՝ մահ ,
Դիզուն ՚ի դարով
Արքայից նորա :
Գ. եռ [36] Որսխրական
Մեր դպրոց ուսման ,

Որ ժամանակին
Չափ եղ և սահման ,
Վերագոյն նոցին ,
Ամբառնայ յերկին
Ըղձուք պարծանաց
Գիտութեան Ազգին ։
Յարուեստարան մեծ
Հայեա՛ց կորճէից ,
Ուր [37] կորճ մեր նախնիք
Դաս եստ Հսկայից ,
՚ի բարս և ՚ի բուն
Տարերաց համբուն ,
Եւ յիրար գաղտնի
Համանկրութիւն ։
Յաշխարհին [38] Մոգաց
Վարժարան Հայեա՛ց ,
Ուր անուն և թիւ
կարդայ Աստեղաց ։

Քեզ ՚սանէական
Մեր այն՛ դարաստան ,
Նախկինն յաշխարհի՝
Տայ բժշկարան ։
Ո՛ն թէ մանաւանդ
Գաս ՚ի [39] Ջարևանդ ,
Ցեսանես՝ զոր Նախ՝
Ջարև ուսոյց անդ ,
Եւ ՚ի [40] Սարատաշտ
Ուր վէհ Ջրաղաշտ
Հրոյն Առաջնոյ
Հոգւումն արար աշտ ։
Բայց զի միտք մարդկան ,
Ցետ թշուառն անկման
Հաստատուն կայծին
՚ի չարին խընամ՝ .
Մխութիւն Նոյուն
Է սոսկ գժտութիւն ,

Թող բանիս վկայ՝
Լեցի Բաբելոն ։
Ուր թէ Հայն միայն
կաց անմիաբան ,
գործ կատարեաց մեծ ,
Արարչին արժան ։
Բայց թէ համաբուռն
իցէ յօժ սիրոյն ,
Հայեաց ի Նորա
ՄԻԱԲԱՆ ԿՐՕՆ ։
Հայք մայր աշխարհի ,
Իրաւամբ կոչի .
Որ խնամ տարեալ
Ազգաց՝ և տանի ։
Այնքան առաւել ,
Գայ յօտարին սէր ,
Մինչ հոմ թուել քեզ ,
Հայն և հիւրասէր ։

Ը՛նց ընդ Ղաբլանքու ,
Ցայն բլուր ընձու ,
Որ ընդ Գարս ու Հայս
Սահման արաստոյ
Գաս ի [41] Մխանայ
Դաշտ կխալրուանեայ ,
Ուր [42] զատըն Քայքամ
Լոյս Արամազդայ ։
Ուր Նախ [43] Ալեան ,
Ցամպոց բարձրութեան ,
Սիւգ ընդ յառաջէ
Քոյս գալստեան ,
Եւ ապա [44] Մհէնդ
Լեռան ծաղկաւէտ
Առուս առաջէ
Քեղ ականակէտ ։
Ընտի ի [45] Մայրանգ ,
Ցարփայրին մարմանդ .

Ուր Նոյեմպարտ
Թաղեցաւ՝ մայր անդ ։
'ի զուարճարար
Ծաղկանց անօսրեալ՝
Բուրվառէ ըզջեւ
Բոյր անմահահարար ։
Ո՛վ Երասխ Հզօր ,
Ո՛ տացէ մեզ ձու ,
Ձի սուրբ եզերացն
Մատուցուք համբոյր ,
Եւ 'ի Նախջաւան ,
Ուր Նախ իջեւան .
Արարիչն իւրեանց՝
Հայրք Ազգի մարդկան ։
Կամ 'ի Նախչուան ,
Ուստ Նախ չուեցան
Աշտարակաշէն
Յազմնու թիւն մարդկան ։

Տացուք էութեան
Զուխտս գոհութեան ,
Որ յայս ժողովոյ
Փրկեաց զՀայաստան ,
Թէ ընդ դաշտ Շարուր
Գաս 'ի ծաղկոց ձոր ,
Արծաթին գետակ
Քո դիմէ յայգոր :
Եւ հարսունք հնձոց
Ուրոյն 'ի զոգնոց ,
Բերեն պատարագ
Զընտիրս 'ի բերոց :
Բանայ [46] Սաղարակ
Զիւր սարին դարակ ,
Եւ արքանեկէ
Զանոյշն օշարակ :
'ի ձախմէ Մասիս
Յաջմէ՝ գաւնին մեծ ,

Ընդ երկայնութիւն
Ծաւալին դաշտիս ․
Ուստի Արմաւիր
Նախ գայ ՚ի տեսիլ ,
Թագաւորանիստ
Ազգիս փառայիր ։” —
“Սօս Վանի Հերի՛ք ․
Զի քաղին ոգի՛ք ․
Ազգ քո Ազգ իմ է ,
Երկիր՝ Հայրենի՛ք ։
Օ ի ո՞ւր մահացուն ,
Որ զարքայութիւն
Բաց ինքեան տեսեալ
Եւ չեմնում ՚ի նայն ․
Փութա՛ Սերելի՛ ․
Ասաց Սօնդլայի ․
Զի աւասիկ կամ ,
Որ ուր երթաս , կամ ։”

Յայնժամ չու հաղթեալ
Սարեմ զանդրուար ,
Եւ զերես թեւքեմ
Դէպ Հայոց յաշխարհ ։
Ուր իբրեւ յուսամ ,
Նորոգ ցնծութեան՝
Ցետ այսքան վշտաց
Կայցել ծիածան ։
Նուա՛ղ անկայուն
Մարդկայի՜ն յուսոյն .
Որ ՚ի վախճանի
Տարեւոր ուղւոյն ,
Որպէս Նաւ բարձեալ
Մեծագանձ վաճառ
Ցայս նաւահանգիստ՝
Մուզաւ չարաչար ։
Օ ի մինչ ՚ի տօնիս
Ելանէր հուրխ

Ընդ Օրիորդաց
Հայոց աշխարհիս ·
Ծաղկունս հաւաքել ·
Փունջ ի փունջ կապել ·
Եւ Դից Վահունեաց
Ջուլամբք արկանել ·
Մուրաջ չինդ Թաջայն ·
Որ ի 47 չոռեան տան ·
Ազգայնոյ իւրում,
Նստէր ի գարան ·
Մուտ զանխլաբար
Սիրուհեացն ի պար ·
Որպէս գայլ ի հօտ
Գառանց ծաղկաբօս ·
Օ՛ իւր յափշտակեաց
Դստրիկ դեռահաս ,
Եւ անգութ ձեռօք
Վահագնին ձօնեաց ։

ԶՔՆԱ՛ՂԴ ՚ի կանայս .
Ահա՛ այս իմ լաց .
Եւ ա՛յս իմ առիթ
Ազու արտասուաց :"
Իբրև Սօս վանեան
Յայս կնքեաց զիւր բան ,
Եռա՛ց հուր թաքուն
Յերակս Աստղկան :
Զի զՍօս տեսանել
Եւ ո՛չ կզկաթել ,
Դիցուհեաց անգամ
Հնարին բան չէր :
"Հազար երանի
Դստեր մահացուի ,
Որ Քաջիգ սիրոյ
Գտաւ արժանի :
Զոհեալ Աստուծոյն
Մեռաւ մահացուն ,

Այլ ես մահացուիդ
Եղէց անմահ ձօն ,"
Ասաց դիցուհին .
Եւ Սէր [48] ընդ բանին
Պարզեալ զառագաստ՝
Թաքոյց զերկոսին :

ՎԵՐՋ

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Որ զայս կարդայ
Երգ զուգնաքեայ,
Եւ տարապարտ
Ցրտաւնջ բառնայ՝
Յուշ ընկալցի,
Ձի զարդ երկրի,
Մէօրինակ
Ոչ փողփողի։
Այլ ամն այսպէս,
Եւ ամն այնպէս,
Վայելչութեան
Կազմէ հանդէս։
Ի ն ծննդոց
Ազգաց համուրց՝
Դիւա մի միայն
Կայ Հոմերոս։
Մանաւանդ զի՝
Քերդող չէր,
Այլ լոկ ժրոյ.
Զայս գրեցէ,
Որ ըղթօնթոր
Սրբազան Հօր
Ցէմ վաստակոց
Քառանամ բոլոր։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԳՈՅՆ

1 ՎԱՀԷՎԱՆԵԱՆ ասէ Տօն Վահագնի որդւոյ Տիգրանայ Հայկազնոյ, որ նախ ի Վիրս և ի Ցոյնս, և ապա ի Հայս աստուածացուցեալ պաշտէին նախնիք Վահունեաց։ Զարմանամ յիրաւի. զի և յազգի մերում Թագաւորութիւն և քահանայութիւն ի մի զարմ բովանդակէին։ Ըստ որում եւս մին անց ի Մակեդովնացիս, միւսն անխափան մնաց ի սերունդս նոցա։ Տաճար սորա երևելի ի Տարօն՝ կործանեաց Սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչ։ —

2 'Ի մէջս ազգաց բազում թուին Վահագունք՝ իւրաքանչիւր ազգ զգործս և զաւրաւս այլոց յիւր անուն ժողովեալ բարբառեաց, որպէս և Փըռ-գավոր՝ ի Սանկճին իւր Ռոստամ։

3 Զաղգ Մարաց · զի Մար ի լեզու Ասորւոց մեծագոյն թարգմանի · Նորին և հարստութեան էին առ Նոսա Աշդահակ կամ Մեծագոյն անուանեալ՝ բարձաւ ի Տիգրանայ մեծէ՝ առ Կիւրոսիւն Պարսկաւ ·

4 Բաբ , ի լեզու ասորւոց դուռն նշանակէ , և Սամ կամ Համ՝ Սեմ կամ Արև · Բայց թէ ՔԷլ այս նախնի Աստուածաշնչեայց՝ աստարակոյս մեծ է · Ի ձեռագիր մատեան էնչ Պարսից՝ որ կոչի Շէհրաղ Նամա , ընթեռնումք օրինակ զայս · « Գեխանս , զի Պարս որդի Պահլաւայ որդւոյ Սեմայ որդւոյ Նոյի տառաւածանակարագրի , հառաստեաց զինքն ի Պարս , ուստի և աշխարհն ընկալաւ անուն , և ի Հօրէ նորա Պահլաւայ՝ լեզուն Պահլաւերէն :» Որում ըստ էրէք համաձայնին և խաչատուր Վարդապետ · զի բար , փուռ , դուռ , և դուռն ի լեզուն Պարսից նշանակէ զորդի · էսկ Ս , Սեմ կամ Արև : Փրկամեան ի Ոսկոփոնաձոյին զնէ զՆերբով՝ Նուրբեմ , կամ զՆուրբեման (Նոյ՚) զոյլորդի Քուշ Արմանայ , զի ըստ Ոսկչարզամնի , « Նուրբեման՝ (Նոյ) եղեւելի հայոյ Պարսից որդի էր Քուշ Արմանայ · այսինքն Լերին Հայոց , Հայր Սամայ , հաւ Զալզարայ , և նախահաւ Ռոստամայ :» Ուստի Բաբ Համ այս-

ինքն որդին Սեմայ էր Ջաւ հայր Ռոստոմայ, որ ընդ Աստրախանեօք էր յայնժամ. բայց զի որդիքն Սեմայ բազումք եղեն, ընտրել հարկ է զան զնդել թէ ճ ատ ի նոցանէ ։

5 "Յաղագս կաթին ծրոյ ամանք յառաջնոց Հայոց ասացին թէ ի խիստ ձմերան Վահագն նախնին Հայոց գողացաւ զյարդ Բարշամայ Ասորեստանեայց նախնոյ, զոր մեք սովորեցաք ընտանութեամբ Յարդգողի հետ անուանել ։" Հէբ։

6 Աստեղատունն յերկինս՝ շքեղ աստեղօք երեւելի՝ յանուն նախահօր Ազգի մերոյ՝ որ զաստուածամարտին Բելայ կամ Նեբրովթայ Որոտքէ երարձ զէկանս ։

7 Աստղիկ ըստ պատմութեան Հայոց դուստր Նոյէ, համարեալ առ նախնիս հեթանոսաց Ափրոդիտէ շատատածուհի հեշտութեան. որ այնինքն է Փրփրածին. զի ի փրփրելոյ համատարած հեղեղաց ասրերացս ի տապանէն՝ ընդ Հօր ելբուն. կամ առաջին զատրէկ ծնաւ յետ հեղեղաց երկրատագիկ լուսագեղ ։ Աստղիկք Յունաց զհաւարկութեանէ ասէա խեշերանք և եթ են ճշմարտութեան այսորիկ. Կոչի Ջոհրա ի լեզու Արաբացւոց և Պարսից, որ երկու հարանիկ զեղեցիկ, սատա զներգաշնակութիւն երգոց ի

հրեշտակաց անուն՝ Հաղութեայ և Մաղութեայ և վերայագա յատուկն բուսանիր․ Ըստ որում նկարէ արարուածն կին գեղեցիկ․ Թող եռթնալուածն ի գլուխ խորամ, յոյժ ամենյուն ատամանն խաղոյ, և ի ձախոյ՝ զանհարս։ Զատուածատառանք այլք Հերայ ընծայեն կնոջն Արամազդայ․ այլ ինձ յաւէրդ են համարելեաւ Արամազդ չնորհ առել, հեռանելով Պոտինացուն զորս Փաննեայ։

8 Վարդավառան ; մահիկիր Աստղկան է՝ դիւցն փոփոխութեան․ մի՝ զի ամն արքո վառեր վարդ զոհ առ նախնիս մեր, ուստի և վարդավառ անուանէր։ Եւ երկրորդ՝ զի անխթար Պարսից մինչև ցայսօր ժամանակի կոչեն զնա համանեկ Նաւասարդում եռանդն երկինց։

9 Աւուր կամ Աւուրոյն Նշանակէ զԱրեւ․ և էր անուն արքայէ Հնդկաց՝ Հօր Ամվանքիայ, որ զդաւատրն զքրդարացուել՝ ի զոհ ու խնկոց Պաղաց՝ առ որում և զատանիցէ զնա։

10 Ոմանք ի Պատմագրանոց մերոց չգիտեն զԱստղիկն ընդ Անահտական դիցն․ այնու՝ զի արձան անկեծայլ էր նորա յերկիր․ զոր առ Անահիտնուտն խորաստեցին՝ զօրք Հառամաղեցայց, և մնա՝ զոր խորտակեաց Աւուրբն Գրի-

դոր ։ Բայց ինձ հաւանական երևի , թէ Ռու-
կեծղին իցէ մակդիր Աստղկանն կամ Հեշտու-
թեան ։ Ծէւ ծէւ ոյն է Վարդն Եւերեր ։ Վարդ
և ոսկեակ առ Արիւելեայս՝ նշանակք են սիրոյ և
զուարթութեան ։

11 Արամանի է երկրորդ վտակ Եփրատայ ,
որ լծանեալ ի Նոր Գիւղ առ Մուշ քաղաքաւ
Յուրբուբերան աշխարհի , և գայ խառնի յա-
ռաջինն՝ ի Շողինաձոր յՄնախարթուն , կամ
յՄնախիփոսլան անուանեալ տեղւոջ ։

12 Մենեակ Վահագնի կարդացեալ լինէր
յաստուածէս առաջ Արէգակնանն Վահագնի , որ-
դւոյ է այժմ առ Ռաստայ շաստուծոյ և Ռուբոյ
շաստուածուհւոյ ի Հնդիկս , զորոյ պաշտօն Ռստա
անուանեն նոքա , որ է ոճ Արեգաւորձի ։ Ար-
քայն Գարսէկ երդուեալ ի Ռստ. պատմել զնա-
խարարս Հայոց, եթէ ոչ անկեալ երկրպագա-
նիցեն Պարեզակայն։ Եղիշէ ՚ի զրոյց Ճգնի Նոր Քա-
ղաքայն մեր ակնել զՌստայն՝ խնդրանք ։ Մ'ով-
պետան Մովպետ Ռստայ՝ յայտ առեղծն ։ Ռւղէղն
է , Մովպետան Մովպետ՝ Ռստայ յայտնեն ։

13 Ուժգին Դիւց վերջոց առ Սէր ․ զի զը-
րեթէ աստուածք ամենայն Հնդկաստանի նմա ,

14 Յաւուրց անտի Զօրմերոսի և այսր՝ նկարեն

զսէր մանաւանդ կայր՝ զի սէր ոչ ընդունէր ։ Թուեան՝ զի ցանկութիւն շղթայ թուեցեալ ի բաց ցնդէր ․ զինեալ աղեղամբ և կապարճօք՝ զի ոչ գիտէ զոմն հարկանել ։

15 Եթէ Քրիստոնեայքս որդիք Աստուծոյ էցեմք շնորհօք, ուրեմն պատկառելով ընկալցուք զարդար երգիծանս Աստուծոյ և զգաստացուք կորստեան հոգւոյ մերոյ ։

16 'Ի մէջ Նախնեաց, աստուածածանօթիցն անեմ և ննտեաց՝ այնքան յայտնի եղև արար եառ դիւթութեան, բաղդի՝ բաշխի՝ և ծննդեան, մինչ Եգիպտոս ընդդէմ կալ վստահացաւ աստուածահրաշ սքանչելեաց Մովսիսի․ և Բաղաամ ի Հռայոց հրաւիրեցաւ ի Քանան՝ անիծանել հմայիւք զորդիսն Իսրայէլի ․ — Սամուէլ ի գերեզմանէ վերածաւ ի տեսութիւն և ի ճշմարիտ մարգարէութիւն տանն Սաւուղայ ․ և բազում մատեանք բազմազոյն զնոց՝ եղան յառաջ Առաքելոցն՝ ի կորուստ ։

17 Ցես ի գեցարանութեան կնուի, և ի Սանդխտարբանի՝ որ տակաւին չէ ապրել ։

18 Բրահմանք անին քուրմք Հնդկաց, որ առաւապելեն զանձինս ծննալս ի բերանոյ Բրահմայ դէց արարչութեան ։ Զնք էշխանութիւն, զոր

ոչ զգուշացաւ ամէն յամենայն իրս կենաց և կրօնից ժողովրդեան, մինչև նաև զխորս խորհրդոց նոցա։

19 Կանոնք առ Մուղալ ինքնակալօք՝ քաղաք երևելի ի համանուն գաւառին Ակպարապատայ, և արքայանիստ Գանդիստանկողմեան Թագաւորացն Հնդկաց։

Էջ 20 Տող 11

Մորփէոս չաստուած քնոյ և երազոց. և մեկոն, խաշխաշ կամ թմրութիւն քնոյ։

20 Մարգարէներն թևաւոր արարած, որպէս կամ պաշտօնեայ զեղ Երկնից կամ Հնչմութէ. Ասէ, թէ գանձագործայ անծնծիւք Հօրն անկեալ յերկնից փոխեցաւ յէջս կերպարան, և բնակէր ի մէջ Սաբարմատի և Մահի գետոց ի Գուջրաթ. զղձոլ պարապեալ զբաղանք Կանոլ, և առ զդուարար Աքբարյն ի կնութիւն իւր։ Դորժ. Հնդ. Էջ. 210։

21 Ակնիկուլայք առին ազգ ինչ Կշեթրայից. զորոց զարմ առաւելեալ ծաղկալ այսպէս։ Նուաղեալ Բրահմանաց ի Բուդդայականաց անտի՝ եկին ի լեառն Աբու, ուր Բրահմա, Ռուդրա և Վիշնու, համագնեալ խնդրել սատարածոց սաստուածոց մաքրեցին զանձն կրակի լուսոյ Գանդաքայ, և իւրթանձրեւր ի դէց առաջեալ զրադին իւր՝ ընկէց ի

նա , ուստի եւ լքին չարեացն մեծամեծ նախահայրսն ք
Ակինիկուլաց՝ Գրուսմարա , Կոհինա , Սալամնկայ ,
եւ Գուրընհարդայ , որք պայազատեալք ի Գամնայ ՝
տարածեցին զանհրաւութիւն իւրեանց ցՆեբբու-
զնեան գետ : Գարդ Հնդ . Եղ 199 ց201 :

22 Փուշ , արմատ փշելոյ , ուստի փուշք ·
զրադարել , ունայն , անօտ :

23 Հայեցեալ ի պատմութիւնս ազգաց՝ ոչ
ուրեք գտանեմ յարութիւն ի մեռելոց հաւա-
տացեալ՝ որ կանխագոյն եղէ քան զպատմութիւնն
Շամիրամայ ի Հայս , զմանէ Արայի եւ զհամբաւ-
յարութեան նորա . Թէպէտեւ աստուածք Ա-
րլեզք լիզեալ եղեն զմահ նորա ի վիրացն : Եթէ ոչ
էր անզգամին այս համառ ի մէջ Ազգին , զիմերդ
կարէր որ Շամիրամայ զօրել զյարձակումն զօրաց
Հայոց՝ այսպիսի նորաստեղծ խաբէութեամբ ,
եւ կանգնել ի Հայս զպատկեր դիւաց՝ առ որ չե-
ֆն լսել ամպոց : Խորն . Ա . ժե .

24 Անաստաս , Անանիկեայ կամ Նայից ծագեալ
ի Նոյ բանակս , որ է հայեցուած . բառ պրուսն
Հայերէն եղելոյ Մուշ , Աշխա կամ Լուսին նկարեր
կին հեծեալ ի ցուլ տղեղանի . յանձն շարժան
յանկմիթի եւ ի ձայնին առա ածհուակ ,

Հայեցեալ յԱպաթանդեղոս եւ ի ժամանակս

կռապաշտութեան Տրդատայ և աշխարհին Հայոց. Թերևս յաղդշութեան կերպի ոչ ի փառաւորել պատուհասութեանց անտի՝ զորս տայրին ամա հինգ: 'Ի միջան Արշակունի կոչէր առ Ցինկին, փառք Աղդիս, և Կեցուցէ: Մայր ամենայն զգաստութեանց, Թագաւորաց բնութեան ամենայն մարդկան; և Ծնունդ մեծին արքին Արամազդայ, "զոր և Թագաւորք պատուեն ամէ. մանաւանդ Թագաւորն Յունաց:" Կոչի նաև խնամակալու ի հրովարտակին Տրդատայ առ Հայս. "խնամակալութեան յԱնահիտ Ցիկնոյէ" (հասցէ:) Կոչի և Մարգարն թէ. քան զայլսն առաւել Հայք պատուէին զԱնահիտ, որում և յայլում և յԱզէկլիսինի կանգնեցին մեհեան: Այլա և զգրոցեալ մերոց զԱզուանից խօսելով՝ ասէ, "պատուասն պաշտօնն զԱրև զՄեհիդդ, և զԼուսինն. որոյ առանձար մօտ է առ Վիրս:" 'Ի Թուել նորա նաև զանդիր ակըրաթեան մեծին Միհրդատայ՝ յիշէ զԴասակ ի Կապադովկիա, Ուրին ասէ նաև առանձար Աստոյ որ Եփանուգիս ասի: Գլխնիրս վկայէ և վասն անդագարի ոսկի պատկերին նորա, որ յԵրէզն ասանի՝ յԵկեղեցեաց զաւառի մերում. զոր բառ վկայութեան Ագաթանգեղոսի "Փշրէին զոսկի պատկերն Անահտական դից:" 'Ի հնութեան Պարսից ասի

պատկեր միայն Արեգականն ձուլէր, իսկ ի միւսն Լուսնի․ որով երեւի՝ զի որպէս արեւ առ նոսա լինել էր ի՝ մեծի յարգի, նոյնպէս և լուսինն առ մեզ։ Ոչ սակայն ի հաստատուն կարծեաց ան-տանեմ, թէ որովհետեւ Պարթեւաստան և Հայաս-տան փոփոխակի սահման զատուցին և զերկրորդա-կան զաւհն՝ այսպէս իմն համաձայնեալ լինին, զի մին զարեւ, և միւսն՝ լուսին ունիցի յիւր աստուածս նախանձաւորաց․ Եւ ոչ իսկ զարմանալի համարիմ, թէ որպէս արեգակն և տարեւ կամ և ձեան մինչ ցայց նշանք տէրութեան Պարսից, նոյնպէս և Լուսինն և Յամայր լինել իցեն նշանք Տէ-րութեան Հայոց նախ քան զՔրիստոնէութիւնն․ Քանզի զեւ կանայք մեր ի Հայաստան մի ի զարդուց կամ ի բժժանաց ծամակալացն ունին զԼուսին ոսկի կամ արծաթի․

Բայց հայեցեալ ի հնութիւն պաշտաման սու-րբ ի Հայս՝ սակաւ աղօտանալ ի կարծիս․ Քանզի խառնեցին ի զեւ իւրում զհնութիւնս Վաղարշապատ քաղաքիս միոյ՝ վկայութիւն բերէ զբանս Հնախօս եղջաց աշխարհին, յաւելն վասն Վարդգէսի թէ «Վարդգէս մանուկն եկեալ ի Տուհաց գաւառէն եկեալ նստաւ զՇրեշ բլրով և զԱրտիմէդ քաղաքաւ։» Հաւատամ ինձ

է, զի խորհեցին յայնց երգոց տանու զբանն որ յետոյ Աղեքսանդրի երգէին Հայք. և ահա յայնժամ ժամանակի բառս վկայելոյ հնախօսից զան. գործեցին Յոյնք զանուանս աստուածոց օտար ազգաց յիւրեանց աստուածոց անձանցեալս կար-ծեցուցանել: Նա բանաստեղծքն իսկ զամենայն ժողովուրդս փոխել զանուանս աստուածոց իւ-րեանց՝ և Յունականն անուամբք յորջորջել: Այս-պէս խմացեալ մեր՝ հետևեցուցանեմք ասել թէ քաղաքն յանուն Անահիտ կոչէր, կամ յա-նուն նախապետական անձին, որ զլուանէ ու-ռոյց, և կամ մոգին և մոլորականին պանդամայն, իբրև զեց ուան: Նշանն զրօշ ի վրան կէյ Քաւուզայ էր արեգակն և լուսինն ի վերայ նո-րա. որ ցուցանէ զայնու ժամանակու նախապա-հութիւն Աշխէն ի վերայ Մարաց և Պարսից: Բայց յաղագս Արգիշտեայ քաղաքի եղև այլ ևս մտրկմունք յանդիման լինին ինձ. մի՛ զի որպէս յանուն նախապետաց այլոց ազգաց զան-նին անգիւք ի Հայս, նոյնպէս և սա կոչեցեալ իցէ Արգ, Արտ, կամ եղիր Մեդայ նախապետին Մեդացւոց: Իսկ երկրորդ՝ թէ զուցէ յառա-ջին աշխարհան անդ ակնդերականայինն Արամայ, և յանճորդոց՝ գեղի կամ գաղթական հաւաքեալ

ի Մովսիսէ և այլոց ամենայն քահանայապետաց եղեն ։
Ասէ թէ ևս՝ պատշաճ լուանի՝ կամ առնուն ,
և այն Յովհաննէս Մկրտչանն , Հայրն թէ հա-
նաչէր ոչ ի Հայոց նախնեաց զաստուածապաշ-
տութիւն վարժապետին, եւ թէ և կարգել զայն ի մեծաց
այնքան աշխարհի քահանայք՝ հաւատ առ Աստուած ։

25 Սիոն է անուն կեղեւ Արամայ , զոր Արա-
մասն հօրն լանջայն յանկշատկաց . իսկ աղ-
բիւր Սիոնայ կոչէ Լեռնակ Մանկերոյ՝ բարբա-
ռոյ եղբ կարթայ նաանգեան՝ ակնանկեա
Լեռն ։ Ա. որ զնան բարձրութիւնք աքասածն-
տայց և լուղան , կես՝ ի կոճից յորդորեալ , և
կես ի բոշ հակական զօրութենէ ջուրց նորա ։

26 Հայք , կամ Հոլ . առաստաղեալ ամեն պատա-
ռական ի զլուխ արքայի ունից , որոյ լուսով
առի ատանել զկերպարանս խոր ։

27 Քթոց կամ քթանոց աւանումք աստանօր
փոխանակ Թոփչոյ բառախ Հնդկաց , որ նշանակէ
զզարդ քթի , կամ ռնգանոց ։

28 Խոհմ է շրջանակ մարդ կամ խարբալի .
իսկ Սամի , բառ Հնդիկ դիւցաբանութեան՝ է ա-
նուն Երկաթին , որ նկարի ի սեաւ կճայ՝ զլխով
կարդին , կրանաւ մարդոյ և զաւակաւ խարի ․ թաց
ի զլուխ , խնմ յաջ ի բուռն , և ձ զաւզար ի ձախն ։

վաճառն կամ հեծանելի նորա լոռն Հնդկաց՝ և Ճայն Թաչուն՝ որ զծնունդս իւր կլանեն . ուստի և հաղթանակեալ է յաշխարհ ամենայն , այնինչ կալինչեք աղաւնեաց գլխեխ ձանձրացուցանեն յամենայն ուրեք ։ Նոյնպէս կապիկ զկեռով դադանանեն ղձագ , խոզ՝ զքոբակս ուտէ , և ճանճանակ ծնունդս իւր կլանէ ։

29 Առմատրաց է կղզի ինն երկայնաձև յանդիման Ջամլայ՝ ի Ներդուցի արևելեան Հնդկաց ուր բնակին զանազան ազգինք Թուկիսաց , որք տակաւին ուտեն զմարդիկ ։ ընդ աւազս գետոց նորա բարձեալ բերի փոշի ոսկւոյ , զոր հաւաքեալ բնակչաց վարեն ի վաճառ ։

ՀՈՒՐԻ տիրապէս հայ բառ է , և նշանակէ հրեղէն կամ գեղմարդկային ինչ արարած յերկնային տեղի ։ ՚ի զուր աստուածաբանեն զայս նշանակեալ շեղենաչեայն ի լեզու Արաբաց ։ Է և փէրի Պարսկաց՝ պարիկն Հայոց ։

30 Բայց վասն այն և բարբարիսն Համբբարն ի բազում ամաց լուեալ զգեղեցկութենէ նորա (Արայի) ցանկայր հասանել ։ և բազում անգամ երթևեկութիւն հրեշտակագնացութեան լինելոյ և ոչ հասանել Արայիւն , ի սաստիկ ցաւման լեալ Շամիրամայ առնու զբազմութիւն

զօրաց իւրոց , և փութայ հասանել ի վերայ Արայի . իսկ ի լինել ճակատուն մեռանի Արայ ի պատերազմին . և ի փախուստ դարձեալ զօրացն Հայոց զինուորեալք մահուանն Արայի՝ հրամայեաց տալ առ աստուածս իւրեանց լիզուլ զվէրս նորա և կենդանացուցանել . խոր . Ա . ժե .

31 Պարիս որդի Պրիամու դատաւոր եղև ի մէջ Հերայ , Աթենասայ և Ափրոդիտեայ , թէ ո՞վ արժանաւոր առնէ խնձորոյն խռովութեան . Հերա խոստանայր նմա իշխանութիւն . Աթենաս՝ զիմաստութիւն . իսկ Ափրոդիտէ՝ զգեղեցկին ի կանանց՝ զՀեղինէ զկին Մենելաւոսի արքայի Սպարտացւոց . յորմէ ծագեցաւ տասնամեան պատերազմ և վերջին աւերած Տրովայոյ .

32 Ցուցակք Սամփսոնի՝ Վահագնի Հերակլեայ , և Դիոնեսեայ Թագաւորութեան՝ առն Դիոսի , ժդ . ժե . ց ժզ . վերջ .

33 Պիրամ և Թիսբէ ծնան և սնան ի Բաբելոն , և ըստ խռովութեան երկուց ծնողելոյ ընդ մէջ՝ բաժանեցան յիրերաց . Թիսբէ յառիւծոյ պատառեցաւ , և Պիրամ ի սիրոյ նորա .

ԾԱՆՕԹ. Բ. ԵՐԳՈՑՆ

1 ՇՆՈՐՀՔ երեքեան քոյր կուսանք , Պայ-
ծառ. , Անթառամ , և Զուարթ. դստերք Գփնեայ
և Գեղջոյ , կամ Աստղկան և Բաքոսի , որք միշտ
զհետ գնային Աստուածուհւոյն հեշտութեան :

2 . Արհմ , Արհիման կամ Խաւարաման որդի
Զրուանայ , եղբայր Որմզդի կամ Արամազդայ .
սկզբնահայր չարեաց և ազգաց աշխարհի ; Զի
որ ինչ բարիք ի յՈրմզդէ արարան , իսկ որ չարք՝
յԱրհմնէ , ասեն քէշտակարկաւքն Պարսից : Կռ-
ուին ի մէջ զօրաց Արհմնի և Որմզդի՝ առիթ
ետուն հրաշակերտ երկնամարտութեանցն Միլ-
տոնի ի Դրախտին իւր Կորուսելոյ :

3 Սուտ Բերանածին . զի ստասպելեն Բրահ-
մանք թէ ծնեալք իցեն ի բերանոյ Բրմհայ՝ հօր
Հնդկի արարչութեան : Տես Պարս. , Հնդ. :

4 Հարսունք դաշտաց անուանէին առ քերթողս՝
մասացածին ոգիք ինչ պահապան դաշտաց :

5 Դոմնէ ; Աթենաս կամ Պալլաս աստուած-
ուհի իմաստութեան և պատերազմի :

6 Արէս , ամօթ կամ Նախատինք այլազգերէն .
բայց ի բարդութեան արհամարհ բառիս կայ
նոյն նշանակութեամբ որ — հոմոր : այսինքն

տոն , ամօթ կամ նախատինք համարելով ։

7 Աշդահակ արքայ Մարաց , զոր սպան Տիգ-րան . զորոյ վարուց և զաւարակութեանց՝ ամեն խօսին ։

8 Այոդգիա , կամ Ոմդ նշանակէ արդար ի պատերազմաց . որ զանձն կոտորեալ Ռամայ կոր-ծանեաց Լնկայի արքայ , և այժմ ուխտա-ւորք ի վերայ գերդային տանէն գձուեռ կամ տոն . զի ասեն թէ անդ ծնաւ Լաշման եղբայր Ռամայ ։

9 Հինդոստան տանուտ կոչի Սինդ , ահա-ւորագոյն ի դէս համօրէն Հնդկաց վաճառականաց զօրութեամբ իւրով ։ տես Պոռն , Հնդ . տանեց ։

10 Ճակատագիր , Բախտ , Պարկեանք . բայց Գրող յայս մեծ տարեալ բառ նախնի անհեթե-կան պատմութեանց մերոյ աշխարհի , երբ է զօր Հրատն , Բուդէր , կամ Տիր . որ դրօշէր կերծոցն ի վեր՝ գլխով Վարազու , և ի խոնարհ՝ տաւամբ ձը-կան թեփաւորեալ , յաջ իւրում զգրիչ , և ի ձա-խումն կաղամար . Գլխով Վարազու զշամբրամաւ-խուզգութիւն . և տաւամբ ձկան՝ զի խորս իմաս-տութեան սուզանելն յայտ արարեալ ։ Կոչէ և Դիւան , և Երազընդհան , առ Ագաթանգեղոսի "Ցանկար երազընդհան պաշտաման Տրէ դէց . զոր է

զկատարելութեան զգօնոյն անսասանելով զհետ զորչի Որմզդի ճարտարութեան:" Ընտանեօք Տրդատ, Վաղարշակաւ, Վաղարշակեան. յայս ատենի զա-հատուրութեան նորա առ նախնիքն Հայոց. իսկ աղ կենցեղ Վաղարշակակէր մատանեաւ իւրն զմեծ-ծառայն երգեաց, ոչ ի տակս զանձ և բարձր փոքրածոյ զրոյն եր՝ որպէս զնէ Հնազիր մեր, այլ ի տակս աւելոյ ղարանկէր Վաղարշակու այ-տարէկ :

11 ԺԵՌՆԳ. Ժամանակ ընդարձակ զար, կամ յաւելուած պարտուննակող անհամար ամաց. նոյն ի մեզ և ի Հնդկես. Տես Պարսն. Հնդ. Ծան. 11

12 Յանկերան Քաշէս զարքայն Արտաշիրի իմա-նամ, զի Միհրներսեհ առ Եղիշէայ՝ կոչէ զենքն "Աղզրուկ Երան և Յանկերան:" իրանեա թուրան.

13 Ըստ Բուէն Կնդզման Հնդկաց՝ Անդրէայ. որ զատ մեզ՝ ամեր տայ, կեանք տայ, կենդանու-թիւն տայ, ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ զինի Հայ-աստանի այսօրինակ այլաբանեալ ի Մահարհա-րաթ գրոց. "Է լեառն մեծ և զեղեցիկ որոյ անուն ՄԵՐՈՒ կոչի, անհնարաբարձր չեղէ փառաց՝ որ անըմբռնելի զմտաւ զնա առաքելութ Արեւելեան ի մէջոյ լուսափայլեալն եղջերաց իւրոց. ամենապա-տեալ յոսկեզօծեալ՝ բնակարան հանդիպմանց Դէ-

ւոյց և Գանձթարփոց, անմատոյց ի մարդկանց մերձաւորաց. շուրջ զպատուար պահէր ի մեծշատաց զարհուրեցելոց. Ընդ նմին նորա յարդարուածս գոլարկիք երկնաւոր բնչենութեան. և կայր ձեռ-քերթել զերկինս զերամազայթն զաղաւթանս. Լեռնանս հզօր անմատոյց և ի մտաց մահկանացուաց.

Արդ այսքանիքն քաջք և անհնարին փառաւոր զօրութիւնք երկինից իջեալ ի կատար բարձրու-լերին այսորիկ՝ յանուան նորան յանհասզին ; խորհել զգեւոյ անմահականն Աստիղոյ. կամ Լերին՝ որ Աշեր փոյս. Գոր Նորայան անդր զալով, խոսեցաւ ընդ Բրհմայ, և ասէ, "Ամփոփ հարցէ Ողկիանոս երբև զխնոցի կաթին մաարանեալ զօ-րութեամբ Սատրայ և Աստարայ ; մինչև կողկ-ացեալ Աստիղոյ ի մեր եւցէ յերկս Լուսոյ բաղձմայ : Էր անդ և Մանդրոր կամ լեառ լեռ-նաւչամփ՝ ուր բնակէին Կենարք, այսինքն կենդանի արք Գնոք և Աղամոք, մեծամեծ հազար ոտ բարձրութեամբ և մեծամեծ հազար ոտ խորու-թեամբ խորով : Զոր երբև չխարացին գնքն շարժել ի տեղւոյն՝ աղաչեցաւ մանաւանդ ա-Վենշնու. որ բազմէր ընդ Բրհմայ. և ասէն ցնոսա. "Աներբի անդրք ; յունէք զեմասու-թիւն ձեր զմեծ՝ առ օդան մեկուլ :" Վիշնու

և Թեմիստոյ զիշխանսն ի հայցուածսն նորա՝ Հրամայե-
ցին զարքային օձից զԱնանդրոս յանդգնեան կալ-
անել, և առնել զոր ինչ միաբանեալ և Նորա-
յանն պատուիրեսցէ։ Յայնժամ Անանդրոս օգնու-
թեամբ Սարապիոսի առ ճանապարհ, և յանդգնեան արար-
ծաղկեաց՝ խոստացեալ ծաղկաւորելն զպարտէսն. և թար-
ձեալ զճանապարհն ի մերոյ Կասանդրոս Ողոլոյ կամ
Թագաւորաց Կրայի, կամ Խոսցախանսին, (այլ խորհի
Հայոց,) ձեռն ի գործ արկ խնդրել պատրաստել
զայն երբեմն զանխեալ կարեհանաց. ուր Վիշապն
Վասատայլի, (հարբեցեալ կոչ ուժոյ,) եղեւ նոցա ի պատ-
րանս. և այսպէս Դիկտ, Պեւտ, Անոտոյ և Պրանոտ,
Հարբին ի հնումն զոհլխանոս ի գետս Ամրիտայ.
Անոտոյ ի կողմանէ գլխոյ օձին պարծէին, և
Սատոյ ի կողմանէ տուտին, իսկ Անանդրոս զեւաց
մեծատարբ՝ կայր առանձնակ Նորայլեանց. Իւ-
րաքանչիւր այնքան շարժէին զգլուխ օձին և Հար-
կանէին՝ մինչ հուր ելանէր ի բերանոյ նորա
զառաւարակեցք ծխոյ, իսկ շաչիւն ծովու ի Հար-
կանելոյն երբեմն զորոտ ահագին ամպոց լսելի լի-
նէր. ամենայն շունչ կենդանիք մեռանէր ի ջուր,
առաքեալ, և առանձնաւորեն փոքր հարան հրով
բերանոյ օձին և ծախեցան ի կորուստ. Հուր
զիշխան ի հեղեղաց, զոր անհամար խնդրեա հասեալ

ի վերուստ։ Եւ ի բաղդատութենէ ամենայն գոյութեանց յուզեցելոցն հարուածովքս՝ Սուրբ ընկալան զանմահութիւն։ Արդ լուրջ անդնդոց զանգղեալ ընդ հիւթոց եակայն՝ արտադրեցին յիւրեանց զանուանս իմն կոչուոյ կամ իւղոյ. ուր զօրք հրեղինաց վերստին մատուցեալ առ Բըրըմհա, առաջին բարեաց՝ ասեն. բայց ի Նարայանէ

Գ. ամենայն (Սուրբ եւ) Աստուած վաստակեցան աշխատութեամբ՝ և տակաւին չէք Ամրիփ։ Յայնժամ առէ Բրմհա ցՆարայան, զօրացո՛ զնոսա կրկին զօրութեամբ. զի դու ես պատուէն նոցա։ Ասէ ցնա Նարայան, Տայ զօրութիւն՝ որոց ի գործ էինոյէն. ընկեցի՛ Մանդար ի ծով։ Զայս լուեալ ամենեքին ի գործ անզր դիմեցին և բակաան հարկանել զՈվկեան. յորմէ ելին Արեգակըն և Լուսին, ապա Սրի՝ աստուածուհի բաղտի, որ բնակի ի Նուռնուփար չաւր. ապա Սուրադեւ աստուածուհի գինւոյ, և սպիտակ երիվարն Ուչհէոպրաւա կոչեցեալ. ապա ակն թանագանէ կոչեցեալ, զոր արկանէր Նարայան ի լանջիւր. որպէս և փարիջատ ծառն առատութեան և Սուրաբէի կովն ցանկալեաց, կամ որ լինու զամենայն ցանկութիւն սրտի։ Լուսին, Սուրադեւէ՝ Սրի և Ուչհէոպրաւայն թագաւոր համաշաւիղ։ Այս-

զահկանն , ապա եւ Դին Ցանատեփառէ , անօթ լի ամրթու՝ ՚ի ձեռին իւրում . ուր ամենեքին ազգազգ բարձին երբե ընդ իւր խոկ սեպհական տաագուած ։ Յայնժամ եւ Տրոփիմիր ամենազօր , զոր ցարդ ունի Հզօրն Երկնից , և ՚ի դարձեալ խառնելոյ զծովն մահաբերեցաւ՝ Թոյն մահու , Սիւ բանիւ Բրոմհայ եկուլ զայն , որ կապուտակ Ներկեաց զկուլ Նորա , յորմէ և զանուն Նիլկանթի կամ Նաղպանչոյն ընկալաւ ։ Յայնժամ Սուրադէվ անտեղի բազմաց եղե , խոկ Նարայան զկերպարան Մոհինի Մայեայ զգեցեալ յերկնական տերի՝ զեղով իւրով յառուշ կրթեաց զնոսա , և առեալ զամբերիկն՝ եւ ցՍուրադէվս . բայց երբե մերաւին յարձակեցան Ասուր ՚ի վերայ Սուրոյ՝ Նարայան ՚ի կերպարանս կնոջ յափշտակեալ յեշխանէ Նոցա՝ աբբ ՚ի Նմանէ . և երբե Սուր եւ մանանկից լինէին կենդանարար բաժակին՝ Ռահու անուն ցԱսուրոյ կերպարանափոխեալ ՚ի Սուր , սկսաւ ըմպել և ինքն . բայց չէ հասեալ ջրոյն ՚ի կոկորդն՝ մինչ Արեգակն և Լուսին , որք բարեկամութեամբ էին ընդ Սուրս՝ յայտնեցին զխաբէութիւնն . ընդ որ Նարայան հատ զգլուխ Նորա չաքրոյիւ իւրով , և եղե Թշնամութիւն ՚ի մէջ Նորա և Արեգական և Լուսնի՝

մինչեւ ցայսօր ժամանակի ․ այն ինչ յանկարծ ի վերայ յարձակի եւ խռովեցուցանէ զնոսա ։ (Ըստ Սուրբ Գրոց, Որոնց Հնդկաց, Աստուածոց Հայոց, եւ տուեալ անուն աստուծոյ՝ զմիւնդոյն էր եւ անձին նշանակեն ։) Նոյեանն կրկին յայլ մարդ փախուցանել մարտ պատերազմաւ եւս ընդ Աստուածոյն մինչեւ արիւն փախել նոցա եւ աղաղակել ձայն եւ հայց լսելի լինէր յամենայն կողմանց ։ ՆԱՄ եւ Նոյեանն իջին ի գաւառ անդր ի մետաքսին (անս ծնն․) Նոյեանն եւս ի ձեռն ՆԱՄԱՑ զօրզեցին երկնից, որով զմուր ած զէնինչ զյաղթ եւ զպատուէր Աստուծոյ՝ Սատանայի անուն ․ որ շողոյր էրեւ զայց ողջանկերք ․ եւ յարձակէր ի թշնամիս իւրեւ զՊինոյն՝ յօրանել արեամբ ։ Ապա Աստուծոյ լինէին ի լերանց կոչել Հայկն ընդդէմ Սատանայ ։ ՆԱՄ առնել թէ աւագնող մեծ էր Սատանայն յԱստուծոյ անուն՝ եւելից զհամբապարհ երկնից ապիկարցեալն նուէրք, եւ կործանեաց զդաւադաթութեան լերանց ․ (ասեն զաւշտարանկն) փայլատակմամբ շանթից իւրոց ։ Աստուծոյ ի ծով եւ ակրա երկիր աղամն մանդապուրծ ․ Զանէրա ի Սատանայի մերացեալ երկինս՝ ուստի եկեալքն էին ․ եւ Աստուած կանգնեալ՝ առաջին եղին զՄամբուտն ի անդու ողջ իւրում , եւ անհատին զօրմանս

զարմանս ջուրք 'ի անդիս իւրեանց՝ և խնդրեա եւ ցՆոսրոյան զՋուրն կենաց պահպանել վասն իւրոցն ամենեցուն ։" Մատգերը ընթերցուն կարեն պարզ 'ի պարզայ իմանալ. զի թէ Աստուծո Հնդկաց, թէ ամենքուն, կամ ամ-բեր Ցունաց, և թէ 'Սեկառար Քաղդէացւոց, ոչ այլ ինչ է՝ եթէ ոչ զինի Հայաստանի, նախ մշակեալ 'ի Նոյէ կամ 'Սարայանէ՝ յետ համատարած հեղեղաց։ Թողեալ զքանի մի անուանս և անցս 'ի շնարհս քերթողին Հնդկաց՝ զամենայն մի առ մի համաձայն զտանեմ թէ Սուրբ Գրոց, և թէ պատմութեան Ազգիս մերոյ։

14 Զատուցած հատատուութեան երկնից և Տէր Սոսկէրգոյ, կամ Եղիւսեան զաշտի Հնդկաց։

15 Կապատիք երեքին քորք Զարհուրանաց 'ի դժոխս։

16 Տիր. Հրատն կամ Ուղարիդ, աստ ծան,

16. Բ։ Թւէ 'ի տպագրութեան Աղաթանգեղոսի. և թէ յառման Հնախօսի մերոյ՝ ապաւեալ է մեր բանիս "Դախաղիպեալ 'ի Ճանապարհի Երազացոյց, Երազընդհան պաշտաման արք դէց, գպրէ զիտութեան քրմաց։" 'Ի Նէրքոյ՝ գնի Նօտարագիր՝ պաշտօնանօքն։ Պարտ էր գրել պաշտաման ՏԻՐ դից, որ նոյն է ընդ Հրատին. զի Տէր 'ի բար-

բառս մեր , և Թիւր կամ Նէֆ ի լեզու Գաղղիացւոց զառաստաղութիւն ընծայեցից մեզ · ակին ցուցանեն · Մոզայեան առ Եղէշայի զզարդահարման բանդաւոր-կեւլոց մերոց՝ ի Դառնէ Թ·Ի·Մ· Հրաւէրէ , այսինքն ի դուռն տաճարի Տէր Դէզ ·

17 Խուժար է բուն հայ , խուժառ , որպէս շնտօ · կատուստ , Թուրքաստ , և այլն , այսինքն առեալ ի խժից ·

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ
ԵՐՈՐԴ ԵՐԳՈՑՆ

1 Աստուած դիպաց , դէպք , դիպուած , Բաղդ կամ Ճակատագիրք ·

էլ · 76 տող 14

Տող է ծառ նման Աստղաբնու ոյ կամ սփառատայ , որպիսի է Փանիկոնս Եգիպտոսի , ի վերայ տերևոց նորա գրին տակաւին մատեանք Հնդկաց ·

2 Սանդկրիս Թարգմանի ի մեզ Ջուր կամ դրէուղն յօդանչեալ , և է բարբառ իմն հաւաքեալ յամենայն լեզուաց երկրին , որով գրեցէ ամենայն մատեանք հնութեանցն գրեցան ·

3 Բողէն է արքայ կամ Թագաւոր ·

4 Լաշխ չասատուածուհի` գեղեցկութեան և զարդուց.

5 Սուէրգայ է աղքայութիւն խնդրոյ՝ դեց հաստատութեան.

6 Որոց ունէին իշէ զանդամանս և զմիրկ կենցաղավարութիւն Հնդկաց զհաստատակ ուսուցք կենաց, և զանկարծ և չափաւորանց շռայլութիւն նոցա ի տօնս Դիից կամ ի հանդէս ինչ խրախանց՝ պատմութիւն քան թէ քերթուած համարի զգրեալն մեր.

7 Քրիշնիք, կամ ծառք քիւայ պաղոց, որ ի քաղաքաս մեր ՄՈՋ. է բոլոր ծառացեալ կարք լայն և երկայն տերևօք. մոլն ողկուզանայ մի միայն ի բուն բունոյն միրձ հարիւրաւոր վարձանանման պատղովք զմիմեամբ շարեցելովք. որոց կեղեւն է դեղին, մինչ փափուկ և թարմ մնա, իսկ ներքին նորա է սպիտակ աղքատաց ի կերակուր, և թուղթ ի մանրավաճառաւանն զի Ջղայքն է, և ի չորանայն ոչ փտի. Այլ այս յատկութիւն մանաւանդ խնամութեան օդոյ երկրին է շնորհ.

8 Որմիզդ, Արամազդ, Մուշթերի, Ջաւաշ, կամ Լուսնթագն գրօշէր հողադոյն՝ յերան մարդոյ. ի գլուխ կործան՝ եաւանգութեան թագիւ պա-

կեալ, որոյ ցցուն կամ զարդ երեւէր մերթ կատար աքաղաղի, և մերթ՝ գլուխ վիշապի. յաղթե փաթեթ կատուոյ, և ի ձախն՝ զորանկ ջրոյ:

9 Դրմու կամ Արդարութիւն որդի էր Զու-
Տայ. որդւոյ Սուրխայ կամ արեգական՝ զաստոււոր դժոխոց, որ վճռէր ոգւոց մեռելոց կամ ելանել ի Սուէրգոյ, յարքայութիւն Ինդրայ. կամ իջանել ի Նարակ, կամ ի դժոխս: Մանամանդաղաղարիս աղաչեաց զՍիւպ տալ իւր ըզզաւակ. և նա ասէ "Զի՞ կամիս. հարիւր անատաւոկ և երկայնակեաց, թէ մի հանճար և վաղամեռ:" Հայր զվերջինն աղերսեաց, և ի լրանալ ամաց մանկանն՝ իբրև տեսաքեաց Յամ առնուլ ի բաց զոգի նորա՝ ապաստան եղև առ նա ի Լինգա Սիւայ՝ և ապրեցաւ: Յամ սպանաւ ի մարտին. և երկէր լցաւ մարդկամբ, դիք զարհուրեալ աղաչեցին զՍիւպ յարուցանել զՅամ ի կենաց, որ ապա առաքեաւ զհրեշտակս իւր՝ անխտիր հնձեաց զամենայն հասակ:

10 Պատալոն առն աշխարհ ստորնոց, կամ դժոխք, յարմար պատաղ և պատաղումն բառից մերոց:

11 Ընկերել կնոջ ընդ դիշոյ առն ի խարոյկ զաղաղաց՝ կոչի Սթի. որ բարձաւ ի կալ-

ածոց Թրիալեթացւոց առ Թէոդիսի կուսակա-
ն ։ Ի սահմանս ընկէ իշխանութեան Հնդկաց
ականին կայ և ձեռայ այս առնորութիւն ։

12 Մահադնի արեգական այսպիսեաց ուխտ հա-
սարակ էր ի ԺԷ Ազգաց ։

13 Հուստինիանէաւ, այն է Դիլիկ քաղաք․
զոր կառոյց Հուստի Ռոմյա որդի Ցաղուայ
Լուսնորդւոյ ։ Կոչէր և Ինդրաուրս, այսինքն
քաղաք Ինդրայ դէպ Երկնից ։

14 Քրիշնա դիւցազն մահարարաթ զրոյց,
մարմնեղութիւն Վիշնուայ, որ աջակցեալ
Պանդուեանց կործանեաց զԹագաւորութիւն
Մադաղայ, և ինքն մեռեալ ի Մլեչաց ընդ
սատուածս համարեցաւ ։ Անտուակութիւն առ-
րաս ընդ համուռհեացն Վրիջայ առ Ջմնայ գե-
տովն՝ անցանէ քան զամենայն առաւօտեալ ։ Նո-
րաւ աջակիցն Նարա և Նիզակակից՝ ոչ կարաց կին
զատանել առ որում ոչ էր Ներկայ Քրիշնա ։

15 Հնդկի աշխարհագրութիւն յիշխանս կի-
սաշրջանեա բաժանէ զհողագունաս մեր․ յորոյ
զհիւսիսին՝ կոչէ Սոմերու, զերկրեկի կամ զերա-
դանց․ իսկ զհարաւայն՝ Կումերու, այսինքն
ազեղ և մթին ։ Մերու է բեւեռն․ ուր ելանէ
Գանգա յոտից Վիշնուայ, և ընթացեալ ընդ

չորս յառաջս ընդ չորեսին երեսս կենդանեաց
հոսի զառ ՚ի վայր ։ Գանգէս ՚ի երեսնոյ կովուն
հոսի ընդ հարաւ ։ Քաղաք կամ Ոքսոս կամ
Ջիհոն ՚ի երեսնոյ ձիոյ՝ հոսի յարեւմուտս ։ Սի-
տա ՚ի երեսնոյ փղի՝ հոսի յարեւելս. իսկ Բռա-
րաստմա ՚ի երեսնոյ առիւծոյ՝ հոսի ընդ հիւսիս ։
Այլք զայն Գանգէսայ դնեն ՚ի լեառն Գէդրոսի
կամ Գէդրոսոյ. և այլք ևս յայլ և այլ տեղիս
վտակին ՚ի վախճան Ռամայան գրոց յիշէ թէ՝
Գանգա զհետ գնալով կառաց Բագարիթայ մինչև
՚ի ծով՝ դարձաւ անդրէն ՚ի Պատալա, կատարել
զգործ ինչ սիրուն ։ Ընդ որ զուարճացեալ
Բրահմայ զանուն Սագերայ որդւոյն կարգեաց ՚ի վե-
րայ ծովուն, և զանուն զատեր նորա Բագարա-
թեայ՝ ՚ի վերայ Գանգայ գետոյն, զի գնաց և գայր
զհետ նորա ։ Արդ եթէ արմատն Գըն միայն՝ ՚ի
Սանսկրիտն՝ կարէցէ հնդկացուցանել, ապա և
արմատ և շառաւիղ նորա ՚ի մեր բարբառ Գըն
և Գա կամ Գնագա իսկապէս հայացուցանէ մեզ
զանուն գետոյս այսորիկ ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ
ՉՈՐՐՈՐԴ ԵՐԳՈՅՆ

1 Սովորութիւն է Հնդկաց այսպէս քաղել զծաղիկ։

2 Անգստան տեսակ ինչ կարծրափայտ ծառոյ՝ յարմար առ ի պէտս շինուածոց։

3 Մինա է թռչուն մարդախօս, մեծ իբրև զսարեակ մի՝ կամ ժեռ, սև ափետուր, կարմրակտուց, կարմրաոտուն և ածխենագոյն ի լանջն։ Է զարդղիս մինա մի առ Պարոն Պ. Ց. Սարգսեանց Ատենադպրի Արարատեան Ընկերութեան, որ այնքան վճիտ խօսի Հնդկարէն, մինչ պատրել նաև զհանապազորդեան այցելուս նորա։

4 Համբարուք կէս կոյս և կէս ձուկն առասպելեալ կենդանիք՝ փողարք զեց ծովու, համբաւեալն քաղցրութեամբ երգոց թմրացուցանել զմարդիկ և գիշատել։

5 Քարքի աչօք թիւնաւորել զմարդիկ համբաւեալ առ Հնդիկ՝ զարդիս ընդ առասպելս գրի։

6 Թագուհի կամ դշխոյ։

7 Հայր արարչութեան Բրահմա՝ ի ՊԱՏՄԱԿՐՊԻԱ կամ ի շուշան-արարչութեան երևեցեալ բազմեալ ի Ջրշուշան կամ Նունուֆար։

Ց կամ ; ՚ի հայումս կամք , կոյան սիրոյ՝ կամ նոյն ինքն ունէր , որպէս Մովսէս կամ Դաւթայ , որ և Գաթօն ըստ Եգիպտացւոց , ամուսնացու ընդ Թօմնեայ կամ զԹութեան ։ Արտաքից ըստ ընթկամ եղև Վասանայ կամ զարնան , Նկարէ եղիպտատարդ զեղեցիկ զմայլեալ ՚ի խօսս ընդ մօր և կնոջ իւրոյ ։ Տեղի ընակութեան նորա՝ Աղբա և զաշտորայ Մաթուրայ , Աղեղն նորա եղեգն շաքարի . շուրջ զորով պար մեղուաց . և Հրեշտակքին նետաք նորա փոխանակ՚ սլաքաց ունին ըղհնդեակն ծաղկունս Հնդկաց՝ որոց զօրութիւն է մարմնաջնջացուցանել և ջեռուցանել . ընտրէր քան զԿուպիտոնին Յունաց ։ Կոչի և Դիդոսիկ , զոր ցեա հայերէն , որ անդրադարձ առասպելաւթեամբ լինի ջատագովէ . յարմարեալ և անշամ զօրութեան Յունաց և մայրութեան լեզուի սիրոյ ։ Մահամոդէլ խառնէր ընդ Գորդովեաց , մեկնի ՚ի Քուշիդանիակոյ՝ (յաշխարհ Քուշանաց ,) մինչ Գորդովեան մեայ ՚ի Ղովը ։ Աստուածք միջնորդ անկանին , Սիրդ ոչ զիջանի . Կամ խօսէ զնա , և ՚ի բարկութենէ ուշաց նորա յանձինն փոխարկի ։ Գորդովեան երկու նմա ՚ի Կամոմանոնոյ , այսինքն (յօթեան կամ ՚ի կոյան Սիրոյ .) ուր բարկացեալն Սիրդ խառնանայ ըոպիկոց զմասնաւորութիւն ընդ Կամոյ

...երաւքն ծննդեան նորա՝ ի սերունդս Քրիշնայ ,
... ծնաւ ի ձկանէ ։

9 Բնեթակ այն է Նուռնուփար . զոր Չինացիք ...կէթակ կամ պէթէկ կոչեն , է բոյս որ բուսա-նի ի ջուր . բոյն նորա ամփոփակ ի ներքուստ , ...յլ կարմրանայ արտաքուստ և արծաթէ բա-...մ ...ոստ ։ Ասեն Չինացիք թէ այն բոյս ...ունի զզօրութիւն կանգնացուցանելոյ զդղրինձ , զոր Հայրն Քամթի հաստատէ փորձիւ ։ յԱշխար-հագիր . Ասիա Հ . Դ , 192 ։

10 Հուսոյք , Դիլլի կամ Շահիջհանապատ . տես ծան , Բ , 13 ։

11 Գողկոնթրա ըստ Հնչման Յունաց . այլ ոփրադէս ի լեզու Սանսկրիտ Պատալիպութրա հնչի , և է յԱգրա , տես Պատմ . Հնդկաց ։

12 Սակինա անուն թագաւորի և հարստու-թեան Արևորդեաց ի Հնդկաստան ։

13 Ջինա գետ ասէպ յիշատակեալ ի պատ-մութեան Հնդկաց , որ ի ներքոյ Շահիջհանա-պատայ և Ակպարապատայ ի հիւսիսոյ արևմը-տից գոլով խառնի ի Գնգա գետ ։ Քրիշնայ ընդ հովուուհեաց լուանիլ յայս գետ՝ հաչակաւոր է յոյժ . զորոյ յիշատակն առնեաց ի տարի աշխար-հախումբ հանդիսիւ կատարեն . որ կոչի Ջումբրա ։

14 'Ի գալ Միսայ առ Պարպաթի՝ անիւ-
ջոյ կառաց նորա՝ արեգակն, և անիւ ձախ[...]
լուսին. փոխանակ անւոց Բրահմայ և Ուիշ[...]
լեսոն անուանց նորա՝ տարածութիւն յաւ[...]
եից յարեմուտս. ձով՝ ի բազմոց փափկութե[...]
նորա, և չորեքին Վետքն՝ երիվարքն. Մորա[...]
շնչանուն, և մարակ երկքաւանանն հմայ: Ա[...]
տեղք՝ զարդարանք նորա, Սոմէրու՝ տեղի աշտեղ[...]
նորա. և միջասյն Հէմոնոսի՝ ի լար աղեղան նո-
րա: Վիշնու աշտէն նետից նորա. Գնդայ և այլ
գետորայ՝ կառապետք՝ և Բրահմա կառավար. [...]
այնքան տատուկութեամբ վարեաց, մինչ կով եր-
կրէ ոչ կարաց կալ ծանրութեան նորա, Կա-
մոտէկէ կամ ակր յանձն առ զծանրութեանն:
Երկնայինն Ուիշէ և Ապսարայք երգեն նմա զերգ
նոր, և ասեն Այո՛, Այո՛: Պարպաթի չկարացեալ
ժուժալ բաժանման նորա՝ յական թօթափել
զայ միանայ ընդ նմա : —

15 Քրիշնա լուղայ տես, ծան. 14: Գ.

16 Ամ, ամբ, ամբա, նշգուկ, է պատուղ
Հնդկաց, նշաձև հրագոյն և ամենահամ:

17 Ռամլուն, թող զամբարշտութիւն իւր ընդ
դէմ Ռամայ՝ զաղտնի հնարիւք ընդ իւրև նուա-
ճեաց և զամենայն մէր և զգիւղ[...]ն Հնդկաց.

րս և աշխատեցուցանէր ’ի գործ ստորին պաշտման իւրոյ։ Ինդրա էր նման պատկարար ’ի ծառոց. Ագնի՝ կամ Հուր՝ խանձարար. Սուրիա՝ Արեւ նման մեծ ’ի տունկչեան, Չանդրա, լուսին՝ ’ի շերթ, Վարունա՝ ջրհեր, Կուվերա՝ գանձապետ. Նաւագրահա՝ (կամ շրջան մոլորակաց) սանդուխք երեւելեց նորա։ Եբեմա էր քարոզ գառաւջեարս, Կանդէրպա կամ Մահադւե սափրիչ նորա. Վիշնու՝ կաքաւ իշ նորա, Վահան՝ աւելածուական նորա, Ջոմ՝ լուսատար նորա, Բագանի՝ կամ Սանդի՝ սանդուղ որդւոյ նորա, իսկ Լաշմի և Սարասուաթի՝ նաժիշտք կնոջ նորա։

18 Կուժիլա կամ Սոտի, կին Ռամայ՝ զոր Ռավան շափեալ տարաւ ’ի Սելան կղզի։

19 Աշտաւեդրայ կամ ծիազոհ. ոչ ումեք էր տուեալ կատարել՝ եթէ ոչ ամենայաղթ արքայից հնդկաց։ Ծէս Սկիւթացի և հին յոյժ՝ քան զՀինդ։ Որ 100 ծի զոհէր՝ հաւասարէր Ինդրայ, բայց նորա գործ էր զողանալ զզոհելին։

20 Սարաջ Բէնի նշանակէ զԱրեւադուխտ կամ զդուստր Արեգական։

21 Լաշմի Աստուածուհի գեղեցկութեան և բախտի պարայածեալ ’ի նունուֆար, պաշտպանուհի Կալիգատայ։

22 Տապանս կամ ճգնութիւն. բաւական է հա[illegible] մարել զհամբերողն զէց զերագոյն ամբաստանու[illegible] լեցի որ ենչպիսի ոչ և եցէ ։

23 Փէկու էր մայրաքաղաք թագաւորութեան [illegible] Բրմաստանի, ուր մինչև ցայսօր չէք զրամ զըր[illegible] ժաւ, այլ թէ ոսկի և թէ արծաթ յարգեա[illegible] ձուլեալ՝ տանին 'ի զանձ արքունի ։

24 Ոստիոն որ կոչի Վըէէկա, և Խոճոսաւ[illegible] անտանելի ճգնութեամբ ընկալաւ 'ի Մահադէ[illegible] վայ զօրութիւն յաղթութեան հասելոյ յոր հալէցէ զաւ[illegible] իւր. և եղև եղին զայն չնորհ. զատ[illegible] փորձ փորձել կամեցաւ 'ի վերայ Բաղեղարքին որ փախեաւ յառաջոյ նորա, և ածապարեալ թաքեաւ 'ի պատուղն կոչեցեալ Յանդապղեփա[illegible] զհետ հաս պալիրաւն, հարց զմշակն, որ երեւ[illegible] ցեալ 'ի բանին պատմելոյն, մատամբ ցոյց զնա նմա ։ Վըէէկա յաղթութեան հասանէ նմա 'ի կերպարանս աղէկի Բրահմանի, ձգէ զըռ[illegible] կայն զհետ իւր, և 'ի կատարել Սանդղա[illegible] պաշտամանն՝ զձեռն յիւր զլուխ մատուցեալ (զի այնպ'ս կատարի գործն,) յանձն [illegible] ողջչանայ ։ Իսկ Սիւզ վրէժխնդիր մատնութեան մշակին՝ կամի թափել զձեռն 'ի մատանց ան[illegible] ։ Կին նորա աղերսէ զՍիւզ թողուլ զնա, և փոխա-

կ ուխտէ հատանել զերկուս ՚ի մասանց ա-
նոյն աղբեր սերնդոց իւրոց, որք կան մինչև
այսօր ՚ի Սիլկութ և Դիւնճուլե · կոչեցեալ
Բիւռա Վողտուղ, այսինքն Բիւր Երկրագործ ։
25 Կուլին ասի ծայրագոյն գաս Բրահմանաց,
որ անուանեցանէ զամենայն արիւն, ընդ որ և
Քուանակի՝ ըստ անուն կարծեաց Հնդկաց ։
26 ՀՐԻ մակդիր գրեթէ ամենայն չաստուա-
ծոց Հնդկաց՝ է Հայ բառ ։
27 Անուն աղձի կամ սեղեխին Կալիդասայ ։
28 Աստուր ին չար ոգիք կամ Արհմնիք առ Հն-
դիկս · իսկ Սուրք՝ բարի ոգիք, քաջք, Որմզդիք ։
29 Բուդդայ անուն Մահադեվայ կամ Սիվ
չաստուածոյ · ուխտ Սուրաջայ անուամ ՚ի վա-
քուց անտի Գանդուայ Լուսնորդւոյ · որ իբրև անէ-
ծաւ մնանիլ եթէ ՚ի կին մերձենայցէ, եւ ընդ-
հնդերին կանայս իւր զերծութեան Բրահմանաց ·
յորոց ծնան Յուդիշտր, Արջուն, Բիմ, Նաքուլ
և Սահադև ։ Այս ախտ չար քան զամենայն ախտ,
գրեթէ զօրանալով կաց և մնաց ՚ի հաւատս աշ-
խարհին՝ մինչ և ցայսօր ժամանակի ։
30 Որիս կամ Որիսա, և Բանգալա նահանգք
են ՚ի հարաւոյ արևելից աշխարհին Հնդկաց ·
իսկ Բնարիս է Հնդկաց, որ էնչ Արարատ Հայոց՝

Հռովմ՝ Լատինացւոց ; Երուսաղէմ՝ Հրէից . և
Մաքքա՝ Մահմետականաց , աղօթարան և ու-
խտան ամենայն ազգին :

31 Վիշնու երկրորդ անձն Հնդիկ երրորդութեան . ծնեալ ի Բրահմայ . որ տասն անգամ մարմնաւոր եղեալ՝ և ի յերկիր երևեցաւ ընդ զանազան կերպարանօք :

32 Ամերու, այն է Մերու . տես Ծառն . 13 Բա- և Գաստ . Հնդկաց՝ էջ 5 .

33 Ցասն Աւաթար , տասն անգամ մարմնաւորութիւն Վիշնուայ ի պէսպէս կերպարանս մարդոյ, առիւծոյ , թզկի , վիշապի , կոկորդի- լոսի , Քրիշնայ , ձկան , և այլն :

34 Կասի է Բենարիս քաղաք . ուր էր տա- ճար մեծահամբաւ կռոց , զոր Աւրամգզիբ Թա- գաւոր կործանեաց . և այժմ ի բերան խորխո- րատի կամ վերայ կատարեն զպաշտօն նորա՝ ուխտաւորք Հնդկաց :

35 Վրիպուլայ քհալ էր Սանդրկալեայ :

36 Վիշնու խնամատար ասի աշխարհի :

37 ՎԱՐԱՋԱԳԻՐ յատկապ ի նշան ահա- ւորագոյն ուխտի՝ տուեալ լինէր երբեմն առ նախնեօք Հայոց և Պարսից : Աղ կնքել և տալ, էր նշան մեծի երդման :

38 Խնայելով ՚ի Գրիչս մերոյ զարու՝ աղա-
չեմ միայն միտ դնել անտիղի հայրանադրու-
թեանց ամանց Յայսմաւուրս մեր ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ՀԻՆԳԵՐՐՈՐԴ ԵՐԳՈՑՆ

1 Սրհինդ մետասաներրորդ դաւառ Շահջհա-
նապատայ՝ է սահմանադլուխ կրօնից Հնդկաց՝
ուստի և անդր անցանել արգելեալ է նոցա ։

2 Ցռնտոոր, երանութիւն, է լիճն ուր երե-
ւեցաւ Բրմհա ՚ի շուշանի. և չկարացեալ առ-
նել ինչ՝ արտադրեաց յիւրմէ զՎիշնու և Սիվ,
և նոքօք արար զաշխարհս ։

3 Հարդւառ, հուպ ՚ի Սիմլայ լերինան. ուր
լինի տօնավաճառ բիւրաւոր մարդկան, և ա-
րիւնհեղութիւն մեծ՝ ամ ըստ ամէ ։

4 Անուն գետոյս այսորիկ Թաքուն եկաց
յաշխարհէ՝ ընդ ազգս յաւիտենից. եթէ չիցէ
կոչեցեալ յանուն Պարետայ որդւոյ Անուշա-
ւանայ Սօսանուերին, ուրեմն է Ափրատ կամ
Ափերահատ, այսինքն յորդող ընդ թումբս կամ
ափունս իւր, և արտաքս զեղանող ։ Սոյն մտօք

տանել զերաց և Մովսէս. և մեկնութիւն նորա պատգամբեր կամ աճեցեալ՝ խնկէ խնկ ՚ի դէպ զայս հայկական անուանակոչութեան նորա՝ որ ՚ի գործոց տանել. քանզի ըստ աւանդելոյ ան-նայն հնագրաց՝ որպէս Նեղոս գետ յԵգիպտոս, նոյնպէս և Ափերահաս կամ Եփրատն ՚ի Միջա-գետս, յորդեալ արտաքս՝ պարարտացուցանէ և արգասաւոր առնէ զանձրուրն անապատ : Սոփ Գրէր Բ, Մ՚նւա Գիրք, Գւ, 1. 3. Գւ, 8, Պւէն, Գիրք 5, Գւ, 24, Վերջ :

5 Ծափից զաւառ, Ծոփք, կամ Ծոփեր ուր են սահմանք Պաղանի և Արղնոյ :

6 Հիմնական է աշխարհ Լահօրայ խառն ընդ Տիբեթայ. մանաւանդ լեռնակողմանք նոցա, ուր ձիւն մշտնջենաւոր է, զի հիմն է ձիւն.

7 Ինդոս գայ ՚ի Կմաւոն կամ Եմաւօն լերանց ուստի սուհկա թաչուն մարգախօս և արծուի :

8 Տիտաննեան Քաղդեայն է Բէլ,

9 Մնու է անուն եօթն նահապետաց Պաղ-մակլպայ կամ շուշանային արարչութեան, որոց եօթներորդն ՚ի նոցանէ Սատեաւարման անուա-նեալ զերծաւ ՚ի համատարած հեղեղէն, և նոյ-նանայ ընդ Նոյի մերում. վասնզի՝ զրի թէ Սա-տեաւարման յուշ եկեալ, և խրատեկ եղեալ

որոց մտանգամ և անցքն անցին՝ անէծ զ·Քար մա, (·Քամ,) յասելն. Եղիշէս ծառայ ծառայից որովհետև ծառը արարէր զիս յանդիման նոցա, ծառը Լիզի անուն գոյ : Որ է տանն, և խառանան ըստ Պարսից՝ է Ծառ :

10 Ներբովթայ լերին Մերում :

11 Նանէ դուստր Արամազդայ՝ Աթենաս Հայոց :

12 Կալի՝ Հռէայ Հնդկաց, կամ նոյն իսկ ժամանակն յիգական սեռի. արականն կոչի Սանի, որ այն ինքնէ Երևակն : Նկարի կին զարհուրելի առ կախեալ լեզուաւ և ատամբք մեծամեծօք, (զի ժամանակն միայն կարէ խօսել մեծամեծս և անուանել զարս անուանիս :) Գլուխք մարդկան սպանելոց շարան եղեալ ի պարանոցի՝ առաւել քաղաքավարի է քան ըզՅունաց Կրօնից ակն յանդիման ունել զիւր իսկ ծնունդս : Եւ զեա այս պերճ և ողորկ տեսանելք Յունաց : Ախոսս. զի մեք զմեղն ի Յունաց անունս ոչ կարեմք, ըստ որում տղայք են նոքա, համեմատութեամբ Պարսից :

13 Կին Սէպ չաստուածոյ :

14 Սարաստուածոյ՝ կին Բրմհայ, չաստուածուհի պերճախօսութե, և Նանէ կամ Հնդկաց :

15 Կուժիլա, կին Ռուամայզար շապհայ Թագաւորին։

16 Կունթի քոյր Քրիշնայ և կին Պանդուայ։

17 Ռօտնի կին Կամայ՝ սէրոյ Հնդկաց։

18 Ստի անուն կնոջ Քրիշնայ՝։

19 Կմաւօն լեռան։

20 Անուն մարգախօս Թութակի երէք։

21 Գետ Աշամայ, որ՝ անցեալ ընդ Մոյմենսինկ հոսի ի Ծոցն Չաթիգամայ։

22 Կամրուպ երկիր սիրոյ, տես ի Պատմ. Հնդկաց. էՂ. 75

23 ՓԻՍՈՆ եթէ էջէ ըստ Եբրայեցւոց բազմութիւն և յորդութիւն, տակաւին ոչ յարմարի ընդ Զոր Ուխ, կամ Ծոր Ուխ Հնախօսին մերոյ, զի երկոքին ևս զմեղմութիւն նշանակեն. այլ յաւէտ առնուլ պարտ է զբուն անուն նորա ի հայն՝ որ է Ճորոխ այսինքն Հզօր Ուխ։ Զի բնակիչք եզերաց նորա հնչեն զտառն Ջ՝ որպէս Ճ. և փոխանակ ասելոյ Ջօրով ուրուխ, ասեն Ճորով ուրուխ Եւ՝ ըստ այսմ թողեալ զՓիսոնն, որ և ըստ հնչմանն հայանայ, տակաւին Ճոր Ուխ Հզօր Ուխ՝ կամ Ջօր Ուխ յայտ առնեն զխեկութիւն նորա։

24 Գեհ կամ զահ, բուն հայ բառք են, և նշանակեն զմեծամեծ ժայռս կամ զվէհս լե-

քանց, որք կազմեն զձոր։ Արդ Գեհոն, կամ գա-
հուն որ նշանակէ զունայն գեհից տասն և ան-
ուի ՚ի լանջան՝ կամ զձորն կազմեալ ՚ի գեհից՝ է
ոխրապէս Երասխ մեր՝ ընդ Երասխաձոր։ Դար-
ձեալ Գեհոն ըստ Եբրայեցւոց նշանակէ ձոր
իջեանի, և Երասխ անցանէ ՚ի մօտոյ Նախիջե-
ւան քաղաքի մերում։ Դարձեալ Գեհոն նշա-
նակէ ձոր շնորհաց, և ՚ի ձորն Երասխայ եղեն
առաջին շնորհք, այսինքն օրհնութիւնք երկրի
և բերոց նորա և նշանին հաշտութեան Աստու-
ծոյ։ Դարձեալ Գեհոն է պղտոր. և չիք գետ
՚ի Հայաստան պղտորագոյն քան զԵրասխ մեր,
մանաւանդ յետ զՄեծամօրն Արարատայ և զՏղ-
մուտն Դարաշամբայ յինքն ընդ ունելոյ։ Դար-
ձեալ Գեհոն Թարգմանի յորձանուտ, և. ահա
այս յատկութիւն է նորա ՚ի մեծ փորաձորն Կա-
ղանի. յորմէ և զանունն ընկալաւ. ըստորում
՚ի գեհ հուն կազմէ. որ է ասել, թէ ՚ի գահէ
վազելով հուն կամ անցս կազմէ։ Իսկ Երեմ.
Բ. 18. ուր գրի "զի՞նչ կայ քո և ճանապարհին
Եգիպտացւոց ըմպել քեզ զջուրն Գեհոնայ."
իմանալի է միայն ըստ պղտորութեան Նեղոսի,
որ զուրկ է յամենայն միւս յատկութեանց գե-
հոն նշանակութեան սորա. զի նա ընդ ջուրն

ի վեր նաւարկէ, իսկ Երասխ ամենեւին ոչ՝ ընդ ամենայն ընթացս իւր, յԱնիայս Բասենէ՝ մինչեւ ի Կուր գետ։ Առնուլ զՋիհուն, որ է անուն Ոքսոն գետոյ յԱրաբացւոց եւ յետ տուեալ՝ յապացոյց հնութեանց նորա՝ չէք ինչ. զի հնագոյն անուն նորա է Բաշու, կամ գետ Բուշանայ։

25 Բօթար, քարութար կամ ադաւնի, անուն է Համիրամայ. զի ասի թէ Տիրկիտէ ծնող անագորոյն նորա՝ ընկեցէկ տարար զնա յանապատ ուրեք, եւ ադաւնիք կերակրելով սնուցին զնա։ Բայց ինձ յաւէտ եւս հաւանական լինի՝ թէ ասկս բորբորիտան ախտիցն ընկալաւ զանուն բըժշախոհականին ի սուս թռչնոց։

26 Նուարդ Տիկին Հայաստանեայց, կին Արայի Գեղեցկան։

27 Ջոմ կամ Ցամա, սպանդարամետ կամ Պղատոն Հնդկաց՝ դատաւոր դժոխոց. տես Ծան. 9, Գ Երգոյն։

28 Գողթանցիք զինքեանս Ջոհ անուանեն, որ է ասել Ջոհաւնեան կամ Աշտահաւնեան։ Ունին եւ զերգու խժդժական՝ նոյնպէս Ջոնջ կամ Ջոնջէ կոչեցեալ, զօրօրինակ Ջոմ ղոմ նօշէօ, ղոմ ղոմ գէլէօ նէոխէօ փօշ։ Այսինքն՝ այսպէս գնաս եւ այնպէս գաս, եւ թեքիս։—Նոհալամ, փլհալամ

'ոհալամ · այսինքն գնացի, տեսի, առացի, և այլն · տես Պատմ, Պարս, էջ 10 ։

29 Այն է Մուրացեան կամ Մարացեան նախարարութիւն, որ յաւուրս Արտաշիսի որդւոյ Սանատրկոյ եհաս մինչև 'ի յերկրորդական գահըն իշխանութեան Հայոց ։

30 Կայլաս է անուն լերին, ուստի ելեր 'ի բերանոյ կովու հոսի Գնգա 'ի խոնարհ ։

31 Մոգք Մուղալին ։ Ակպար մեծ հայաւէր ինքնակալն Մուղալաց առաքեաց առս իմաստունս 'ի գիւտ ականն Գանգիսի, մեծաւ զօրութեամբ · որք ոչ կարացին յառաջել անդր քան զԿովու Բերան մթին լերանցն Տիբեթայ ։

32 Մուղան, զուցէ նոյն զոր Խորենացին Մուխանք կոչէ՝ յԱրձախ գաւառի, դաշտ լայնածիր յարևմտից Վրկանի ծովուն, ընդ որ խաղայ Երասխ ։ Նատըր շահ աստ եհար զբանակ իւր, յորժամ զօրէնս ազգաց փոխել մտաբերէր ։

33 Մերու Հնդկաց համարիմ ստանօր ըղձալեաւն Մարաթու, որ է բարձրագոյնն 'ի կատարաց լերինն Կորդուաց՝ ընդ Սիմ և ընդ Խոյթ ։

34 Ապացոյց ծաղկելոյ ամենայն պիտանի արուեստից 'ի Հայս՝ է շինութիւն ամբարտակին ամպարտաւանութեան 'ի Բաբելոն · քննեա թէ

քանզի առուեստից պէտք էցեն ՚ի շինել զայն-պիսի իմն և յաւուրս մեր էին ։

35 Բրգունք Եգիպտոսի արտաքուստ ան ցու-ցանեն. զի ժողովուրդն էրբև մարուել կամաց բռնաւորաց ձեռին՝ աշխատեցաւ զամս բազումս, առ ոչ ինչ առաւելագոյն վախճան՝ քան եթէ առ թաղել անդ զթագաւորս իւրեանց ։

36 Որսորդական նահանգին ուսումնարան՝ զիւ-րազմահմուտ Հնախօսին՝ մերոյ, տես անդ ։

37 ՚Ի հնուանքն իմում զպատմութիւն Պար-սից՝ չգտի առաւել քան՝ զոր յետի անդամօր՝ յադագս առարկայիս այսորիկ. զԿորճն նոքա սրբմուրդ անուանեն, բայց ասէին ոչ կարեն ստուգաբանել. մինչ այնքան՝ զի և ես համար-ձակեցայ ընդ քմաց մեկնել զայն չինփոռհան և ՚ի յարձան ։ Թարգմանիչն Ոսփոտամոսայինն Փրզոմ-այ՝ համարի զնա զուլ թաչուն էկ, որ եսես զեօթն հեղեղս, և մեկնէ ՚ի Ղամիրամ. բայց ես համանուել եմ մանաւանդ Պտոտփիւր անուա-նեալ գրոց. որ ասէ թէ Սիմուրղ կամ Կորճն անուն էր Մոզի, որ ՚ի լերինս բնակէր, և Զալայ որդւոյ Սեմայ ուսուցանէր զարուեստ զաղանի ։

Եթէ հնութիւն այսքան թուքուն ՚ի լոյս հանել առժան էյէ ; պարտ է՝ մանաւանդ-

Հայէլ ՚ի կենդանի յիշատակարան անուան նորա ՚ի նահանգին Կորճայ կամ Կորճէից՝ ՚ի Հայաստան․ ուր նախ բնակեցաւ Կորճ կամ Կարդոս, թոռն Հայկայ։ Դիւեզու մեր նշանակէ զկենդանին բաղադրեալ Արծուառիւծ։ Աւանիկ և Սիմուրղն Պարսից զնոյն նշանակէ․ զի Սի, այսինքն Շէր, առիւծ, և Մուրղ, թռչուն կամ հաւ։ Ծագի և միւս ևս տեսութիւն խնդրոյս ՚ի յարադրութենէ նշանաց Հայոց և Պարսից, զի Հայք զարծուին կրէին ՚ի վառն իւրեանց, և Պարսիկք՝ զառիւծն․ որ է ասել թէ տեղին՝ ուր այսոքիկ միաբանէին, ուսուցանէր զարուեստն զաղտնի, կամ զմոգութիւն։

Դիմարձեալ զի նոյն Վատափիր գիր առնու բզկենդանիս ՚ի խորհուրդ և նշանակ կրից․ զուցէ ասել կամիցի, թէ որ ուսուցանէրն զմոգութիւն, զօրաւոր էր քան զառիւծ, և սրատես քան զարծուի․ երկոքին ևս համեմատ իմաստութեան և քաջութեան Կորդայ, կամ Կորճայ մերումս նահապետի։

38 Մոկք երրորդ նահանգ է աշխարհին Հայոց, զորմէ անո ՚ի Հին Հայաստան։

39 Ձարևանդ գաւառ․ ուր Ձրուան ուսոյց զժամանակագրութիւն արևոյ․ տես ՚ի Հին Հայս։

40 Անգղիարէն Թարգմանիչն Եղիշայի վերայ զՄարգագաշա ատեան փոխանակ Զրադաշտայ :

41 Միանայ է վերջին արեւելեան սահման Ատրպատականի , ընդ որ անցանէ Միանէճ գետ՝ և կամուրջ քառասնակամար ի վերայ նորա․ գերեք նորա ի ձեւ կիսալուսնի մահակաձև պատրաստեալ լերամբք :

42 Ատրպատականն նշանակէ տուր կամ հուր Բայգամմայ , յորմէ յետ գայ խորհուրդ , թէ Բայգամմայ նահապետք մերայ իցէ կամ չէն զտեղին արարեալ , կամ տաճար և տարուշան հրոյ վառեալ անդանօր․ ուստի և զանունն ընկալաւ :

43 Ալեւան այժմ կոչի Սաւալան , լեառն սրածայր նման Դիմբաւնդայ․ որ անկանի ի հարաւոյ յարեւելից Ուջենայ՝ գէտ ի փայտակարան հահանգ մեր :

44 Սհէնդ է լեառն ի հարաւոյ Դաւրէժայ և ի հիւսիսոյ Մարաղայի :

45 Մարանդ մի ի գաւառաց Վասպուրականի , մօտ աւուրբ ճանապարհաւ աւելի Դաւրէժու :

46 Սադարակ աւան ի ծոց ինչ Գառնոյ լերին , ուր կայ աղբիւր , որ բղխէ և ցամաքէ փոխ ընդ փոխ :

47 Հոռեան տուն առ Հոռխանս գաւառ ,

ի Հիւսիսոյ Տուրուբերան նահանգի , զոր կառոյց Հուսի մի յորդւոց անտի Դեմետրի և Գիսանեայ Հնդկացւոց , որ յառաջ Վաղարշակայ զաղթեցան ի Հայս :

48 Աւարտ Գրոցս շուտափոյթ զահավիժեալ՝ զուցէ ի կախ պահիցէ զուշ ընթերցողին , այլ զի տղայական ժտութեամբ , քան թէ քերթողական յղկութեամբ սկսեալ և կատարեցաւ գործըն , ներողութեան կարօտի՝ քան դատաստանի : Շնորհ կալցի Հօրն՝ որ յայտնելով զպակասութիւն պատմութեան Հին Հնդկաստանի , ի մասին նախնի երթևեկութեան Ազգիս յայս աշխարհ . տեղիք ետ ինձ յայս յօրինուած , լիցի որպէս և էն , տակաւին այս առաջին եղև ի ձեռագիրս իմ , որ զնոյ արժանացաւ ի մէջ Ազգիս մերոյ :

Էջ	Տող	ՎՐԻՊ	ՈՒՂՂԻՂ
2	15	կուան	կուսան
27	12	հայեցուացոյ	հայեցուածոյ
34	9	Սօոնդէլեայ	Սօնդէլեայ
45	10	ժղաց	մղաց
78	17	կրկրէ	երկրէ
105	2	դառնութե	դառնութեան
119	14	վաճառաանն	վաճառականն
147	1	ասն աւաթար	տասն աւաթար
150	10	յերկ	յերեկ
154	14	գոյ	գոյժ
174	15	սոսկ	սոսկ
177	2	Աստուածոյ	Աստուածոյ
179	12	Նուարդայ	Նուարդայ
194	4	յաշխան	յաշխարհ
216	4	բմշկութեան	բժշկութեան

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04146 6874